

KARRIÉREK

AMERIKA
KORONÁZATLAN
KIRÁLYAI

BUDAPEST, 1912
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
ANDRÁSSY-ÚT 10.

KARRIÉREK

MAGY. AKADEMLIA
KÖNYVTÁRA

CARNEGIE,
ROCKEFELER, MORGAN,
ASTOR, HEARST,
VANDERBILT, PULITZER,
BARNUM

BUDAPEST, 1912

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

ANDRÁSSY-ÚT 10.

Minden jogot fenntartunk.

MAGYARAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Márkus Samu, Budapest.

Carnegie.

Carnegie arcképe.

Segíteni akarok Önnek munkájában.
Én már elvégeztem a magamét.

Andrew Carnegie.

Az angol nyelven beszélő világnak közel kétezer közkönyvtárában mindenütt ugyanaz a kép lóg az olvasótermek főfalán: Carnegie arcképe. És ha az egyre magasabbra törekvő, ambiciózus ifjú kereskedő, vagy akár iparos, esténként megjelenik ezekben a kulturát szolgáló, tanszék nélküli főiskolákban, ahol ő egyidejűleg tanuló és tanár is, ahol a napi munka fáradalmi után lelki épülést és művelődést keres: szemét a könyvekről fölemelve, tekintete mindig avval a jóságos mosolygású arccal találkozik, amely ösztökélően és szeretettel néz le reá. És ez az arc felfrissíti és megacélozza erejét, amikor fölébreszti benne azt a vágyat és azt a törekvést, hogy ő is felülemelkedjék a millió és millió fejű névtelen tömegben. Ez az arc a nézőben szinte szuggerálja azt a gondolatot, hogy:

— Én is olyan gazdag akarok lenni, mint aminő ő. Nekem is véghez kell vinnem azt, amit ő véghez vitt, hiszen amikor ő az élet harcainak porondjára lépett, anyagi javakban, földi

Carnegie arcképe

kincsekben, neki sem volt egyebe, mint nekem és a bátorság, a szívósság, a lankadatlan erő bennem is él, akárcsak ő benne!

Carnegie képéhez ma minden amerikai ifjú úgy néz föl, mint a követendő példaképre, amelyet a tisztelet és csodálat már-már szinte a munka és érvényesülés templomának oltárára emelt. És az amerikai ifjú, ha Carnegie arcképre emeli tekintetét, milliókról és milliókról álmodik, amelyeket meg fog szerezni és amelyeket — amint ennek a derús arcú öreg úrnak élete bizonyítja — meg is lehet szerezni születési és rangbeli előnyök nélkül is. És Amerika ambiciózus ifjai megmárosodnak hősük életének történetén, amely tele van ugyan csodálatos vonásokkal, de amelyekben mégis semmi lehetetlenség. És regények olvasásánál is nagyobb gyönyörűséggel, szívdobogva olvassák ennek a tanulságos és lelkesítő életnek történetét, a mindennapi élet hőstetteinek hosszú sorát, a szakadatlan küzdelmek és lankadatlan munka aranyátlára vésendő históriáját, amelyben meg van írva, szívet és értelmet lebilincselő eleven-séggel az a hősie, fáradhatatlan törekvés, egyetlen kitűzött cél után, amelynek elérése nem jutott ugyan mindenkinek osztály-részeül, de amely küzdelem annál érdekesebb. Ennek az életnek históriája sohasem válik unalmassá, sohasem okoz csalódást és sohasem kedvetlenít el, mert minden sora mellett, hogy óv és figyelmeztet, támogat és biztat: valósággal megsarkantyúzza vágyainkat.

És ez a csodálatos ember, ez az eleven, örökéletű példakép, nem valami idegen világból, idegen bolygóról szállott le közibénk: az ő bölcsője is szegény munkás kunyhójában ringott, mint annyi más halandónak. Jellemvonásaiban nincs semmi emberfölötti, semmi rendkívüli és az élete sem mutat föl semmiféle olyan eseményt, amely bárki emberfiával meg ne történhetett volna. Pályafutásában érvényesülésének történetében hiába is keresnénk emberfölötti, mások számára elérhetetlen és

Carnegie arcképe

megközelíthetetlen eszközöket. Volt munkásgyerek, kazánfűtő, táviratkihordó és hivatalnok, a gépies kétkézi munkától kezdve a bizalmi állásokig mindennel megpróbálkozott, amíg a legalacsonyabb fokról a hatalmas vezető igazgatói állásig fölküzdötte magát, ahonnan azután még mindig magasabbra törtetett. Önálló vállalkozásaival vélte elérni céljait és a legkisebb körű kéziipartól a legnagyobb gyári ipari vállalkozásokig vezetett az út. Az elgondolható legcsekélyebb anyagi eszközök nélkül, úgyszólván teljesen üres zsebbel és üres kézzel lépett ki a szülői ház ajtaján az életbe, amely fölött már ekkor diadalmaszkodni akart, azon az első reggelen is, amikor először állott munkába az orsózó szék mellett, ugyanabban a gyárban, ahol az apja is, mint egyszerű munkás, verejtékesen dolgozott a mindennapi kenyérért. Születésekor a sors nem halmozta el kegyeivel, sem anyagi javakkal, sem előkelő családi összekötetésekkel és mégis, mint a szerencse kiválasztott gyermeke futotta meg diadalmas pályáját. Amit a sors tündére bölcsőjében, mint születési ajándékot vele adott, nem volt egyéb, mint a kitartás, az önbizalom és a világos értelem ajándéka. De ez is elegendő volt ahhoz, hogy az egyszerű és igénytelen kis skót gyerek, megtegye az utat a világhír trónusáig.

Skócia történelmi nevezetességű ódon városában, Dunfermlinében, ezernyolcszázharminchét november huszonötödikén, mint szegény takács gyermeke született Andrew Carnegie. Atyja és annak testvére — Andrew nagybátyja — lelkes hívei voltak a Charlista-mozgalomnak és nem éreztek valami nagy tiszteletet a királyi ivadékokkal szemben. A Carnegie család erősen közársasági érzelmű volt és talán ez volt az oka annak is, hogy Andrew nagybátyja elhagyta szülőföldjét és Amerikába vándorolt.

A kis Andrew szülei nem emiatt fordítottak hátat Dunfermlinének és a vándorbotot a takácsiparnak akkori gyökeres

Carnegie arcképe

átformálása — a gyári szövőipar térfoglalása — adta kezükbe. A takács Carnegie nem talált már munkát otthon és mert az óceánon túl jobb viszonyokat reméltek, az egész család áthajózott az új világba. A gőzgép találmánya volt az, amely tehát hontalanná tette a dunfermlinei takácsot. És alig telt el néhány évtized, e takácsmester fia — emlékművet állított a gőzgép föltalálójának, James Watt-nak.

Az életnek és különösképen a nemzetgazdaság történetének iróniája, hogy a gőzgép találmánya és annak használata a gyár-
iparban vette el Carnegie szüleinek kenyerét és arra kényszerítette a dunfermlinei szegény takács-családot, hogy szülőföldjét is elhagyja és ugyanez a találmány szerezte meg a milliárdot e takács-család gyermekének, Andrew Carnegienek, akinek gyáraiban már százszámra zúgtak, zakatoltak a gőzgép-kolosszusok.

De akkor még, amikor James Watt találmánya hontalanná tette a Carnegie család fejét, a becsületes takácsmestert, az ifjú, alig hogy tíz esztendős Andrewnek különösképen nehezőre esett megválnia szülőföldjétől, a régi otthontól, a régi környezettől és még számos évek multán is, amikor már palotái sorakoztak New York utcáin, még mindég megindultan emlékezett vissza a kis skót városkára :

— Ami a hindunak Benaresz, a mohammedánnak Mekka, a kereszténynek Jeruzsálem, mindaz, sőt még ennél is több az én számomra Dunfermline.

Dunfermline a gondtalan ifjúság arany napjait — gyönyörű emlékeit — jelentette a fiúcska számára. A kormos és füstös Pittsburg pedig, ahol a család megtelepedett, a kemény munkát, magát az élettől való harc kezdetét jelentette a kis Andrewnek. A legédesebb álmot, a hajnali álmot, végig sem aludhatta, ki kellett törölnie szeméből, hogy a gyárba siessen. És abban a korban, amikor még más gyerek a játékszoba négy falai közül

Carnegie arcképe

még ki sem lépett, ő neki már, férfi módjára, szembe kellett néznie az étellel.

De a szövöszék, majd a kis orsógyár gőzkazánja mellett a kis Andrew már az aranyujjú jövőről álmodott. És amikor utoljára gyújtott alá a gőzkazánban, hogy másnap már mint táviratkihordó fiú rójja Pittsburg utcáit, úgy érezte, hogy közelebb jutott álmiaihoz. Itt már módjában lesz tanujelét adnia értelmességének és azt ő már az érvényesülés útjának tekintette.

Erről az időről írja egykori följjebbvalója, J. D. Reed:

— Nekem megtetszett az ifjú Andrew Carnegie és rövidesen meggyőződtem arról, hogy bár még fiatal, de a feje ugyancsak helyén van. Alig volt egy hónapig szolgálatban, mint táviratkihordó, máris azzal a kéréssel jött hozzám, hogy tanítsam meg a telegrafafálásra. Elkezdtem tanítani és igazán tehetséges növendékre leltem benne. Rövid idő múlva már olyan bizottsággal kopogtatott a táviró készüléken, akárcsak én magam.

Az első lépést már itt tette meg a dunfermlinei fiúcska abban a szédületes pályafutásban, amelynek párját alig találja az ember. A táviratkihordóból távirász, majd a távirászból — amikor apja meghalt és ő lett a család fentartója — nemsokára a Pennsylvánia vasúttársaság igazgatójának, Scott-nak titkára lesz.

Scott hamarosan felismerte ifjú titkárjának kiváló képességeit és a déli államokkal folytatott polgárháború idejében, amikor a hadügyminiszter mellé államtitkárnak nevezték ki, az akkor még csak huszonnégyesztendő Carnegiet ebben a fontos hivatalában is maga mellé vette. A nagykorúságot alig hogy elérte Andrewre itt nagy hatáskör, de nagy felelősség is hárult. Neki kellett felügyelnie a csapatok és az élelmiszerek szállítására és ugyanekkor a vasúti és táviró hálózat felügyelete is reá-háramlott.

Habár nem állott a harcvonalban, mégis csodálatosképen ő volt az, aki a háborúban . . . harmadiknak sebesült meg. Egy

Carnegie arcképe

távíróhuzal, amely lepattant a póznáról, az arcába vágódott és ott mély sebet ütött. De ez nem ijesztette el őt kötelességének további teljesítésétől. Számos ütközetben vett még részt ezután és Bull-Run-nél egyike volt azoknak, akik legutoljára hagyták el a harcmezőt. De sokkal jelentősebbek voltak jövőjére nézve a washingtoni távíróhivatalban szerzett tapasztalatai. Itt ő állította össze egyebek között az első chiffre-rendszert a táviratozásban, ami rendkívül fontos szolgálatokat tett a diplomáciának.

A háború befejezte után nemsokára, a vonaton utaztában megismerkedett egy idegen úrral, aki a vasúti hálókocsik kicsinyített modelljét mutatta meg Carnegienek. Éleslátását jellemzi, hogy nyomban, első szempillantásra felismerte e találmány teljes jelentőségét és tüzzel-lélekkal azon volt, hogy a gyakorlati életben is kipróbálhassák e találmány praktikus voltát. Ez meg is történt, és nemsokára a hajdani kis skót fiúcska megalapította az első vasúti hálókocsi társaságot, és ezzel . . . az ő saját vagyónát is.

Erősen kifejlett vállalkozó szelleme azonban még most sem nyugodott. Ekkoriban hatalmas kőolajforrásokat fődöztek fel, — a petróleumvilágítás ideája is ezidőtájt merült föl — de az új világítási eszközben, annak használhatóságában általánosságban még nem igen bíztak és a kőolajnak egyáltalán nem tulajdonítottak valami nagy jelentőséget. Ő azonban — szintén csak éleslátása és kiváló ítélőképessége folytán — másként gondolkozott és egy-kettőre kőolajforrások után kutatott. Az ifjú Carnegie ugyanis azok közé a kevesek közé tartozott, akik az újonnan fölfedezett forrásokban mérhetetlen kincseket sejtettek. Néhány barátjával szövetkezett tehát és megvásárolták a már kőolajforrásai révén oly híressé vált Storey-birtokot, amelyért kerek összegben kétszázezer koronát fizettek.

Erről az időről írja Carnegie:

„Még nincs negyven esztendeje, hogy néhány barátom kíséretében fölkerestem a Storey-Farm híres kőolajforrásait.

A petróleum akkortájt a forrásból egy patakba folyt, amelyen néhány lapos, kőolajjal megrakott csolnak ringott, arra várva, hogy a hét bizonyos napján az Alleghany-folyó felé evezzenek. A patakot, ezidőtájt, töltésekkel és gátművekkel megduzzasztották. Ez volt a természetes kőolaj iparának kezdete.

Mi kétszázezer koronáért vettük meg az egész farmot. Olyan kevésre becsültük gazdájával együtt, mi is, a talaj képeségeit, hogy nem is bízunk abban, miszerint a forrás húzamosabb időn át adni tudja majd azt a napi száz hordó petróleumot, amennyit ekkoriban adott és ezért elhatároztuk, hogy egy megfelelő nagy tavat ásatunk, mely elegendő lesz arra, hogy százezer tonna kőolajat magába foglaljon. Szerencsétlenségünkre a tó erősen iszaposodott és amellet az elpárolgás is tetemes petróleumveszteséget jelentett. De mi azért továbbra is nyugodtan a tóba vezettük a kőolajat, hogy a napi veszteséget rögtönösen kiegyenlítsük mindaddig, amíg ilyen módon jónéhány százezernyi tonna tűnt el az értékes anyagból.

A farm — illetve kőolaj-telep — értéke azonban rövidesen óriási mértékben emelkedett és elérte a huszonnégy millió koronát. Azaz: ennyire becsülték föl a részvények piaci értékét. Egyetlen esztendőben közel öt millió korona osztalékot fizetett, ami valóban hihetetlenül nagy tiszta nyereség. Természetes, hogy ez rendkívül kivételes eset.

Amikor az üzemet elkezdtük, jóformán semmivel fogtunk hozzá. Húsz év se telt el és ekkor már hetvenezer hordó kőolajat nyertünk naponta ezen az egyetlen telepen. Az ezer-nyolcszáznyolcvannegyedik esztendő november havának első napján nem kevesebb, mint 38,034.337 hordóra való kőolajunk volt fölhalmazva óriási tartányokban. Olyan hihetetlenül nagy mennyiségű kőolaj ez, amely egymaga elegendő volt arra, hogy akkoriban az egész földkerekség szükségletét több esztendőn át fődözze. Ezernyolcszáznyolcvanhét január haváig

Carnegie arcképe

250,000.000 hordó kőolajat hoztunk fölszínre és még ezután is egyre növekvő mértékben ömlött elő a petróleum.

Ez óriási mennyiség továbbítására hatezerhétszáz angol mérföldnyi hosszúságú csővezetékét fektettünk le, melyeknek segítségével a tavakból, amelynek száma ekkor már a húszetret is túlhaladta, a kőolajat a tengerpartra, a kikötőig vezettük.

A kőolajnak és a belőle nyert anyagoknak értéke az ezernyoleszázhetvenhetedik esztendőig 2880,000.000 koronára rúgott.“

Ez az új vállalkozás szinte egy csapásra gazdag emberré tette Carnegiet. Azonban vállalkozó szelleme nem érte be csupán a kőolaj értékesítésével. Nemsokára eladta a Storey-Farm-nak reá eső részét, amelyet barátja, Rockefeller vett meg, ő maga pedig teljes erejét, minden tudását és képességét az acélgyártásnak szentelte.

Már mint a Pennsylvania-vasút igazgatója arra a tapasztalatra jutott, hogy az eddig használatos vasúti fahidakat vas-, illetve acélhidakkal kellene pótolni. Most azután megalapította a Keystone-társaságot, amelynek ez volt a kitűzött célja. És alig folyt le néhány esztendő, az acéltestű hidak mindinkább tért kezdtek foglalni. Ezidőtájt találta föl Bessemer azt a genialis eljárást, amelynek segítségével a vasból acélt lehet csinálni és Carnegie, aki gyakorlati érzékénél fogva teljesen értékelni tudta ezt a találmányt, elsőnek jelent meg, mint Bessemer zászlóvivője. Az acélgyártás új találmánya rövidesen újabb és újabb társaságok alapítására vezette Carnegiet. Ilyenek például, hogy csak a legjelentősebbeket említsük, a Homestead- és Edgar Thompson-acélművek, amelyek mind az egykori szegény kis takácsfiúnak, a későbbi táviratkihordó legénykének alapításai. Ezek az új társaságok avatták fel Carnegiet az egész földkerekségen az acél koronázatlan királyává, mert ő előtte még soha-

sem volt példa arra, hogy egyetlen ember kezében ilyen óriási ipari nagyhatalom szálai fussanak össze.

Carnegie lett nemsokára az ütköző-kő Rockefellernek és Morgannak, pontosabban a Morgan által szervezett acéltrösztnek útjában. A hatalmas trösztnek ekkor már kezében voltak a legfontosabb vasúti vonalak és az Egyesült Amerikai Államoknak nyolc elsőrendű gyára, amelyeknek összvagyonja jóval felülmulta a háromezer millió koronát is. Ez a polipkarú tröszt pedig most megadásra akarta bírni Carnegiet is és — megindult a milliók harca.

Rockefeller és Morgan ultimátumot küldött az „acélkirálynak“, amely ultimátum így szólt: Carnegie válasszon, hogy vagy elfogad acélgyáraíért kétszázötven millió koronát, vagy pedig fölveszi velük a nyílt harcot, amely, nyilvánvalóan, teljes legyőzettel fog végződni és ez esetben igazán nem számíthat kíméletre. Egyszerűen tönkre fogják tenni . . .

Kétszázötven millió korona vételár, egészen csinos summa. De ez az ajánlat mégis határozott, céltudatos kihívás, mert méltányosság nélkül való ajánlat akkor, amidőn Carnegienek ezek az alapításai minden esztendőben, már kimutatott *évi haszon* gyanánt is többet jövedelmeztek, mint amennyi az egész följánlott örök ár.

Carnegie ekkor ugyanazt a fegyvert választotta, amelyet az ő mellének szegeztek. Megfenyegette a trösztöt, hogy még újabb száz millió korona tőkével újabb gyárakat fog alapítani és akkor elég erős lesz ahoz, hogy fölvegye a nyílt, kegyetlen gazdasági harcot az egész tröszt ellen. Azonkívül még, hogy erősebb nyomatékot adjon e szavainak, azzal is fenyegetőzött, hogy ő maga új vasúti vonalakat fog építtetni és új vasúttársaságokat alapít, hogy ne csak a tröszttel, de annak szövetségeseivel, a vasúttársaságokkal is késhegyre vigye a harcot.

Ezek a fegyvercsörgető szavak észretérítették Morgant és

Rockefellert. Most már ők keresték a békét, mert tudták jól, hogy Carnegie beváltja szavát mindig, még akkor is, ha — fenyegetődzés is az.

A béke létre is jött. Carnegie megkapta a trösztől azt, amit kívánt: ezerötszáz millió korona értékű részvényt, amelyeknek legalább is ötszázalék osztalékát előre biztosította az acéltröszt. Így tehát Carnegiének csupán az acélművei évi hetvenöt millió koronát jövedelmeznek. Amiből egyetlen hétre másfélmillió korona jut, egy napra több mint kétszázezer korona, egy órára pedig közel tízezer korona. Ennyit jövedelmez neki ez az egyetlen vállalkozása.

A régi római birodalom történelmi nevű nagyurainak mérhetetlen vagyonai sem vetekedhetnének ma az egykori kis takácsgyerek vagyonával. Es ezt Carnegie — ha végignézi életén, ő maga is úgy vallja — köszönheti határtalan önbizalmának, magasba törő optimizmusának, tetterejének, egyenes gondolkodásának, becsületességének, megingathatatlan bátorságának, kombináló- és szervezőképességének, helyes ítélőképességének: szóval csupa olyan tulajdonságnak, amely egyáltalán nem emberfölötti veretű. Az ő képességei ugyanazok, amelyek mindnyájunkban szunnyadoznak: akarat, értelem és ítélőképesség.

Carnegiet egy alkalomkor fölkereste egy lap kiadója és megkérte, hogy írjon egy cikket lapjába az „üzleti organizációról“.

A milliárdok ura egy pillanatig elgondolkozott, majd így felelt:

— Kérem, ha ön kívánja, hát megírhatom a cikket, de tartok attól, hogy ön kissé nagyinak fogja találni a honoráriumot, amit kérek.

A lap kiadója megörült, hogy Carnegie hajlandó cikket írni neki és már látta is maga előtt a rengeteg példányban megjelenő „Carnegie számot“ és már előre boldog volt, hogy ez a cikk milyen kitűnő reklámot fog az ő lapjának csinálni

Carnegie arcképe

— Ó, ami a honoráriumot illeti — felelte örömtől sugárzó arccal — remélem, hogy ebben a tekintetben is meg fogunk egyezni. Kérem, mondja meg, hogy mennyit kér és én ezer örömet megadom!

— Helyes — mondta most a multimilliomos — ezért a cikkért, ha megírom, öt millió dollárt kérek. Olcsóbban nem írhatom meg.

És anélkül, hogy figyelmet szentelt volna a szegény lapkiadó megdöbben arcának, folytatta szavait:

— Azaz: bocsánat, vissza kell vonnom az ajánlatomat, mert éppen most jut eszembe, hogy azok a tapasztalatok, amelyeket ebben a cikkben meg kellene írnom, magamnak is sokkal többbe kerültek, mint ez az összeg, amit öntől kértem. És lehetetlen ugyebár, hogy ön azt kívánná tőlem, hogy valamit olcsóbban adjak önnek, mint amennyibe az magamnak is került.

És amikor a lapkiadó még most sem tudott szóhoz jutni, Carnegie így szól most hozzá:

— Tudja mit? Vegye el tőlem mindazt, amim van: a gyáraitam, a pénzemet, szállítási eszközeimet, a piacot, amelyet magamnak megteremttem, csak hagyja meg nekem az embe-reimet és az organizációmát és én négy esztendő alatt megint csak itt fogok tartani, ahol ma tartok!

. . . Carnegie azután mégis megírta a kért cikket. Még pedig honorárium nélkül. De nem az ő írói tisztelejdíja fontos itt, ebben a kis történetben és nem is maga a cikk. Ez a kis anekdóta — amelynek a többiek fölött megvan az az előnye is, hogy valóban megtörtént — szinte elektromos fénnel világítja meg Carnegie öntudatos profilját. Az anekdoták sokszor minden tudálékos jellemrajznál is jobban karakterizálják az embert. Ez a kis történet pedig, amikor a mosolygó arcú modern Krózus humorából is kóstolót ad, egyúttal rávilágít arra a titok-

zatos valamire, arra a bűvös kulcsra is, amellyel Carnegie a lehetőségek ajtait egymásután felnyitogatta.

Az öntudat, a hit saját erejében és a helyzet felösmerése: Carnegie sikereinek nagy része ebben rejlik.

„A ma: egy világtalan király — mondja ő Carlyle-lel együtt — és az emberek legtöbbje légvárakban él, anélkül, hogy ennek valaha is tudatára ébredne.“

Carnegie pedig sohasem élt légvárakban. Az ő reményeinek erős fundamentuma volt erejének, kitartásának tudata, amelyhez még, hogy a siker bekövetkezzék, a szerencse is társult.

De a szerencse megkönyékez mindannyiunkat, csakhogy kevesen veszik észre a közelségét és még kevesebben veszik észre, hogy kívánságainkat mikor váltja valóra.

Carnegie legalább azt vallja, amikor így ír:

— A szerencse istenasszonya, én szeretett felebarátaim, csak nagyritkán tagadja meg a földi halandóktól kívánságai teljesítését. A szerencse valóra váltja vágyainkat, sőt még többet is tesz. De öneki magának is csodálkoznia kell az emberek — az ő imádóinak — vakságán, akik nem szünnek meg oltárai előtt egyre újabb és újabb kéréseikkel megjelenni és amellet észre sem veszik, amikor előző kéréseik már teljesezésbe mentek. Fortunának is némi időre van szüksége, hogy annyi könyörgőt ajándékkal elláthasson és megszerezze nekik azt a hívságos játékszert, amelyért annyira vágyakoznak. És mégis, jóformán még mielőtt megkapták volna vágyva-várt játékaikat, máris elfelejtették és máris újabbakért siránkoznak.

Öntudata és saját képességeiben való hite mellett is, Carnegie sikereit nem csupán a maga érdemének ismeri el. Az ő fölfogása szerint minden nagy siker sokaknak együttes műve és e közös munkálkodás illetén eredményének beösmerése — vagy ha úgy tetszik: felösmerése — nem a legcsekélyebb erejű bizonyíték Carnegie szerénysége és nemes gondolkodása mellett.

Carnegie arcképe

Ez a beösmérés készthette őt arra, hogy amikor sírfömliratát előre megszövegezte, ezeket a szavakat kérte sírkövére fölvésletni:

„Itt nyugszik egy ember, aki értett ahhoz, hogy önmagánál tehetségesebb emberekkel vegye körül magát.“

Mert Carnegie ebben véli látni sikereinek magyarázatát és nem akarja, hogy csupán aranyak fénye ragyogja be alakját, ha majd egyszer elköltözött a földiek soraiból. És főként nem akar a pénzszerzés herósa lenni.

A mi korunk már nem áldoz Hermes-oltárok előtt, hogy üzleti vállalkozásaiban védelmet és segítséget könyörögjön a szárnyas lábú istentől. A mi korunk már nem is keresi alkimisták titokzatos laboratóriumában az aranycsinálás titkát. A mi korunk saját erejéből, becsületos úton igyekszik a legnagyobbat alkotni és saját életét a tökéletesedés legmagasabb fokára emelni. És Carnegie ezért a mi korunk embere. Az ő tüneményes pályafutása, vagyonának mérhetetlenné való megnövekedése, jellemének kialakulása, érdekeinek alárendelése az egész emberiség érdekeivel szemben, filozófiai nézete embertársairól, minden újnak, nagynak és haladásnak felkarolása, annak a hivatásának tudatára ébredése, hogy egy misszió vár reá és e misszió betöltése az ő humanisztikus és filantropikus tevékenysége: mindezek a tulajdonságai nemes fényt adnak alakjának és olyan reliefet, amely Carnegie alakját és emlékét késő évszázadok számára is meg fogja őrizni.

Carnegie, aki a trösztök szerepét eleve megsejtette, már régen visszavonult az üzleti tevékenységtől, hogy ma studiumainak, emberbaráti terveinek és családjának éljen. A sors abban a kegyben részesítette, hogy anyja, aki a szó legigazibb értelmében valóságos védőangyala volt, oldala mellett állhatott még férfikorának delelőjén is. Csak az ő halála után nőszült meg Carnegie, akire boldog házaselet köszöntött, melynek derűjét csak az

Carnegie arcképe

zavarhatná meg, hogy fiúörököse nincsen. Egyetlen leánya van csak, aki ma húsz éves.

Volt idő, amikor Carnegienek ha akadtak is bámulói, de barátai — személyes ösmerőseitől eltekintve — bizony csak nagyon kevesen voltak. Az egész emberiség inkább hajlandó volt benne a szívtelen amerikait látni, akinek nincs más életcélja, mint vagyont harácsolni és aki óriási trösztjeinek csápjait egyre messzebbre és messzebbre nyújtja ki. Annál nagyobb volt azután a csodálkozás, az egész világon, amikor a hideg, számítóinak ösmert „acél-mágnás“, akinek szívét is acélból valónak ösmerték, hirtelen az emberszerető, magas ideálokat hirdető emberré alakult át és bibliai erővel hirdetni kezdte, hogy „gyalázatban hal meg az az ember, aki gazdagságban hal meg“. És amióta Carnegie emberbaráti alapítványaival — amelyek előtt legádázabb ellenségeinek is meg kell hajolnia — tanait megvalósítani kezdte, az egykori takácsfiú és mostani milliárdos nevét talán a leggyakrabban emlegetik az új- és óvilág nagyjai között.

Attól a pillanattól kezdve, hogy Carnegie visszavonult az üzleti élettől — ami ezernyolcszázkilencvenkilencben történt meg — a melegszívű, nemes ideákkal eltelt ember lépett az előtérbe. Newyorki, meseszerű fényűzéssel berendezett palotáját, az ötödik Avenuen, otthagya és skóciai kastélyába vonult vissza, ahol a Skibo-kastély urát — amint akkori följegyzések írják — egy skót bőr-dudás költögette föl hajnalonta a nemzeti hangszer hangjaival. És ekkor már az érdeklődés Carnegieben nem is a cézári pazarlást kereste, hanem nap-nap után csak jótékony alapítványairól szálltak hírek szerte a nagyvilágban. Az acél királyából rajongó szívű emberbarát lett, mihelyt hátat fordított az üzleti könyveknek.

Hogy azonban Carnegie nemes gondolkodását, emberbaráti cselekedeteit teljes mértékben értékelhesse az ember, ösmerni kell Amerika többi koronázatlan dollárkirályainak életét, mert

Carnegie arcképe

csak így lehet összehasonlításokat tenni és így lehet csak igazán méltányolni a pittsburgi „grand old man“-t.

Az etikette láthatatlan bástyafala elzárja előttünk a koronás uralkodók magánéletét, de ha fölkent uralkodók intim élete hétpecsétes titok is marad számunkra, annál több intimitás jut nyilvánosságra a dollár fejedelmeinek életéből és így meg van a mód arra, hogy Carnegie életét összehasonlítsuk milliárdos társainak életével. Frederich Townsend például, aki maga is számottevő tagja a newyorki legfelsőbb ezernek, egész bokré-tára való mulatságos epizódot közöl könyvében a legelőkelőbb semmittevőkről, amint ő a dollárkirályokat nevezi. És Townsend valósággal rehabilitálja a megbízhatatlanoknak ösmert amerikai riportereket, mert azok a kis történetek, amelyeket ő személyes tapasztalatok alapján jegyzett föl, a legmerészebb újságírói fantáziát is túlszárnyalják. Ahol ilyen epizódok megtörténhettek, ott többé semmi sem lehetetlen.

Vagy például melyik újságíró mer koholni ilyen mulatságot anélkül, hogy kitenné magát annak az evidens veszedelemnek, hogy egy új Hány Jánosnak fogják tartani? Pedig hogy ez a „kis tréfa“ megtörtént, arról Townsend szavahihetősége kezeskedik. A Newyorki társaság néhány tagja, akiknek számára az ünnepi diner-k már halálos unalmat jelentettek, elhatározták, hogy a legközelebbi alkalommal „némi elevenséget“ visznek az efféle lakmározásokba. Valami újat akartak . . . A legelőkelőbb szálló óriási dísztermében rendezték tehát a diner-t, amelyet lóhátról fogyasztottak el. A fejedelmi pompával fölnyergelt lovak egy-egy csinos kis asztalkát hordtak a nyergükben és vastag gummiburkot kaptak patáikra, nehogy a lódobogás zaja is sértse a degenerált, elnyűtt idegzetű milliárdosok idegeit, akik Nerót és Caligulát is megszegyenítő ötletekkel fűszerezték még ezt a diner-t. A terem közepén, például, ott volt ugyan a konvencionális terített asztal, de körülötte vidám ügetés folyt, mint egy cirkusz

Carnegie arcképe

porondján. Az egyes fogásokat „lovasított groom“-ok szolgálták föl. Természetesen így több tányér is tört el, mint a mindennapos diner-knél, de több szórakozást és mulatságot is nyújtott az egész.

Amikor egy szemfüles riporter úgy éjfél felé, valahogyan tudomást szerzett a dologról, nyomban megtelefonálta a szerkesztőjének, aki teljes megvetéssel csak ennyit mondott a telefon kagylójába:

— Maga egy megrögzött hazug! — És azzal lecsapta a kagylót.

Még egy amerikai szerkesztő előtt is, aki pedig a leghihe-telenebb dolgokban sem szokott kételkedni, egyszerűen hazug-ságnak tetszett a dolog.

A newyorki társaság ettől a diner-től kezdve, igyekezett mennél változatosabbá tenni a lakomáit. Egy pettyes hátú dogg boldog tulajdonosa például ünnepi lakomát adott a kutyája tiszteletére. A legelőkelőbb vendégsereg foglalt helyet a fény-üzéssel megterített asztal mellett, amelynek főhelyén — az asztal-főn — ott ült a kutya. Díszes szónoklatok hangzottak el, amelyek mind a doggal foglalkoztak, végül pedig a ház ura gyönyörű gyémánt nyakláncot kötött a kutya nyakára. Maga a nyaklánc tizenötezer dollárba került.

De szerencsére nemcsak Newyorkban vannak milliárdosok és Pittsburg is részt kívánt venni a versenyben, amely bár nem volt nyílt mérkőzés, de annál inkább izgatta a dollárkirályokat. Pittsburg acélvárosának egyik kiválósága például azzal lepte meg vendégeit, hogy az egyes fogások után olyan szivarokat szolgáltatott föl, amelyeknek mindegyike egy-egy százdolláros bank-jegybe volt becsomagolva és a szivarok gyűrűi, amelyek a vendég-látó monogramját viselték, színaranyból készültek. De ezt az ötletet is homályba borította a következő. A milliárdos semmit-tevők társadalmának egyik merész tagja egy óriási üveg-haltartót

állítottatott föl a bankett-teremben és az aranyhal, amely a vízben úszkált, egy aranypikkelyes primadonna volt. Természetesen ezt az ötletet is rövidesen túllicitálták. Egy másik diner-n óriási tortát cipelt be a vállán négy szerecsen szolgálga. Amikor a tortát fölszeletelni kezdték, egész raj kolibri repült ki belőle. Amikor pedig még mélyebbre vágtak a tortában, akkor került csak napvilágra az igazi — édesség: Newyorknak leghíresebb szépsége, grande toilette-ben lépett elő az ünnepi tortából.

Mindez a terített asztal raffinement-ját mutatta, de Townsend egyéb történetekkel is szolgál könyvében. Los Angelesban például megtörtént az, hogy egy tehetséges dollárkirálynak még tehetségesebb fia, hirtelen megúnta a városka szépségeit. Autóján, néhány barátjával, a pályaudvarra robogott, de véletlenül ebben az időben nem állott vonat a síneken. Egy-kettőre különvonatot rendelt és kikötötte, hogy azzal leverheti az összes vasúti gyorsasági rekordokat. A különvonatot villámgyorsan összeállították és ekkor megkezdődött „a kis hecc“. Hihetetlen sebességgel rohantak át a kontinensen. Newyorkba megérkezve, rongyos ötvenezer dollárt fizetett a tehetséges ifjú a négynapos útért. És utána azt állította, hogy még sohasem mulatott — ilyen olcsón... De nemcsak az egészséges dollárkirályok értik ennyire „az élet művészetét“. Bostonban megbetegedett az egyik helyi Krózus. A baj nem volt épen súlyos, de hát ágyhoz volt szögezve és bizony unatkozott. De nem azért volt milliárdos — és főként amerikai milliárdos —, hogy ezen ne segíthessen. Egy kis szórakozást — úgy vélte — még megengedhet magának. Táviratilag a szanatórium nagy fogadótermébe rendelték a legnépszerűbb newyorki operette-társulatot, amely rögtönzött színpadon — de egyébként tökéletes díszletezéssel — külön előadásokat rendezett ennek az amerikai Lajos királynak.

Kissé makabreszk ideákat is termelt Amerika koronázatlan királyainak mérhetetlen vagyona. Az egyik milliárdosnak például

az az ötlete támadt, hogy már életében elkezdí a mauzoleumának építtetését. De ezt sem úgy tette meg, mint akármelyik európai kollégája tette volna. Ő egyszerűen elhatározta, hogy évenként tizenötezer dollárt fog költeni a síremlékére, még pedig teljes életében. És most már évek óta a legkiválóbb szobrászok dolgoznak állandóan a síremléken, amely valóságos szoborkiállításnak ígérkezik és valószínűleg még egy egész vagyont fog fölemészteni, mert a milliárdos . . . még ma sincs negyven esztendő és olyan egészséges, mint a makk.

Így mulatnak a dollárkirályok, akiknek ha nincsenek is mindig nagyszerű, korszakalkotó ötleteik, de van annál több — pénzük.

Ezalatt pedig Skibó-kastélyában szerényen és mértékletesen él Carnegie, a krőzusi vagyon ura, aki földi kincseivel száz és száz milliók árán, a legnemesebb és legszebb célokat szolgálja. Alig mulik el esztendő, hogy milliós és milliós béke-alapítványokat ne tegyen, milliók és milliók árán közkönyvtárakat ne alapítson és a jótékony intézmények egész sora köszönheti már létrejöttét ennek az egyetlen embernek. Szülőhazáját, Skóciát, új egyetemmel ajándékozta meg, amelyben mindenkit, a legszegényebb ifjút is, fölvesznek, ha tehetségének tanujelét adja. Ez az egyetem oly gazdag — hatvan millió koronával alapította meg Carnegie — hogy az egyetem saját vagyonának kamataiból nemcsak hogy ingyen tanítják a szegénysorsú, de tehetséges növendékek százait, hanem a tanulás éve alatt még a megélhetésükről, sőt a szórakozásaik költségeiről is az egyetem gondoskodik. Carnegie praktikus kondolkozására vall, hogy e fejedelmi alapítványhoz függelékben egy kikötést fűzött, még pedig azt, hogy azok az ifjak, akik az egyetem elhagyása után az életben érvényesülnek, utólag visszafizetik a Carnegie-alapnak azokat a megélhetési és szórakozási költségeket, amelyeket ez az alap juttatott nekik szegény diák korukban.

Carnegie arcképe

És amíg jótékonycélokra száz és száz milliókat áldoz, Skibó kastélyának mérhetetlenül gazdag ura itt e hófehér márványfalu tündérlakban is megőrizte egyszerűségét szokásaiban és életmódjában. Nem dohányzik és nem iszik szeszes italt. Saját vallomásai szerint acélos egészségét, melyet aggastyán korára is megőrizett, főként ennek köszönheti.

A teljes absztinenciát azonban nem követeli az egész emberiségtől és erről a kérdésről így nyilatkozik:

— Az én szerény véleményem az, hogy a mi mérsékletességi intézményeinknek az ivás ördögét nem azzal kellene távol tartaniok az emberektől, hogy szavukat veszik, hogy többé egyetlen korty alkoholt sem fognak fogyasztani, hanem az igazi mérsékletesség előharcosainak arra kellene törekedniök, hogy elérjék azt, hogy az emberek szeszes italokat csak evés közben fogyasszanak. Egy pohárka bor, sör vagy whisky étkezés közben sohasem fog ártani. Sőt én azon a véleményen vagyok, ha az orvosok szövetségét megkérdéznék ez ügyben, az orvosok legtöbbször épen ama vélemény mellett foglalna állást, hogy erre, legalább is bizonyos korban, egyenest szükség is van. De csak otthon és evés közben. És a jövő emberei egyenest lealacsonyító dolognak fogják tekinteni azt, hogy belépjenek a csapszékbe és ott egy kis pálinkát lehajtsanak. Erre az erkölcsi magaslatra kell egykor eljutni az egész emberiségnek, de ehhez csak nemzedékek útján fog elérkezni, ahelyett hogy minden átmenet nélkül egyszerre meghódoljon a teljes absztinenciának.

És Carnegie egyebekben sem hirdeti az önmehtagadás sanyargató uralmát. Derűs és bölcs életfilozófiája egy jóságos arcú öreg úr életbölcselete, akinek, egykori üzlettársai szerint, szerencsés vérmérsékleténél fogva, a legválságosabb időkben sem főtt gondoktól a feje, mert a gondot mindég úgy lerázta magáról, „mint kacsza a vizet“.

— Az életet, vallja Carnegie, sohasem szabad annyira komolyan vennünk, hogy a szórakozásoktól megfosszuk magunkat. A legnemesebb szórakozás pedig az olvasás. A legjobb tanács tehát, amit az ifjúságnak adhatok: olvassanak az irodalom őszinte szeretetével sokat, amennyit csak szabad idejük megenged. Amikor mint serdülő ifjú Colonel Anderson könyvtárába járhattam, akinek emléke mindig szent lesz előttem, szívszorongva vártam mindég a könyvkölcsönző napokat, hogy tudásomat gyarapítsam ebben a kincses kamrában. Saját tapasztalataim révén tudom azt, hogy milyen hasznos gyümölcsöket hajt az olvasás és hogy nincs a nagy tömegre nézve hasznosabb valami, mint a könyvekben fölhalmozott kincseket milliók és milliók számára hozzáférhetővé tenni.

A tudományos művekben való bűvárkodásnak azonban, írja még Carnegie, nem szabad a szépirodalmi művek élvezését kizárnia és én magamról is nagyon jól tudom, hogy erős szellemi és testi munka után semmisem hat üdítőbben és felfrissítőbben, mint egy jó regény olvasása. És ha valaki elvégezte munkáját, forduljon teljes odaadással a szórakozások felé. Tanuljon meg whisztezni vagy billiárdozni, vegyen részt a futtball- vagy krikett-játékban, szóval olyas szórakozásokban, amelyek ártatlan örömöket szereznek és elterelik gondolatait a napi foglalkozás gondjaitól. Semminek sincs balzsamosabb hatása a lélekre, mint a szívből jövő kacagásnak.

A modern élet új evangéliumának, a siker evangéliumának tanait akarja hirdetni Carnegie, amikor azt hirdeti, hogy ne forduljunk vissza a szórakozásoknak és az örömeknek kapui elől, de ugyanekkor óva inti az embert attól a szenvedélytől, amelyet a kártyajáték, főként pedig a tőzsdei spekuláció ébreszt föl a lelkekben. A sikernek és érvényesülésnek kerékkötőjét látja ebben és mint a legnagyobb veszedelmet festi az ember elé.

A tőzsdei játék mellé pedig, mint épen olyan nagy csapást,

odaállítja a váltót is. A szívességi váltók és a jótálló aláírások ellen épen úgy állást foglal, mint a tőzsdei spekulációk ellen.

„Abban az időben — mondja Carnegie — amikor még távírdász voltam Pittsburgban, a városunkban még nem volt börze, de azért már ezidőtájt — épen mint távíróhivatalnoknak — alkalmam volt megismerkedni tőzsdejátékosokkal, akik más városok tőzsdéin spekuláltak. Ezek az emberek bizony nem a legjobb tekintélynek örvendtek. Bizalmatlan volt irántuk mindenki. Valamennyien elkerülhetetlen bukással végezték a játékot és a csőd nemcsak vagyonukra, de jellemükre is kiterjedt. Alig tudnék egyetlen olyan emberre is hivatkozni, aki tőzsdei spekulációval jutott vagyonhoz és azt meg is tudta volna tartani. A játékosok rendszerint szegényen halnak meg és egyetlenegy sem tudnék említeni közülök, aki olyan életet élt volna, amely nem ölte ki belőle az önbecsülés érzését is és aki az emberiségre nézve hasznos lett volna. A spekulációkkal járó izgalom amellettt megrabolja az embert a nyugodt megfontolás erejétől, amelyre pedig a napközben felmerülő üzleti kérdésekben alapos szüksége volna. Ezzel aláássa akaraterejét is és ezt pedig megsínlyli tulajdonképeni foglalkozása, amelynél állandó biztonságra van szüksége. A spekuláns és az üzletember két különböző úton halad. Az előbbi tisztára a szerencsekerék hirtelen fordulatától függ és ma még milliomos lehet, de holnap már csődbe jut. A becsületes kereskedő azonban nagyon jól tudja, hogy csak évek hosszú, türelmes és szakadatlan munkája révén tarthat számat a sikerre. Ez a siker nem a játék eredménye, hanem az évek során át helyesen alkalmazott becsületes eszközök felhasználásának tartós és kiadós jutalma. A tőzsdei játékosnál pedig az az egy bizonyos: állandóan abban a veszedelemben forog, hogy mindenét elveszítheti.

A tőzsdei spekulációhoz hasonlatos veszedelem inég minden kereskedőre nézve: a váltókezesség és a szívességi váltó.

Ez a veszedelem pedig annál nagyobb, mert rendszerint baráti testet ölt magára. Az emberek nemesebb érzéseire apellál és azok rendszerint így szólnak önmagukhoz:

— Hogyan is volna szabad megtagadnom egy barátomtól azt a csekélységet, hogy a nevemet aláírjam?

Pedig: a kezesség a legveszedelmesebb valami és ha nem is mondhatom kereken azt, hogy az ember ne vállaljon kezességet sohasem, ez azért van, mert tudom, hogy az üzletemberek, bizonyos körülmények között, ez alól nem térhetnek ki. De van egy határ, amelyen túl az ember már a barátra sem lehet tekintettel és ez ott kezdődik, ahol az embernek a — saját becsületére kell tekintettel lennie. Mert ha az üzletember maga is tartozik valakinek, az ő vagyona és üzleti tőkéje szent zálog, amelyet épen azok miatt, akik neki hiteleztek, nem szabad még újabb adóssággal megterhelnie. És így ha az, aki valakinek már tartozik, másért kezességet vállal el, ezzel nem csupán a saját hitelét és saját tőkéjét kockáztatja, hanem — a hitelezőit is. És ezzel megsért egy zálogjogot. Ezért tehát: senki se vállaljon kezességet addig, amíg nem rendelkezik oly pénzzel, amelyre a saját kötelezettségeinek fedezése után sincs már szüksége és ne álljon jól anyagilag senki — anyagi erejének e mértékén felül.“

A boldogulás titkát azonban Carnegie nem csupán az elővigyázatosságban és óvatosságban véli fölismerni, hanem a derekas munkában is. És a munka szeretetének olyannak kell lennie, hogy bárminő munkától sem szabad visszarettenünk.

— Az ambiciózus ifjakkak sem árt meg — írja Carnegie — ha néha — szükség esetén — maguk söprik is ki a hivatali helyiségeket. Én magam is megtettem ezt nem egyszer. És mit gondolnak, kik voltak a társaim ebben a munkában? Mc. Cargo, aki később az Alleghany-vasúttársaság vezető igazgatója lett, Robert Pitteairn, aki a Pennsylvania-vasutak főfelügyelője és

Carnegie arcképe

Morland, Pittsburg városának későbbi főügyésze. Mi mindannyian vidáman váltottuk föl egymást az iroda kisöprésében. És közöttünk bizony nem egy, fiatal korában, napi tizenkét óránál is többet dolgozott.

Majd így folytatja Carnegie:

„Standford, Rockefeller, Gould, Sage, Field, Dillon, Seligman, Wilson és még annyi más — velem együtt — a vagyontalanok hatalmas légiójából küzdötte föl magát milliók urává. És a milliomosok, akiknek kezében van ma minden, valamikor mind szegény fickók voltak és a legkeményebb iskolát járták végig — a szegénységet.

De hogy ez nemcsak az ipari vállalkozásoknál van így, bizonyítja a következő eset:

Egy alkalommal megkértem egyik bankár ismerősömet, hogy nevezzen meg nekem néhány olyan előkelő bankigazgatót és bankelnököt, akik alacsony sorból, a gyakornokok, vagy akár a kifutógyerekek sorából, minden vagyon nélkül, tisztán tehetségüknél fogva küzdötték föl magukat előkelő pozícióikba. A bankár rögtön felsorolt harminchat ilyen nevet és ezek között egyetlen egy sem volt, aki magasabb iskolai képzettséget mutatott volna föl. Magam is kutattam azután minden irányban és minden pályán, de csak elenyészően csekély olyan magasabb állású férfit tudtam találni, aki magasabb iskolák végzése révén jutott volna vezető pozícióba.“

Ezeket a tanokat Carnegie saját életéből vezette le és ezekkel akarja megjelölni az emberiségnek a meggazdagodás útját. Saját karrierjéből vezeti le azokat a törvényeket, amelyek szerint élnünk és dolgoznunk kell, ha sikereket akarunk elérni. És filozófiájának tanait Carnegie könyveiben rakta le, hogy hozzáférhetőbbekké tegye mindnyájunk számára.

A nyomdafesték iránt egyébként Carnegie már ifjú korában, távírdászati éveinek idejében is, különös vonzalmat érzett. Ezt a

vonzalmat, az irodalomnak ezt a szeretetét késő aggkoráig is megőrizte, de az egykori táviratkihordó fiúcskának dicséretére válik, hogy sem írói talentumát, sem pedig vagyonát nem használta föl sohasem arra, hogy értéktelen irodalmi alkotásokkal árássza el a világot. Az ő könyvei mind magvas és tanulságos megnyilatkozásai érdekes gondolkodásának és világfölfogásának. Azokban a tanulmányaiban pedig, amelyekben nemzetgazdasági és pénzügyi kérdéseket elemez, alig-alig találhat hozzá hasonlót a kritika. Carnegieben nem a szürke teóriák alapján formálódtak ki a vélemények és ítéletek, nem is szobatudósok tudálékosságai vezették ezekre, hanem a minden irányban szerzett saját, személyes tapasztalatai. Ezekre támaszkodik ő és a sikerre, amelyek valóban bámulatra méltók és amelyek még akkor is figyelemre méltóvá varázsolnák studiumait, ha néha-néha tévedne is.

Azokat a tanokat pedig, amelyeket írásaiban hirdet, a való életben is gyümölcsöztetni igyekezik és ő nemcsak írásaiban, de tetteiben is igazi emberbarátnak, az emberiség jótevőjének mutatkozik.

Amikor Carnegie az arany Bessemer-érmet megkapta, köszönő beszédében, többek között, ezeket mondotta:

— Az embereket osztályozni lehet úgy is, hogy először vannak, akik valami nagyot visznek végbe, de nem jut osztályrészül számukra az a tisztelet és becsület, amit megérdemelnének; és vannak másodsor olyanok, akiket érdemük szerint megbecsülnek és megjutalmaznak; de vannak továbbá harmadszor még olyanok is, akiknek be kell vallaniuk, hogy ők tulajdonképpen sokkalta nagyobb megbecsülésben részesülnek, mint amennyit megérdemelnének.

És Carnegie szerényen ez utóbbi kategóriába sorakoztatta önmagát. Pedig ő tulajdonképpen egy negyedik kategóriába tartozik: azok közé, akik valami nagyot alkottak, de akiket

Carnegie arcképe

sokkalta kisebb jelentőségű cselekedeteikért ünnepelnek, mint aminőkben tulajdonképpeni nagyságuk kicsúcsosodik.

Carnegie neve az óriási vagyon jelképévé vált, ő maga az új milliárdosok klasszisának zászlóvivőjévé és a földkerekségének egyik leggazdagabb halandójává. De az ő neve egyet kell, hogy jelentsen a vagyonnak emberbaráti célokra való fordításával is, az emberszerető ember prototípusával, aki száz és száz milliókkal könyvtárakat, egyetemeket, jótékonyági intézményeket alapított az emberiség tökéletesedésének előmozdítására.

Carnegie önéletrajza.

Mint szegény szülők legidősebb gyermekének, már ifjú éveimben is hasznossá kellett magamat tennem és becsületes, derekas munkával hozzálátnom a kenyérkeresethez. Így hát már kora ifjúságomban megtanultam azt, hogy kötelességem szüleimnek segítségére lennem és hogy mielőbb kenyérkereső tagjává legyek családomnak. A munka minéműségét nem én választottam meg, hanem azt a munkát kellett elfogadnom, amely történetesen számomra kínálkozott.

Születésem idejében atyám félig-meddig jómódú, tehetős takácsmester volt a skóciai Dunfermline-ben. Nem kevesebb, mint négy damaszk szövőszéke volt, amelyeken megfelelő számú segédekkel dolgozott. Ez még a takácsmesterségnek, a szövőiparnak gyári üzemmé való átalakulása ideje előtt volt. Néhány nagyvállalkozó tartotta kezében az egész szövőipart, ők fogadták el a megrendeléseket és ők adták ki a munkát a takácsmestereknek, akiknek soraiban ott volt az én apám is. A nyers, földolgozásra való anyagot is annak idején még a nagyvállalkozók szállították a takácsmestereknek.

Carnegie önéletrajza

A szövőiparnak gyári üzembe való vételekor a takácsmesterek kéziipara természetesen visszafejlődött és azok között, akik e változást, illetve az iparnak e fejlődését megsínylették, volt elsősorban az én apám is.

Az az óra, amikor az élet komolyságát először átéreztem, akkor következett el, amidőn apám egy napon, munkájának elszállítása után, leverten tért haza a nagyvállalkozótól és otthon elmondta nekünk, hogy az ő számára már nem adtak újabb munkát.

Körülbelül tíz esztendőös fiúcska lehettem ekkor. De ez az óra, ennek az órának teljes komolysága, mélyen belévsődött szívembe és lelkembe és én már ekkor elhatároztam magamban, hogy minden erőmet megfeszítve azon leszek, hogy a szegénységnek, nyomornak és éhségnek rémét, amely házunk ajtaján bekopogtatni készült, el fogom űzni ajtónk elől.

A családi tanácskozásban, amely ekkor összeült, felvetődött a kérdés, hogy a régi szövőszékeket el kell adni és ki kellene vándorolnunk Amerikába. Saját füleimmel hallottam, amint napról-napra megvitatták ezt a kérdést. Végre megtörtént a végleges elhatározás is, hogy megteesszük ezeket az utolsó lépéseket és kivándorolunk a rokonaink után, akik már megtelepedtek az amerikai Pittsburgban. Még ma is tisztán emlékszem, hogy sem apám, sem édes anyám nem vállalkozott volna erre a lépésre, amely nyilvánvalóan igazán nagy áldozat volt részükről, ha ez a megoldás „nem vált volna javára a két gyerekeknek“.

Ha az ember hosszú idők multán visszagondol ifjú éveire, anint ezt én most megteszem és őszintén csodálkozik azon, hogy a szülők gyermekeik javáért mennyire le tudnak mondani saját vágyaikról, akkor a szülők iránt érzett tiszteletnek és szeretetnek valóban olyan magasztos erővel kell felébrednie, amely már az imádással határos.

Carnegie önéletrajza

Amikor mi négyen: apám, anyám, Tom, a fiatalabb testvérem és én megérkeztünk Alleghany City-be, apám rövidesen munkába lépett egy gyapotszövő gyárba. Nemsokára én is követtem őt a munkába és ugyanabban a gyárban mint orsózógyerek kaptam alkalmazást. Az első fizetésem pedig heti egy dollár és húsz cent volt akkor, amidőn még tizenkét esztendő sem voltam.

Le sem tudom írni, milyen büszke voltam, amikor kifizették az első hetibéremet, amelyet saját két kezem munkájával kerestem meg. Egy dollár és húsz centet fizettek nekem azért, mert hasznossá tudtam tenni magamat, mert a világ számára hasznos munkát tudtam végezni! Ettől kezdve tehát hasznos, kenyérkereső tagja vagyok a családomnak, amelynek én is segítségére lehetek a létfenntartási küzdelemben. Úgy vélem, hogy ez az érzés minden más érzésnél inkább, igazán férfit varázsolhat a gyerekekből, ha történetesen az igazi férfiasságnak csak a szikrája is él benne. Azt érezzük, hogy hasznosak vagyunk az emberi társadalomban: ez talán a legfelelőbb érzés!

Azóta már valóban nagy summákkal is akadt dolgom. Dollárok milliói és milliói furdultak meg a kezemen, de a megelégedettségnek az a jóleső érzése, amelyet az első, a legelső egy dollár húsz cent keresetemkor éreztem, boldogabbá tett engem, [mint a további pénzkereset minden öröme. Az első, becsületesen megkeresett bére volt az én becsületes kétkezem munkájának; pénzre váltása egy egész heti kemény munkának, amely olyan kemény és nehéz volt, hogy a „rabszolga-munka“ kifejezése talán nem is volna túlságosan erős, túlzó jelző mellette, ha e munka célja és eszköze nem magasztosította volna föl és nem szentesítette volna magát ezt a munkát.

Minden, alig tizenkét esztendő fiúcskának rettenetes sorsot jelentene, nap-nap után — az egyetlen várva-várt vasárnap

kivételével — kora hajnalban fölkelni, sietve megreggelizni és utána nyomban elrohanni hazulról, hogy a gyárba siessen és hozzáfogjon a nehéz munkához még a hajnali szürkületben és dolgozni, dolgozni szakadatlanul addig, amíg megint besötétedik és az egész idő alatt legföljebb csak az ebédidő negyven perces szünetében megpihenhetni.

De én fiatal voltam és voltak álmaim! És valami a lelkem mélyén, folyton-folyvást azt ismételte nekem, hogy ez az állapot nem fog örökké tartani és hogy egyszer még jobb dolgom lesz. És azután — ami talán szintén fontos — én nem éreztem magam gyermeknek, hanem tökéletesen felnőtt és megkomolyodott férfinak és ez az érzés boldoggá tett.

Nem tartott sokáig és a munkában — tehát életemben — máris változás állott be. Még mielőtt elértem volna a tizenharmadik életévemet, egy barátságos, derék skót bácsi, aki rokonaink közül többeket ösmert és akinek orsó gyára volt, felfogadott a gyárába.

De a munka, amely itt reám várt, kezdetben még nehezebb volt számomra, mint a gyapotszövő gyárban, mert a gyár pincehelyiségében elhelyezett gőzkazánt kellett fűtenem és az egész kis gőzgépet, amely az üzemet szolgáltatta, nekem kellett kezelnem. A kazán fűtése még megjárta volna, mert szerencsémre nem szénnel fűtöttünk, hanem fahulladékkal és evvel én mindig szívesen elbábrálgattam. De a felelősség, a gőzgépnek vízzel való állandó táplálása és a gép járásának szabályozása, a félelem attól a veszedelemtől, hogy a legcsekélyebb mulasztásnál, vagy olyas körülménynél, amely figyelmemet elkerüli, az egész gyár a levegőbe repülhet az én hibámból: rettenetesen igénybe vették minden feszült figyelmemet és éjszakánként ágyamban aludva, nem egyszer ijedten ébredtem fel arra, hogy az egész éjszakát ülve aludtam át, mint ha még ekkor is a gőznyomásmérő mutatóját kellett volna szemmel tartanom.

Carnegie önéletrajza

Otthon azonban még csak említést sem tettem sohasem arról, hogy mennyire kifáraszt, igénybe vesz és kimerít az új munkám. A világ minden kincséért sem tettem volna meg azt. Nem! Otthon rózsás színben kellett ragyognia az én életemnek, az én munkámnak. Ez szinte már a becsület kérdése volt nálam, mert hiszen az egész család — kis öcsémén kívül, aki még igazán kis gyerek volt, — keményen dolgozott ugyan, de azért mindenki csak a kellemes dolgokról beszélt egymásnak. Egyéb-ként is, aki azt akarja, hogy férfiszámba vegyék, nem siránkozik és nem futamodik meg a munka elől. Cselédünk nem volt és anyám is bizony sokat dolgozott. A házi munkák elvégzésével sem pihent egy pillanatra sem, hanem még ő is kenyérkereset után nézett és cipővarrással keresett néhány dollárt hetenként. Atyám épen olyan keményen dolgozott a gyárban. Hogyan panaszkodhattam volna hát épen én?

Derék, jóságos munkaadóm, John Hay — béke lengjen porai fölött! — nemsokára fölmentett az erőimet meghaladó, megerőltető munka alól. Szüksége volt valakire, aki számára a számlákat kiírja és az üzleti könyveket vezeti és mert úgy találta, hogy értek a számvetéshez és azonfelül jó és tisztán olvasható írásom van — már amilyen egy iskolásfiú írása — hát engem tett meg első — és egyetlen — könyvvezetőjének. De azért ugyanekkor még a gyári munkában is alaposan segídkeznem kellett, mert az irodai munkák nem foglalták le minden időmet és így minden nap maradt volna néhány szabad óram.

A szegénységet mindenki súlyos csapásnak, igazi szerencsétlenségnek tartja és ma már általános hit, hogy csak a pénz és a vagyon az, amely boldoggá és a társadalomra nézve hasznossá tehetné az emberiséget.

Pedig a szegények-kunyhóiban rendszerint magasztosabb, boldogabb megelégedés üt tanyát és itt az életfelfogás és maga az élet is nemesebb, mint a gazdagok palotáiban.

Carnegie önéletrajza

Legalább is én mindenkor őszinte sajnálatot éreztem a gazdag szülők leányai és fiai iránt, akiket szolgaszemélyzet, majd nevelők és nevelőnők kísérnek mindenhová, akik minden lépésükre ügyelnek és mind ennek magyarázatát csak abban leltem meg, hogy ők maguk sem tudják, hogy tulajdonképen mit veszítenek ezáltal. Van ugyan szerető atyjuk és szerető anyjuk és azt hiszik, hogy a szülői szeretetnek minden melegét és édességét teljes mértékben élvezik, de a valóságban milyen távol állanak ettől! Mert a szegény embernek fia, aki atyjában legjobb társát, barátját, tanítóját és mintaképét látja, anyjában pedig — ó milyen szent ez a név! — egy személyben fölnevelőjét, táplálóját, védőangyalát és védőszentjét ösmeri, nem gazdagabb, nemesebb és boldogabb-e egy ilyen szegény gyermeknek élete, mint a gazdagok kiválasztott gyermekeinek élete, akik a szülői szeretetnek erről a melegéről, boldogságáról és üdvösségéről soha semmit sem tudhatnak? Ha ezt a kettőt összehasonlítjuk, bizony a gazdagság, a vagyon, fabatkát sem ér!

Épen azért, mert én nagyon is jól ösmerem a szegény, de becsületes otthon tisztaságát, édességét és boldogságát, amely ment az aggódó és idegromboló izgalmaktól és a társaságbeli irigységtől és féltékenykedéstől; és mert tudom jól, hogy a szegények családi életében szerető kötelék fonja át a család valamennyi tagját, akik mindenkor szorosán és bensőségteljesen összetartanak, ha a közös érdek és a család létfentartása ezt megkívánja: épen ezért én szánalmat érzek a gazdag gyermekek iránt, a szegényeket pedig szerencsésekké tudom. Mert a szegénység, a szegény gyerekek ifjúsága az oka annak is, hogy épen az ő soraikból kerül elő annyi erős, kimagasló, öntudatos férfi, akik mindent csak önmaguknak köszönhetnek és akiknek mindig és mindenkor, újra és újra fölfelé kell törekedniök.

Ha végignézzük a halhatatlanok sorait, azokét, akik „nem csak azért születtek, hogy meghaljanak“, azt fogjuk találni,

hogy a legtöbbjük a szegénység értékes örökségével lépett az életbe.

Ugylátszik, mintha manapság az egész földkerekségen élénkben, mint valaha, tért foglalna az a törekvés, hogy a szegénységet ki kell küszöbölni az egész világról. Pedig sokkal inkább arra kellene törekednünk, hogy az oktalan fényűzést számúzzuk. A becsületes, dolgozó, szorgalmas, önmegtágadó szegénység kiküszöbölése egyértelmű volna az egészséges talaj feldúlásával és tönkretelével, amely talajban pedig azok az emberi erények teremnek meg, amelyek képessé — és méltóvá — teszik az egész emberiséget arra, hogy a kulturának az eddiginél is magasabb foka felé törekedjen folyton-folyvást.

Mert nem a nemesek, nem a mágnások és nem a fejedelmek azok, akik ma a világ sorát intézik és ez nem is a harcmezőn és nem is tanácstermekben történik manapság, hanem a laboratóriumokban és a műhelyekben. A nagy találmányok, a tudomány hatalmas jelentőségű kutatásai, az irodalom örökbecsű alkotásai: mindezek pedig olyan embereknek művei, akiknek bölcsője, majdnem kivétel nélkül szegénységben ringott.

Serdülő ifjú lehettem még, amikor egy ízben azt hallottam, hogy a nemes emberbarát, Colonel Anderson, kijelentette, hogy hajlandó könyvtárát megnyitni a szegények számára és szombat esténként könyveket fog kölcsönözni az ifjúságnak. Mindösszevéve körülbelül négyszáz könyve lehetett csak, de alig hiszem, hogy ilyen kis könyvtár valaha ilyen nagy hasznot és eredményt mutathatott volna föl. Csak az, aki mint én, annyira vágyódott a szombat esték után, értheti meg, hogy Colonel Andersonnak mit köszönhettem én és velem együtt Alleghany szegény ifjúsága, akik közül nem egy ma kiváló állásban él már. Csoda-e tehát, hogy amikor a vagyon fölösen is osztályrészemül jutott, én célul tűztam ki, hogy jótévőm példáját követni fogom?

Ifjúságom történetének két fejezetéről már beszámoltam,

még pedig a gyapotszövőgyárban, majd az orsógyárban való munkásságomról. Most következnek a harmadik fejezet és ez arról az időről szól, amikor a sors megváltott a gyári munkából.

Tizennégy éves voltam ekkortájt, amidőn a Pittsburg-i távíróhivatalban alkalmaztak, mint táviratkihordót. Itt egy új világ várt reám.

Könyvek, újságok, ceruzák, tollak, ténta között, egy íróasztal mellett, tiszta irodahelyiségben, amelynek ablakain besütött az aranyos napfény: ebben az irodai környezetben én voltam a földkerekség legboldogabb halandója.

Az egyetlen zavaró gondolat, amely boldogságomat elhomályosította, az volt, hogy egy napon elbocsájthatnak, mert alig ösmertem a várost, már pedig ez táviratkihordó-fiú számára okvetlenül szükséges, hogy a nagyobb cégeket, de meg a magán-címeiket is ösmerje, épenúgy mint az egész várost. Én pedig teljesen ösmeretlen voltam Pittsburgban. De elhatároztam magamban, hogy megtanulom betéve, sorjában, a főbb utcák kereskedő-cégeinek neveit és nemsokára már akár csukott szemmel is elsoroltam a Wood Street mindkét oldalának összes cégeit, az utca egyik végétől a másikig. Rövid idő múlva a többi kereskedő-utca cégeinek neveit is épen így ösmertem. És csak amikor ez is megtörtént, éreztem nyugodtnak magamat ebben a tekintetben.

Természetes, hogy minden ambiciózus táviratkihordófiú távírdász szeretne lenni és én is, kora hajnalban, még mielőtt a távíróhivatalnok urak szolgálatba állottak volna, a többi kihordófiúval együtt sokat settenkedtem a távírókészülékek körül. A készülékek kezelésével is megpróbálkoztam és nemsokára már anynira értettem ehhez, hogy táviratokat tudtam váltani a többi irodákban épen így próbálgató, gyakorolgotó többi kifizető fiúval is.

Egyszer kora reggel, csak azt hallom, hogy a Philadelphia-i vonal Pittsburg felhívó jelét kopogtatja és a „halálhír“ jelzését adja meg. Akkoriban különös figyelmet szenteltek a halálozási

híreknek és én úgy véltem, itt volna végre az ideje, hogy megpróbálkozzam egy igazi távirat felvételével. Megadtam tehát Philadelphia felhívó jelére a választ, felvettem a táviratot és már kézbesítettem is, mire a táviróhivatalnok megjelent a hivatalban. Ettől kezdve azután a távirász urak olykor-olykor ők maguk kértek arra, hogy helyettesítsem őket munkájukban.

Mivel a fülem, illetve a hallásom kitűnő volt és fölöttebb érzékeny a különböző kopogások iránt, rövidesen megtanultam azt, hogy tisztára hallás után vegyek föl táviratokat, ami abban az időben valami szokatlan és rendkívüli dolog volt és ha nem csalódom, az egész Unióban rajtam kívül aligha értett még két más távirász ehhez. Ma már minden táviróhivatalnok könnyű szerrel veszi föl a táviratot csupán hallás után is és olyan könnyű az egymást követő kopogásokat követni, hogy minden gyerek is meg tudja tenni, ha épen muszáj. Én azonban ennek a képességemnek köszönhetem azt, hogy reám terelődött feljebbvalóim figyelme és hogy ettől kezdve táviróhivatalnoknak alkalmaztak, havi huszonöt dollár — azaz évi háromszáz dollár! — fizetéssel, ami elképzelhetetlenül nagy összeget jelentett számomra.

Egész vagyon volt ez az én szememben és épen akkora fizetés, aminőről mint gyári munkás, álmodoztam. Ennyit szerettem volna keresni már a gyapotszövőgyárban is. Évi háromszáz dollárból egy egész család meg tud élni. És most énnekem, egy-magamnak, ekkora jövedelem van.

De nemsokára még módomban volt mellékkeresetre is szert tennem munkám révén.

A hat pittsburgi újság mindíg közös táviratokban kapta híreit. Egy táviróhivatalnokunk minden táviratról hat másolatot készített és ezért hetenként hat dollárt hapott. Ő azonban följánlotta nekem, hogy hetenként egy aranydollárt fizet, ha elvégzem helyette ezt a munkát. Én természetesen megörültem ennek, sőt valósággal boldog is voltam, mert mindíg szívesen foglal-

koztam a hírekkel s magával a hírszolgálatlaltal és mindig szerettem volna, ha magam is dolgozhatnék az újságoknak.

A hírlapírók mindig a hivatal egyik szobájában vártak a táviratokra, amelyeket én készítettem el számukra és ilyenformán állandóan érintkeztem ezekkel a derék és művelt úriemberekkel, ami egymaga is nagy örömet szerzett nekem. De ezenkívül még egy aranydollar zsebpénz is járt nekem ezért, amit zsebpénznek tekintettem, mert a családi szükségletek fedezésénél erre az összegre már nem volt szükség.

Azt hiszem, hogy az, amikor már az ember már olyasvalamit végez el, ami a létfenntartáshoz nem okvetlenül szükséges, félig-meddig már üzletszámba megy. A többi jövedelem nyilvánvalóan rendes, köteles, hivatalos munkám bére volt, ez azonban afféle kis üzleti vállalkozás volt már, saját szakállamra, csak épen kockázat nélkül. És mondhatom, én igazán büszke voltam erre a heti egy aranydollar mellékkeresetemre.

Röviddel ezután elkészült Pittsburgban a Pennsylvania-vasút és ennek egy genialis ember lett a vezető igazgatója, Thomas A. Scott személyében. Gyakran benézett hozzánk a táviróhivatalba is, hogy följobbvalójával, a vasútigazgatóság elnökével, aki Altoonában székelt, táviratokat váltson és ilyenformán én is megösmerkedtem vele.

Amikor ez a nagy vasúti hálózat is saját táviróvonalat rendezett be magának, Scott felszólított, hogy legyek a titkára és egyszemélyben távirdásza is. Otthagytam tehát előbbi állásomat — ahol a magamfajta fiatalemberre az a veszedelem várható, hogy elevenen, egész életére el lesz temetve — és beléptem az új vasúthoz.

Az új állás magasabb fizetést is jelentett számomra, ami horribilisan nagynek tűnt föl előttem. A fizetésem havi huszonöt dollárról havi harmincöt dollárra szökkent föl. Scottnak ekkortájt százhuszonöt dollár volt a havi fizetése és én őszintén

csodálkoztam azon, s nem tudtam megérteni, hogy ugyan mire is tudja elkölteni ezt a rengeteg pénzt.

Egy napon a keleti vonalon vonalzavar állott be. A jelzett expressz-vonat, amelynek be kellett volna érkeznie, elkésett és a tehervonatok egész sora várakozott a mellékvágányokon arra, hogy szabaddá váljon a pálya. Az igazgató nem volt az irodájában és én egészen egyedül találtam szemben magam a nagy földadattal. A beérkezett táviratokból, amelyeket Scott íróasztalán találtam, tiszta képet [igyekeztem nyerni a helyzetről és úgy cselekedtem, amint véleményem szerint, ez esetben maga az igazgató cselekedett volna.

A Pennsylvania-vasút akkoriban csak egy sínpárral rendelkezett a nyílt pályán.

Visszatartottam tehát az expressz-vonatot, táviratoztam a mozdonyvezetőnek, hogy a tehervonatoknak három óra és negyven perces menetidőt adtam és várom a távirati választ, hogy bizonyos legyen benne, vajjon megértették-e a rendelkezésemet. Amikor megkaptam a távirati választ, nyomban telegrafáltam a tehervonatoknak, hogy a pálya szabad számukra és minden egyes távirat alá Thomas A. Scott nevét írtam.

Az igazgató a legnagyobb izgatottságban jött az irodába. Az esetről, a késésről már hallott.

— Már tíz óra van — mondta aggodalommal — és az expressz-vonat még nem érkezett be. A tehervonatoknak, mindnek, várniok kell. Ki az ördög fogja megfizetni ezt a rengeteg kárt? Táviratozzon kérem tüstént . . .

Ekkor közbeszóltam :

— Már táviratoztam is. Ezeket a távirati rendeleteket már elküldtem. Ugy gondoltam, hogy ön is épen így cselekedett volna ebben az esetben. Itt vannak, tessék, a táviratoknak szövegei és azt hiszem, hogy az árúk idejekorán fognak megérkezni rendeltetési helyükre.

Carnegie önéletrajza

A főnököm néhány percig átható, szúró tekintettel nézett rám, de egy szót sem szólt.

Megnézte a táviratokat is, amelyeket az ő nevében küldöttem el és még ekkor sem szólt semmit. És később sem tett említést az egész dologról.

De amikor néhány nap múlva a vasútigazgatóság elnöke meglátogatott bennünket, a hatalmas elnök úr kezét a vállamra tette és így szólt:

— Te vagy az az Andy?

— Igenis, én vagyok — feleltem.

— Hallottam felőled — mondta mosolyogva — Scott úr elmesélte tegnap este, hogy mit vittél végbe te kis szemfüles skót ördög!

Abban az időben, amikor a mi távívóvonalunk fölött nekem kellett felügyelnem, gondolnom kellett a legkülönbözőbb dolgokra is. A felelősség megosztásáról szó sem volt akkor és az volt a fölfogás, hogy alárendelt állásbeli alkalmazottaknak a vasutak indítását és a menet szabályozását nem szabad megengedni és nemcsak hogy ezt a felelősséget nem lehet rájuk hárítani, de még az előre nem látott esetekben sem szabad nekik önállóan működniük. A főnököm és én, mi ketten ebben a tekintetben a lehető legtúlzottabb emberek voltunk.

Minden fölött mi magunk ügyeltünk és nem egyszer egész éjszakákon át is dolgoztunk. Megtörtént, hogy heteken át haza sem mentem és legföljebb csak egyik-másik teherkocsiban pihentem ki magam. Ha visszagondolok akkori állásom felől kialakult felfogásomra, hát bizony be kell vallanom, hogy mindketten meglehetősen rossz munkavezetők voltunk. Scott ezalatt hamarosan rájött erre és én is követtem az ő példáját.

Ma a vasúti társaságok elnökei, igazgatói és titkárai bizony nem végeznek semmiféle külső munkát, sokkal inkább másokat dolgoztatnak, míg ők csak a szellemi vezetéssel foglalkoznak.

Carnegie önéletrajza

Ezt tanulságul megjegyeztem magamnak további életfolyásomra, úgy hogy azután én már csak nagyritkán láttam magam is a testi munkához.

Teljes tizenhárom esztendőt töltöttem a Pennsylvania-vasúti társaság szolgálatában, ahol végül mint Scott utóda — aki közben a társaság másodelnöke lett — a pittsburgi vasúti vonal igazgatójává léptem elő.

Scott, aki végtelenül jóságos ember volt, s igazi emberbarát és aki engem valóban szeretett, egy napon azt kérdezte tőlem, hogy volna-e ötszáz dollár tőkém, vagy tudnék-e magamnak annyit valahol szerezni, ha kölcsönbe is.

Az üzleti érzékemnek — ha egyáltalán van — most jelentkeznie kellett. Éreztem, most megnyílik előttem egy ajtó, hogy a főnökömmel együtt résztvehessek valami közös vállalkozásban és oktalanság lett volna, sőt a jövőmnek és a gondviselésnek egyeneset arculesapása, ha nyomban, két kézzel is nem nyultam volna a kínálgató alkalom után.

Sietve feleltem tehát:

— Igen, azt hiszem, hogy összetudnám hozni ezt a pénzt.

— Helyes — felelte Scott — szerezze meg tehát. Épen most halt meg valaki, akinek tíz darab „Adams Express Company” részvénye van. Én azt ajánlom, hogy ön vegye át ezeket a részvényeket. A részvények ára, darabonként, mintegy ötven dollárra rúghat és ha a teljes összeghez valami csekélység hiányoznék, hát szívesen kiségitem én avval.

Különös helyzetben voltam most. Egész családuknak készpénz vagyona, összesen sem volt ötszáz dollár. De volt valaki a családban, akinek józan ítélete, bátorsága és segítsége soha eserben nem hagyott és én most is biztos voltam abban, hogy a szükséges pénzt valahogyan — akármiképen is — de okvetlenül elő fogja teremteni . . . az édes anyám.

Carnegie önéletrajza

Ha Scott ösmerte volna családunk vagyoni helyzetét, azt hiszem ő maga kölesönözte volna az egész összeget. De a magunk fajta skót ember, a legnagyobb megalázkodásnak tekinti azt, hogy szegénységét leleplezze és másra utalja magát. Sokkal büszkébbek vagyunk ennél . . .

Családunk lassanként, az évek folyása alatt, örökös takarékoság mellett annyira vitte, hogy egy kis házikót vásárolt magának, már csak azért is, hogy olcsóbban lakjunk. A vételárat készpénzben, teljes összegben kifizettük. Ha jól emlékszem, kerek összegben nyolcszáz dollárba kerülhetett a házikónk.

Azon az emlékezetes estén, amikor Scott evvel az ajánlattal állott elő, a háromtagú családi tanács elé került az ügy és édesanyám mondta ki a végleges határozatot:

— A dolgot okvetlenül meg kell csinálnunk. Jelzálogkölcönt veszünk fel a házunkra. Még holnap reggel a gőzhajóval átme gyek Ohióba és fölkeresem a nagybácsinkat, hogy rendezze el az egész dolgot mennél sürgősebben. És bizonyos vagyok benne, hogy ő ezt meg is fogja tenni.

Úgy is történt.

Anyám útjának meg volt az eredménye. Hol is lehetett volna eredménytelen az ő közbelépése?

A pénz meg volt és megvettük tehát az „Adams Express Company“ tíz részvényét. De senki még csak nem is sejtette, hogy kis házikónkra kölcönt vettünk föl és szinte elzálogosítottuk csak azért, hogy szüleim „talpra állítsák a fiút“.

Az „Adams Express Company“ részvényei után havi egy százalék osztalékot fizetett és egyszer csak megérkezett az első utalvány öt dollárról. Még ma is magam előtt látom az emlékezetes utalványt, a következő erőteljes vonású aláírással: *J. C. Babcock, pénztáros.*

Másnap épen vasárnap volt és én társaimmal, akik mindég baráti hűséggel tartottak ki mellettem, rendes vasárnapdélutáni

kirándulásra indultam. A városmenti erdőben megpihentünk és ekkor én elővettem az utalványt s megmutattam a következő szavak kíséretében:

— Heuréka, ni micsodám van!

Valami egészen új dolog volt ez mindnyájunk számára. Eddig még soha egyikünk sem jutott pénzhez másként, mint munka árán és hogy a tőke is jövedelmezhet kamat címén, az esodálatos és új dolog volt a mi szemünkben.

Hogy a pénz egymaga is pénzt termelhet, hogy ez a titokzatos aranyvendég minden munka nélkül is beállíthat: ezt csak nagynehezen tudták megérteni azok az ifjak, ott az erdőben. És ekkor történt meg először, hogy „kapitalistá“-nak mondtak engem.

Így hát a vállalkozói és kereskedői pályán megtettem az első lépést. Az első lépést az üzleti élet felé.

Életemben különösen nagy fontosságú volt a következő esemény: egy napon, a vasúti fulkében, amelyben utaztam, megszólított egy kellemes megjelenésű úr, aki valami farmerre emlékeztetett. Elmondta, hogy hallotta a vasúti kalauztól, miszerint nekem összeköttetésem volnának a Pennsylvánia-vasút-társasággal és hogy ezért valamit szeretne nekem megmutatni. Ezzel kis zöld útításkájából elővett egy csinos kis hálófülke-modellt.

Ez az ember volt a vasúti hálókocsik feltalálója: Woodruff.

A találmány jelentőségét rögtön felfogtam. Megkértem, hogy a következő héten jöjjön el Altoonába, amit ő meg is tett.

Scott rögtön, már amint szokta, megértette az ideát, kezébe vette az egész dolgot és szerződést kötött Woodruff-val, amely szerint kísérletképen két vasúti hálókocsit rendeznek be a Pennsylvannia-vasúton.

Mielőtt Woodruff még visszautazott volna Altoonából, fölkeresett mégegyszer engem és fölajánlotta, hogy részesedjem a

Carnegie önéletrajza

vállalkozásban. Tüstént beleegyeztem, de az, hogy miként tegyek majd eleget fizetési kötelezettségeimnek, utólag még erős fejtörést okozott nekem, mert a vasúti hálókocsik árát, a szállítás után, havi részletekben kellett lefizetni és az énrám eső részlet kétszázhuszonhét és fél dollárra rúgott.

Nekem bizony nem volt pénzem és nem is tudtam, hogy honnan szerezhetnék. Végre is elhatároztam magamban, hogy a város egyik bankárjához fordulok és kölcsönt veszek föl nála, kötelezván magam arra, hogy a kölcsönzött összeget havi tizenöt dolláros részletekben visszafizetem.

A bankár rögtön hajlandó volt erre és én sohasem felejttem el, amint kezét vállamra tette és így szólt:

— Rendben van, Andy. Maga jó nekem erre az összegre! Ekkor írtam alá, életemben először, váltót.

Ez nagy nap volt számomra és azt hiszem, senki sem vonja kétségbe, hogy ezzel most már valóban „üzletember“ lettem. Aláírtam az első váltómat — és ami még sokkal fontosabb, mert hiszen mindenki aláírhat egy váltót — bankárt is találtam hozzá, aki „jónak“ talált engem erre az összegre.

A későbbi fizetésem a hálókocsi-vállalatnak reám eső szálalékából fedeződtek és az első jelentős üzleti nyereségemet éppen ennek a Woodruff-hálókocsitársaságnak köszönhettem, amelyet később Pullmann vett meg. A Pullmann nevet pedig ma már szerte, az egész világon mindenütt ösmerik.

Magas följebbvalóm, a vasúti társaság elnöke, Edgar Thomson, aki után később vállalataimat elneveztem, egy alkalommal fölszólított, hogy lépjek a Pennsylvania-vasúttársaság központi műhelyeinek élére.

Elnök úr — feleltem — ön valószínűleg rosszul van informálva felőlem, mert én semmit sem értek a gépekhez.

— De hiszen éppen ezért akarom én, hogy ön ezt az állást elfoglalja — volt a válasz. — Mert eddig még nem talál-

tam olyan mérnököt, aki saját szakmájabeli tudásán kívül még elegendő helyes ítélőképességgel és életrevalósággal is rendelkezett volna. Ennek pedig az oka, hogy műveltségük egyoldalú és nem általános, azaz hogy valósággal tehetetlenek és védtelenek olyan dolgokkal szemben, amelyek állandóan környezik ugyan őket, de amelyekről nem tanultak a felsőbb iskolákban. Ezt a képességet csak az élettől szerezheti meg az ember.

És rövidesen a pittsburgi vasútvonal igazgatója lett belőlem és én ismét visszatértem az én kedves, régi, füstös Pittsburgomba.

Akkortájt a vasúti hidakat még kizárólag fából építették, csak a mi vasúttársaságunk kísérletezett öntött vasból készült hiddal. Láttam, hogy a fahidak semmiképpen sem bizonyulhatnak tartósaknak és Pittsburgban szerveztem egy társaságot a vashidak építésére.

Ismét csak a bankhoz fordultam, mert nekem nem volt elegendő pénzem, hogy a reám eső üzletrészt, ami ezerkétszázötven dollár volt, befizethessem. A bank azonban ezt az összeget is kölcsönözte nekem és ekkor megalapítottuk a Keystone-hídépítő társaságot, amely kitűnően bevált.

Az első nagy híd, amelyet társaságunk épített, az Ohio-t szelte át, háromszázlábnyi íveléssel. Azóta számos, nagyszerű hídát készített el társaságunk. Ez volt pedig a kezdete az én ipari működésemmek és itt indult meg pályafutásom, mint nagyipari vállalkozóé.

Ebből az első vállalataimból nőttek ki a többi vállalataim, mert ezeknek nyereségeiből kerültek ki a többieknek alapítási tőkái.

Itt aztán „kereskedői“ pályámnak vége is szakadt. És a vasúti társaságnál viselt állásomról is lemondtam, hogy tisztára és egyedül a vállalkozásaimnak szenteljem minden időmet és tehetségemet.

Carnegie önéletrajza

Most már tehát nem voltam többé hivatalnok, aki másoknak fizetésért dolgozik, hanem már saját szárnyára bocsájtott üzletember voltam, aki a maga hasznára, a maga javára értékesíti erőit. Tulajdonképpen már eddig sem tudtam sohasem beletörődni abba, hogy másokat szolgáljak és másoknak dolgozzam. A hivatalnoknak, legjobb esetben is, csak egy bizonyos, előre megállapított fizetés elérésére van kilátása és hogy ezt elérje, sokaknak tetszését és megalégedését kell kivívnia. Ha el is éri valamikor az elnöki méltóságot, még akkor is ott van fölötte a felügyelőbizottság és sohasem lehet bizonyos abban, hogy amit tett és amit tenni ő a legjobbnak, legüdvösebbnek vélt, megnyeri-e a felügyelőbizottság tetszését. Még akkor is, ha azon fáradozik, hogy elnyerje a felügyelőbizottság tagjainak elismerését, még mindég ott vannak fölötte a részvényesek, akik kíméletlen ítéletet mondhatnak működéséről és a vállalat még mindég nem az övé és ezt nem is vezetheti úgy, ahogyan ő szeretné.

Mindíg az volt a vágyam, hogy saját magam ura lehessek, hogy a magam erejéből produkálhassak valamit és hogy sok embernek adhassak alkalmat — és módot — a becsületes munkára. Ha az ember pittsburgi, akkor az út, amelyre lépni fog, már magától adódik. Mert Pittsburg már akkor is jelentős helyet foglalt el az Unió városai között, mint „vas-város“, mint Amerikának vas- és acélipari vezető városa, úgyszólván központja.

Így kezdtünk hát hozzá nagy munkánkhoz mink, én és részvényestársaim — nélkülözhetetlen és derék munkatársaim — akikről igaz örömmel mondhatom, hogy ifjúkori társaim voltak, sőt egyik-másik egyenest abból a kis baráti csapatból való volt, akik az erdőben, ama vasárnapdélutáni kiránduláson olyan őszinte csodálkozással néztek az első ötdolláros osztalék-utalványra. És dolgoztunk, terjeszkedtünk egyre tovább is, hogy a mi évről-évre hihetetlenül fejlődő országunk egyre növekvő és

mindjobban fellendülő ipari és kereskedői életében necsak megálljuk helyünket, de részesei is legyünk ennek a fejlődésnek.

Amikor már-már úgy véltük, hogy fölösleges a további terjeszkedés, mindég azt találtuk, hogy a megállás visszafejlődést, hanyatlást jelentene és még ma is olyan gyors egymásutánban követik egymást a találmányok és tökéletesítések, hogy még ma is épen annyi a teendők, mint amennyi eddig volt. Abban a pillanatban, amikor az ipar megszűnik fejlődni és terjeszkedni, rögtön visszaesik és ez az oka annak, hogy még ma is teljes erőnkől azon kell lennünk, hogy fejlődjünk és terjeszkedjünk. És ennek a szünetlen fejlődő törekvésnek eredménye az, hogy Pittsburgban három font kész acél ára mindössze két cent, ami olcsóbb, mint bárhol az egész föld kerekégén. És ennek a törekvésnek eredménye az is, hogy ma Amerika az az állam, amely a legtöbb acélt termeli az egész világon.

Ez a története az én „iskolaéveimnek“ és annak, hogy mint lettem önálló üzletember. Ami azután történt, az már az én magánügyem.

A milliomos.*

Azok, akik nem állanak olyan pozícióban, ahonnan áttekinthetnék azt, hogy a vagyon milyen föladatokat teljesít a társadalomban, tökéletesen téves fölfogásban élnek a milliomosok felől. Ők a gazdagokat csak palotáikban látják, fényűzéstől övezetten, látják őket pompás fogatokon és hatalmas automobilon végigrobogni, olvasnak különködéseikről, hatalmas, elpazarolt summákról, hihetetlenül nagy játékvesztéseikről, vagyontemésztő sportszenvédélyeikről — és magam is azt hiszem, hogy mindazoknak, akik kemény, verejtékes munkával kell megszerezniök a létfenntartás legelemibb szükségleteit is, valóban nehezükre eshet, hogy mindezt nyugodtan végignézzék. A legszomorúbb ellentét ez, ami az életben csak előfordulhat, de a valóságban a milliók urainak ezek az különködései vagyonuknak, vagy jövedelmüknek csak csekély részét emésztik

* Védő- és egyúttal vádbeszéd ez a cikk a milliomosokról, amelynek különös érdekességet kölcsönöz, hogy éppen a multimilliomos Carnegie írta, aki az itt kiélezett elveket saját életében is követte. És ő, ki annyi jótékonyági intézmény alapítója, fenntartója és segélyezője, mindazt megvalósítani is igyekezett, amit a milliomosok mulaszthatatlan kötelességeinek jelölt ki.

A milliomos

föl. A milliomosok vagyonainak tovább kell dolgozniok és a milliók urának, saját személyes szükségleteire aránylag csak nagyon szerény folyószámla áll rendelkezésére a bankban. Vasúti társaságaink, hajósvállalataink, kohóink és más ipari vállalkozásaink minden rendelkezhető tőkét magukhoz vonzanak és ezzel dolgoznak. Az alaptőkének nagy része pedig megint csak kivándorol az acélfalú pénztárszobákból egyszerű — napi-bérek alakjában.

Nem ismerek egyetlen milliomost sem, aki aranyait pántos pénzesládákban halmozta volna föl, vagy pedig úgy fecsérelte volna el, hogy abból másoknak nem lett volna haszna. A dolog épen ellenkezőleg áll: az a milliomos, aki millióját maga kereste meg, rendszerint fölöttébb egyszerű ízlésű és egyszerű szokású ember, aki a pénz kiadásában módfelett elővigyázatos és akitől távol áll mindennemű pazarlás. A gazdasági élet méhkasában ő épen az a méh, akinek saját szükségleteire a legkevesebb kell, ellentétben örököseivel, akik rendszerint az „aranyifjúság” tagjai közé tartoznak.

Ritka földi halandó a nevető milliomos.

De undorító dolog is, vén pénzkuporgatókat látni, akik mintha még most is hozzá volnának bilincselve a taposómalomhoz, amelyből nem tudják kiszakítani magukat; zsigori milliomosokat látni, akik céltalanul és minden haszon nélkül halmozzák egymásra arányaikat és ott ülnek pénzes zsákjaikon, hogy azután, ha földi életük véget ért, az örököseik hajbakapjanak a hagyaték fölött. Szánalmas sors ez: sokkalta szánalmasabb, mint az igazi szegények sorsa. Milliomosnak lenni, ez amúgy sem valami megtisztelő, díszes titulus. A milliomosok emlékezte csak nagyritkán áldott és mint kasztot, senki sem szereti őket.

A pénz tehát ne legyen ura és parancsolója az embernek, hanem csak szolgálja.

De azért mégsem lehet elvitatni, hogy azok a nagyvállalozók: vasútépítők és hajógyárosok, a nagyiparosok és nagykereskedők, de még azok a nagy bankárok is kivételek, akiknél a megszerzett milliók valaminő hasznot hozó foglalkozás és derekasságuk jutalmai, akik előrelátásuk, megfeszített munkájuk révén emelkedtek az átlagemberek fölé és az ő munkásságuk, szereplésük: tanúságtétele, bizonyossága annak, hogy értékes tagjai az emberi társadalomnak. Ezeket az embereket tehát nem volna szabad ócsárolni és főként nem volna szabad oktalanul kedvüket szegni, hogy újabb és újabb vállalkozásokba bocsájtkozzanak.

A vagyon elosztása a mai viszonyok mellett önmagától folyik, jótékony irányban. A csekély számú gazdagok napról-napra szegényebbek lesznek és a dolgos, munkás elemek naponként gazdagodnak. A nagy tömegre nézve ez talán nem is olyan előnyös, mint ahogyan azt sokan gondolják, mert az anyagi eszközök sokasága egy vállalkozó szellemű embernek kezében, aki még egyre tovább dolgozik, gyakorta a gazdagság legeredményesebb, legtermékenyebb formáját jelenti.

Vegyük csak példaképen a földkerekség egyik leggazdagabb emberét, aki néhány esztendővel ezelőtt halt meg New-Yorkban. Mi derült itt ki? Az, hogy egy elenyészően csekély összegtől eltekintve, amit saját napi szükségleteinek fedezésére fordított, egész vagyonát és jövedelmének minden fölöslegét vállalatokba fektette, amelyek Amerika vasúti rendszerét tökéletesítették és a mi népünknek a földkerekség legolcsóbb közlekedési eszközeit szereztek meg.

Akár akarja a milliomos, akár nem, a ma fönnálló viszonyok mellett nem vonhatja ki magát ama törvény alól, amely arra kényszeríti, hogy millióit az egész emberiség javára fordítsa. Mindaz, ami részére a hatalmas vagyonból jut, abban áll, hogy rövid földi életének tartama alatt finomabb házban élhet, finomabb bútorokkal veheti körül magát, amelyek mellé még a

A *milliomos*

művészet alkotásait is sorakoztathatja. Még azt is megtehetné, hogy nagyobb könyvtárat rendez be magának és ezzel az isteni gondolatokat és szépségeket közelebb hozhatná magához; de amennyire én a *milliomosokat* ismerem, a legtöbbször éppen a könyvtár az, amit a legkevésbé tart szükségesnek házában. Jobb ételeket is ehetne és nehezebb borokat is ihatna, de ez csak ártana a szervezetének.

A méhek, a kasban, nem ölik meg a méztermelő méheket, csak a heréket.

A *milliomosok* kiküszöbölése végtelenül nagy szerencsétlenség volna az egész emberi társadalomra nézve. Mert a *milliomosok* azok a méhek, akik mézet termelnek és annak nagy részét a méhkasban gyűjtik össze, még akkor is, ha teleszívják is magukat vele. Mindenesetre figyelemreméltó tény az, hogy az illető országban élő *milliomosok* számának arányában él jól és virágzóan az egyes országok népe.

A jelenkor föltalálásai természetszerűleg minden ipari és kereskedelmi vállalkozásnak szinte hihetetlen mértékben való központosítását és óriási üzemekben való föllendülését eredményezték. Például a Bessemer-féle acélgyártást nem lehet eredményesen űzni anélkül, hogy az emberek ezreit egy helyen ne foglalkoztatnák. A hajók gyártása és fölszerelése lehetetlenség volna, ha előzetesen milliókat nem költenének el. Senki sem tudna egyetlen méter gyapotot sem előállítani, a nagy világversennyel szemben, ha nem volnának óriási gyárak és nem foglalkoztatnának azokban ezer és ezer munkást és munkásnőt. Nagy villamos-telepek is csak akkor mutathatnak föl eredményeket, ha előzetesen milliókat fektetnek beléjük, hogy a villamos üzemet nagy méretekben vezethessék. Ilyen föltételek mellett a pénznek szükségszerűleg is kevesek kezébe kell folynia, még pedig a személyes szükségletek fedezésénél is sokkalta nagyobb mértékben. De föltéve, hogy mindez a vagyon csak kevesek

kezében összpontosulna, mi volna ezeknek a keveseknek kötelessége? Hogyan lehetne a pénzért való küzdelmet, abból a piszkos atmoszférából, amely minden üzletet övez, tisztább légkörbe fölemelni?

Az ember nem csupán kenyérből él és öt vagy tíz százalékkal több jövedelem, ezernyi részekre szétforgácsolva, nagyon keveset, vagy éppen semmit sem használna. De hatalmas alapra összehalmozva és akkor fölhasználva, mint ahogyan Cooper vagyonát a Cooper-intézetre fordította, olyasvalamit jelent, amely nemzedékeket tud túlélni. Ez a szellem neveléséhez, az ember magasabb műveltségéhez tartozik és azt is szolgálja. A szegényeknek, mihelyt azt kívánják, olyan létrát juttat, amelyen a magasba törekedhet; de ugyanekkor haszontalan és meddő vállalkozás, olyanokon segíteni akarni, akik nem tudnak és főként nem akarnak önmagukon segíteni. Senkit sem lehet egy létrán föltólni a magasba: kell, hogy az illetőben meg legyen az akarat, hogy saját erejéből igyekezzen, — ha csak valamicskét is, — a magasba jutni. Máskülönbén saját kárára, megint csak lepottyán, mihelyt eleresztik.

Ezért mondom: közel van már az a nap — igen, már föl is ismerjük hajnalhasadását — amikor a milliomos parlagon heverő millióival, amely fölött szabadon rendelkezhetne és amelyeket mégsem gyümölcsöztet, tisztesség nélkül, gyalázatban fog elmulni. Természetesen nem beszélek azokról a kereskedőkről, akiknek tőkékét nem szabad kivonniok üzleteikből; mert ezek a tőkék az ő szerszámaik, amelyekkel csodákat tudnak művelni és amelyek még újabb és újabb vagyont szereznek. Én azokról beszélek, akik a milliókat pénzszekevényekben, maguknál őrzik és így csak fokozzák a Mammon isten kezétől a földre küldött nyomorúságot.

Csak akkor lesz a milliomos a társadalom áldása, ha fölös gazdagságát már életében helyesen használja és ilyen élet

mellett, ily módon a kereskedő is, aki újabb vagyont gyűjt, a legelőkelőbb hivatások képviselőinek magaslatára emelkedik. Ekkor méltósága egyenrangú lesz az orvoséval, akinek hivatása egyik legelőkelőbb hivatás, mert ekkor öbelőle is orvos lesz és ha nem is tudja meggyógyítani az emberi bajokat, de legalább — igenis — elejét tudja venni azoknak.

Az a sírfömlirat, amelyet minden gazdag embernek a maga számára kérnie kellene, Pitt emlékművén díszleg:

„Élt föltűnés nélkül és meghalt szegényen.“

Ilyennek kellene lennie minden embernek, aki számot tart arra, hogy a késő utókor is tisztelje majd. Azok pedig, akik visszavonultak az üzleti elettől és millióiknak birtokában, gazdagságuknak használása nélkül élik le további napjaikat, megkönnyezetlenül, tisztesség nélkül és ének nélkül mulnak el.

Csak amikor a dollár átváltozott olyan eszközzé, amely embertársaink érdekeit és segítését szolgálja, hogy az idők erkölcsi, szellemi és kulturális színvonalát emelje: csak akkor adta a vagyon jogosultságának tanubizonyosságát és száanalomra méltó és tisztátalan az élete annak, aki nem tud okosabbat cselekedni, mint lelkét elfojtani a halomnyi aranyak számlálásában, amelyek lehúzzák őt az erkölcsi posványba.

A gazdagság jutalma: annak elosztása és az az öntudat, hogy meg fogja szépíteni és meg fogja javítani az utánunk következő nemzedékek életét.

Rockefeller.

Rockefeller.

Cesare Lombroso, a világhírű turini lélekbúvár, a milliárdosok szellemi és lelki életét is tanulmányozta és arra a megállapodásra jutott, hogy a dollárkirályok közül csak nagyon kevesen hordják magukban a degenerált lánگزsznek ösmertető jeleit. Ha a milliárdosok mégis lánگزszű férfiak, ez a szervező erejükben, a tettek terén, a gyakorlati élet jelenségeinek felösmerésében domborodik ki legkiváltképen. Legtöbбje alacsony sorból, de egészséges szülöktől származott és az a harc, amelyet érvényesülésükért ifjú korukban az étellel megvívtak, már egy-maga is a degeneráltság ellen tanuskodik. Ez az örökös küzdelem, amelynek idejében, minden erejükkel állandóan harci készenlétben kellett állniok, hogy egyrészt a kedvező alkalmakat felösmerjék, másrészt kihasználni is tudják: edzett idegzetű, erős agyú és törhetetlen akaratú férfiakat követelt magának, akiknek erejét még megacélozta ez az örökös, titokzatos harc.

A szentimentalizmus és érzelmes gyöngeség sohasem férközhetett közelükbe ezeknek a kemény akaratú férfiaknak, ezeknek az amerikai *businessman*-eknek, akiknek lelke is megkemé-

nyedett ebben az életharcban, amelyben természetsszerűleg mindennél erősebben kifejlődött bennük a lehetőségnek szinte brutálisan erős, kiméletlen leszámítolásának és kihasználásának érzéke. És az ő szemükben a vas, a petroleum, búza többé nem is egyszerű fogyasztási cikket jelent már, hanem a vállalkozásokra — és a spekulációra — alkalmas anyagot.

Ilyen szentimentalizmus nélkül való, keményakarató és materiális gondolkozású férfi John Davison Rockefeller is. Arca olyan, mint kőből faragott álarc, amelyen az érzések és indulatok viharzása sohasem tükröződhet vissza. Ennek az arcnak kemény vonásairól, síma, mozdulatlan felületeiről, halszemének kihívó nyugodtságból valami hideg fénnel szinte elősugárzik az a már-már a naivitással határos kiméletlenség, amellyel minden emberi gyöngeségen túl tudta magát tenni, anélkül azonban, hogy valaha is a pénznek rideg condottiere-jévé váljon. Egyszerűen csak az alkalmat használta ki mindig és sohasem az embereket. És ez különösképen sikerülhetett neki abban az időben és azokban a gazdasági viszonyokban, amikor a dollárok köztársaságában a nagyarányú gazdasági élet nem hogy már fellendült volna, hanem jóformán épen csak, hogy megszületett. Különösképen sikerülhetett pedig ez Rockefellernek, aki mindenekelőtt született organizáló-tehetség és aki az első és leg-hatalmasabb tröszt szervezője.

A „Standard Oil Company“, Rockefellernek ez a világot behálózó műve, talán az egész mai kornak legzseniálisabb kereskedői ideája. Azoknak a kereskedelmi hadviseléseknek, amelyet Rockefeller emberei, az ő zászlaja alatt megvíváltak idegen országok fogyasztó piacaiért, talán csak — mutatis mutandis — Napoleon harcaiban van párjuk. És céljukat el is érték. Mert ma már talán az egész földkerekségének alig van olyan zúga, ahová a „Standard Oil Company“ kőolaja el nem jutott volna.

Kultúrállamokról nem is szólva: a legsötétebb Ázsiában

Rockefeller

és Afrikában is diadalmasan tért foglalt a Standard Oil Company. Elefántok és zebuk hátán a felső Ganges irdatlan őserdein keresztül, viszik a petróleumot Ázsia legbelsejébe is. Afganisztánba és Kasmirbe is. Egész Indiában aligha van olyan falucska, ahol ennek az amerikai társaságnak nevét ne ismernék. Száz és száz nagyobb községben lerakodó helyei vannak a Standardnak, amelynek terjesztői — olykor revolverrel és puskával is fölfegyverkezve — az emberiség minden színű és fajú tagjaiból toborzódnak: fehérek, sárgák és feketék, mohamedánok, hinduk, négerék. És ma már a petróleum ott ég Grönland havas partjain, éppenúgy mint a maorik kunyhóiban, Új-Zéland gigantikus hegyei között éppenúgy, mint a Jóreménység fokán.

India, Arábia, Perzsia, Sumatra, Java, Borneo, Marokko és Taszmania ma egyaránt ismeri már azokat a különös formájú bádogédényeket és cink-tartányokat, amelyek a Standard petróleumát viszik szét, szerte az egész világba. És ezeket a bádogédényeket, a leleményes bennszülöttek, a legkülönbözőbb célokra használják föl, miután a benne lévő kőolajjal megvilágították éjszakáikat. A társaságnak egy ügynöke például Maskatban egy madárkalitkát vásárolt, amely egy öt gallonos (körülbelül huszonkét literes) petroleum tartányból készült. de toló- és csapó ajtó, sőt gyerekbölcső is készült már belőlük. India templomaiban, tömjénfüst szállong fel öblökből és Beirut, Kalkutta, Madras bazáraiban tányérok formáit öltve magukra, rizst szolgáltatnak fel rajtuk, vagy vizes palackok, tejeskannák, sőt tűzmentes pénzszekrények is lesznek belőlük.

Ez a hihetetlenül nagy vállalkozás pedig, amelynek polipkarjai így átfogják az egész földkerekséget, tulajdonképpen egyetlen embernek műve: a kőből faragott álarcú, halszemű Rockefelleré.

A gyermekkori játékokból sokan szeretnek következtetni a későbbi világhírű férfiú tulajdonságaira. És Rockefellernek is

Rockefeller

— mint annyi másnál — már a gyermekcipők koptatásának idejében is föl lehetett ismerni . . . a kereskedői szellem csodálatos kifejlődöttségét.

Ő legalább — évtizedek multán, amikor deres fővel megírta emlékiratait — felösmerte ezt önmagában, a clevelandi orvos kis fiában.

*

Rockefeller ezeket írja emlékirataiban :

Végtelen hálával tartozom atyámnak, aki kijelölte a helyes utat számomra, amelyen haladnom kell. Atyám egész sereg vállalkozásban volt részes és mindig nyilvánosan és oktatóan beszélt ezekről a részesedéseiről s lassanként megösmertetetett kereskedői elveivel és rendszereivel. Ettől kezdve, kora ifjúságom óta, kis könyvet vezettem én is („Főkönyv“-nek neveztem és még ma is őrzöm) és ebben följegyeztem rendszeresen, minden bevételmet és kiadásomat és beírtam azokat a kisebb összegeket is, amelyeket jótékony célra osztogattam szét.

Körülbelül hét-nyolc esztendő s lehettem, amikor anyám védnöksége alatt első üzletemet megkötöttem. Volt ugyanis néhány pulykám és anyám mindig nekem adta a tejmaradékokat, hogy avval hizlaljam őket. Én magam végeztem el a hizlalás gondterhes feladatát és én magam is adtam el a pulykáimat. Az egész összeget, amit értük kaptam, megtarthattam magamnak, mivel pedig kiadásaim nem voltak (hiszen ezek anyám számláját terhelték) és a pulykatenyésztést tovább üztem, kis tőkém lassanként növekedni kezdett és ezt a „vagyon gyarapodást“ gondosan — már ahogyan én ehhez értettem — bevezettem az „üzleti könyvembe“.

Ez végtelen nagy örömet szerzett nekem akkoriban. És még ma is tisztán látom magam előtt a méltóságteljesen lépkedő pulykákat, amint a patak mentén és kis birtokunk erdőcskéjében nagykevélyen pompázkodtak. Igen, még ma is előttem él ez a

kép... És még ma is végtelen örömet érzek, amikor egy-egy kevélykedő pulykacsapat kerül a szemem elé.

Bár tulajdonképpen az volt szüleim terve, hogy felsőbb iskolákat fogok végezni, amikor elértem a tizenhatodik esztendőmet, ők tanácsosabbnak látták, hogy ha félbehagyom ezeket a tanulmányaimat és ekkor a clevelandi kereskedelmi iskolába írtak be. Itt könyvelésre tanították a növendékeket és megösmertették velük a kereskedelmi törvényeket és a nemzetgazdaság fontosabb tanait. Ennek a tanításnak, bár csak néhány hónapig tartott, érzem, nagyon sokat köszönhetek.

Ahogy a tanfolyam befejeződött, fölmerült tehát a kérdés: hol találhatok most már alkalmazást? Napokon és heteken át jártam-keltem és mindenfelé, minden valamire való üzletben és irodában kérdezősködtem, hogy nincs-e szükségük egy gyakor-nokra? De senkinek sem volt szüksége reám, senki sem akart gyakor-noknak fölfogadni. Csak nagyon kevesen voltak, akik egyáltalán valamivel hosszabb beszélgetésbe bocsájtkoztak velem. De nem csüggedtem. Folytattam az ajánlkózásaimat. Végre egy kereskedő, a Cleveland-Doks-on, azt mondta, hogy másnap ebéd után ismét jelentkezzem nála.

Boldog voltam. Végre tehát kilátásom volt arra, hogy — alkalmazást kaphatok.

De azért titokban, lelkem mélyén, félve remegtem, hogy annyi fáradságos, eredménytelen buzgólkodás után ez a kínálkozó alkalom sem válik valóra: egy állás alakjában. Nem tudtam bevárni a másnap délutánt és már kora reggel megjelentem esetleges jövőendő principálisomnál.

— Kísérletet fogunk tenni önnel — mondta.

A fizetésről azonban egy szó sem esett közöttünk.

Ez pedig ezernyolcszázötvenöt szeptember huszonhatodikán történt. A cég neve „Hewitt és Tuttle“ volt.

Hihetetlen buzgalommal fogtam a munkához és már az első

napokban is jőnehány más gyakornokot túlszárnyaltam. Atyám nevelési rendszere, mint már említettem, a gyakorlatiasság felé irányult és a kereskedelmi tanfolyamon elsajátítván a szükséges kereskedelmi ösmereteket, biztos fundamentumot éreztem lábaim alatt, amelyen most már tovább építhettem. Szerencsém volt még abban is, hogy egy olyan könyvelő mellett dolgozhattam, aki rendkívül ügyes tanítóm volt és igazi jóakaratot tanusított irányomban.

A következő év január elsején Tuttle átnyújtott első negyedévi fizetésem fejében ötven dollárt, amit én munkásságom valóban tisztességes jutalmának tekintettem és végtelenül boldog és meglegedett voltam.

Az egész következő esztendőben, huszonöt dollár havi fizetéssel, ebben az üzletben maradtam és megszereztem teljesen az irodai ösmereteket és ezek mellett üzletünk különböző ágainak lényegével is megösmersedtem. A mi cégünk gyarmatárú nagy- és bizományi-kereskedés és egyben szállítási vállalkozás volt és az én működésem főként az irodai szolgálatokra irányult. Fölöttem volt a könyvelő, aki kétezer dollár évi fizetést húzott, de nem részesült külön üzleti osztalékban. Amikor az év folyamán elhagyta cégünket, én vettem át munkakörét és ezért évi ötszáz dollár fizetést kaptam.

Amikor most visszatekintek gyakornoki működésemre, magam is tisztán belátom, hogy milyen rendkívüli, elhatározó hatással volt ez az idő további fejlődésemre és előrehaladásomra.

Munkásságom javarészt a cég irodájában folyt le. Jóformán mindenkor jelen voltam, amikor üzleti dolgokról folyt a beszéd és amikor főnökeim terveiket meghányták-vetették és újabb üzleti összeköttesésre határozták el magukat. Ilyenformán sokkalta többet tanulhattam, mint a magamkorabeli többi gyakornokok, akik talán biztosabban ültek a nyeregben és szebben tudtak írni, jobban tudtak számolni, mint én. A mi cégünk annyiféle

üzletágban volt részes, hogy e gyakornoki idő alatt én a kereskedelemnek minden ágában jártasságot szerezhettem. Főnökeimnek bérházai, magtárai és egyéb bérbeadandó épületei is voltak és a bérösszegeket nekem kellett inkasszálnom. Mint szállítványosok és fuvarozók is működtek és az árukat vasúton, tengeri- és folyami hajókon szállították. Nap-nap után különböző ügyletekbe is bocsájtkoztak. És énnekem ilyenformán módomban volt mindezekkel a munkákkal megösmernednem.

Így történt, hogy működési köröm sokkal kiterjedtebb és érdekesebb volt, mint bárminő nagy cég könyvelőjének munkássága. És ez a munka igazi örömet szerzett nekem. Később a számlák revidiálását is reám ruházták át, azaz nekem kellett minden egyes számlát felülvizsgálnom. A cégnek minden számlája ilyesformán keresztül ment a kezemen és én ezt a munkát fölöttébb komolyan vettem.

Munkásságom, amely a könyvelés mellett számlák felülvizsgálásából, bérösszegek beszedéséből, követelések kiegyenlítéséből és egyéb ilyen feladatokból állott, összehozott a legkülönbözőbb emberekkel. Megtanultam, hogy mint kell érintkezni kereskedelmileg legcélszerűbben a legkülönbözőbb rendű emberekkel, anélkül, hogy a kereskedelmi vonatkozások és üzletfelek barátsága ez érintkezés folytán a legcsekélyebbet is szenvedje. És bizony össze kellett szednem minden képességemet, hogy eredményes legyen ebbeli működésem.

A kereskedelmi nevelésnek az a módja, amelyet az által szerez meg az ember, hogy cselekedeteiért ő maga felelős, a legnagyobb haszonnal jár ifjú kereskedőkre. Én is mérhetetlenül sokat köszönhettem ennek, mert önállóságra nevelt.

A fizetések akkoriban a felére se rúgtak a mai fizetéseknek, ugyanannak az állásnak fizetéseit összehasonlítva. Főnökeim a következő esztendőben fölemelték évi fizetésemet hétszáz dollárra, de én úgy vélekedtem, hogy a nyolcszáz dollárt is

megérdemelném. Mivel pedig ez a kérdés április haváig sem rendeződött és mert ekkor számomra kedvező alkalom kínálkozott, hogy ebben az üzletágban önállósítsam magamat, gyors elhatározással otthagytam állásomat.

Ebben az időben Clevelandban jóformán mindenki ösmete egymást. Az akkori kereskedők között volt egy fiatal angol, névszerint M. B. Clark, aki körülbelül tíz esztendővel volt idősebb mint én. Ez a Clark önállósítani akarta magát és egy társat keresett. Volt kétezer dollárja, amelyet üzletében akart elhelyezni és a társának ugyanilyen összeggel kellett volna résztvennie a vállalkozásban. Ez volt tehát a kedvező alkalom, amely számomra kínálkozott. Ekkoriban már volt hét-nyolc száz dollár megtakarított pénzeszkém és most arról volt szó, hogy mint szerezhetném meg a még hiányzó összeget.

Természetesen atyámmal beszéltem meg legelőször a dolgot. Atyám pedig elmondta, hogy az volt szándéka: minden egyes gyermekének ezer dollárt fog adni, ha kilép az életbe. Ezt az összeget huszonegy esztendőskorukban akarta átadni gyermekeinek. Ha én nem várhatok addig, amíg ezt a kort elérem, hát ő hajlandó akár most, mindjárt is előlegezni az ezer dollárt, de ez esetben tíz százalék kamatot kell fizetnem az összeg után, egész huszonegy esztendőskoromig.

Mivel pedig nekem föltétlen szükségem volt erre az összegre, hogy önállósítsam magamat, a legnagyobb hálával fogadtam el atyám ajánlatát és ilyesformán megkezdtem önálló kereskedői pályámat, mint beltagja egy új cégnek, mely a „Clark és Rockefeller“ nevet vette fel

Most már tehát saját főnököm és munkaadóm voltam, ami nagy és jelentős dolognak tűnt fel előttem. Gondolatban szinte pöffeszkedtem is a büszkeségtől, hogy társa vagyok egy cégnek, melynek készpénzben négyezer dollár az üzleti tőkéje. Clark látta el a bevásárlás és az eladás dolgát, magam pedig a

Rockefeller

könyvelést és a pénzügyi dolgok lebonyolítását vállaltam magamra.

Mindjárt, kezdetben, hozzánk csatlakozott a szerencse: az első esztendőben több mint félmillió dollár forgalmat csináltunk. Kis tőkénk természetesen ekkor már nem volt elegendő ahhoz, hogy az összes megbízásainkat finanszírozzuk. Nem maradt más hátra, mint hogy egy banknál kölcsönt vegyünk fel.

Zavartan és elfogódottan állítottam be egy ösmerős bankigazgatóhoz, T. P. Handy-hoz, aki szeretetreméltó, finom öreg úr volt.

Elmondtam neki üzleti életünkből mindent nyíltan s részletesen és föltártam előtte a helyzetet, hogy mire kell nekünk a pénz.

Szinte minden tagomban reszketve vártam szavára, mint valami ítéletre.

— Mennyire volna szüksége? — kérdezte kissé hosszabb hallgatás után.

— Kétezer dollárra.

— Helyes, megkaphatja a pénzt, Rockefeller — felelte most. Állítson ki az összegről nyugtát. Váltó sem kell. Ön jó nekem erre az összegre.

Nehéz volna leírnom azt a büszke, felemelő érzést, amellyel a bankot elhagytam. A fejemet jó magasan hordtam. Mert — tessék csak elképzelni! — egy bank, minden akadékoskodás nélkül, váltó és kezesek nélkül, jónak tartott engem kétezer dollárra. És ekkor úgy éreztem, hogy a kereskedői világban jelentős ember lett belőlem.

Handy barátom és jóakaróm, még hosszú évek során állt ama banknak élén és amikor csak szükségem volt pénzre — pedig elég sűrűn állott be ez az eset! — mindenkor készséggel kölcsönözte a kért summát. Később, esztendők multán, igaz örömemre szolgált, hogy fölkereshettem és azt tanácsolhattam neki,

Rockefeller

hogy vásároljon nagyobb összegért Standard Oil-részvényeket, amit ő meg is tett és sohasem volt oka, hogy ezt megbánja, mert a Standard búsás hasznot hajtott.

De bizony amig idáig eljutottunk, a „Clark és Rockefeller“ cégnek alaposan kellett dolgoznia. Fialatok voltunk, győztük is a munkát és hogy cégünket még jobban felvirágoztassuk, elhatároztam, hogy újabb üzleti lehetőségekkel fogok megpróbálkozni.

Fölkerestem az ország minden valamire való kereskedőjét, akinek üzlete bármiképen is belevágott a mi vállalkozásunk munkakörébe és ilyesformán beutaztam egész Ohiot és Indianat is. Rövidesen arra a tapasztalatra kellett jutnom, hogy az eredményes újabb üzleti összeköttetések megszerzésére nem elegendő egyszerűen a kereskedők tudomására hozni azt, hogy ifjú cégünk főnnáll. Megbízásokat épenséggel nem tudtam szerezni. Legalább is nem rögtönösen. Ekkor változtattam a taktikámon és magam állítottam be avval hozzájuk, hogy bár tudom jól, hogy nincs szándékuk felbontani eddigi, ez irányú összeköttetéseiket a mi kedvünkért, de ha majd később, valamikor, valami változás állana be és ha kedvező alkalom nyílik, hát majd vegyék igénybe, próbaképen a szolgálatainkat.

Legnagyobb csodálkozásunkra, ilyenformán, rövidesen annyi megbízatást kaptunk, hogy azt se tudtuk, mint elégítsük ki új üzletfeleinket.

A nagy fellendüléstől, a nagy szerencsétől szinte magam is megijedtem. Attól féltem, hogy egy napon siralmas vége lehet az egész dolognak. De hál Istennek ez nem következett be. Minden a legszebb rendben folyt, legfőljebb csak az történt, hogy egyre sűrűbben volt szükségünk kölcsönökre és ilyenkor bizony, atyámnak is gyakran segítségünkre kellett jönnie. De rendszerint mindig épen olyankor kérte vissza atyám a pénzét, amikor magunknak is égető szükségünk lett volna rá.

Rockefeller

— Fiam — mondta ilyenkor — nem adhatnád vissza a pénzemet? Most szükségem volna rá.

— Rögtön rendelkezésedre áll az összeg — feleltem én és nagyon jól tudtam, hogy csak próbára akar engem tenni és hogy mihelyt megkapta a pénzt, rövid ideig heverteti azt, anélkül, hogy operálna vele és azután nemsokára, ő maga fogja újra felajánlani. Meg kell vallanom, hogy atyámnak ez a különös nevelési módszere igen üdvös hatással volt reám, de azt is meg kell vallanom, hogy bizony akkortájt nem nagyon örültem anyagi erőim efféle próbára tevéseinek.

Az évek folyása alatt a „Clark és Rockefeller“ cég egyre kedvezőbben fejlődött, fölvirágzott és megerősödött. A hatvanas évek elején azután egy újabb vállalkozással próbálkoztunk meg és társaságot alapítottunk a kőolaj finomítására és kereskedelmi forgalomba való hozatalára. A társaságban részesek voltak James és Richard Clark, Samuel Andrews és a „Clark és Rockefeller“ cég. Ilyenformán kerültem én a petróleumkereskedelembé.

De a társaság, melyet alapítottunk, már ezernyolcszázhatvanötben feloszlott. Bevontuk a részvénytőkét, kifizettük az adósságokat és most már arról volt szó, hogy a gyártelepeket eladjuk. Elhatároztuk, hogy azt annak fogjuk eladni, aki a legtöbbet kínálja érte, és most meg kellett még beszélünk, hogy mikor és hol történjék meg az árlejtés és ki végezze azt? Társaimnak volt jogtanácsosuk is, aki őket képviselte, de én nem tartottam szükségesnek, hogy jogügyi tanácsadóról gondoskodjam, mert úgy vélekedtem, hogy egy ilyen egyszerű pénzügyi műveletben magam is megállom a helyemet. A jogtanácsos vette át az árlejtő szerepét és az az indítvány történt, hogy rögtön, abban az órában, meg kell kezdeni az aukciót.

Ez meg is történt.

Magamban már rég elhatároztam, hogy ezentúl a petróleumkereskedelemben szentelem időmet s képességeimet, még pedig

nemcsak mint egy nagyobb társulás tagja, hanem önállóan és szélesebb alapon. Ezért szívesen társultam volna Andrews-szel, aki értett a kőolajfinomításhoz és örömet megvettem volna vele együtt az eddigi gyárunkat. A nyers kőolajfinomítással új esélyeket véltem kihasználhatni és emellett egyáltalán nem gondoltam avval, hogy az új vállalkozók rövidesen előzönlük az egész kőolajipart és kereskedelmet, ha még továbbra is annyian vetik magukat erre az üzletágra. De akkor én még tele voltam reménnyel és bizodalommal és már biztosítottam is magam számára olyan összegű anyagi segítséget, amellyel, úgy véltem, az egész gyárat megvásárolhatom. Szándékom volt kilépni a „Clark és Rockefeller“ cégből és az egész üzletet régi társamnak, Clarknak átengedni.

A kínálat a gyárért, ha jól emlékszem, ötszáz dollárral kezdődött. Én ezer dollárt ajánlottam. Erre kétezer dollárt ajánlottak velem szemben és az ajánlatok összege egyre emelkedett. Egyik oldal sem volt hajlandó föladni a versenyt és a gyár ára egyre följebb és följebb szállt, amíg csak az ötvenezer dollárt el nem érte. Ez már sokkalta nagyobb összeg volt, mint amennyire mi az egész üzletet becsültük. Aztán az ár hatvenezer dollárra, majd lassanként hetvenezerre emelkedett. Már-már attól tartottam, hogy nem lesz módomban a gyárat megvennem és főként a pénzt megszerezni a kifizetésére. Végül már az ellenpárt hetvenkétezer dollárt kínált.

Habozás nélkül kiáltottam:

— Hetvenkétezerötszáz dollár!

Erre így szólt Clark:

— Én már nem megyek tovább a kínálattal. John, az üzlet a tiéd!

— Állítsak ki egy csekket számodra erről az összegről? — kérdeztem.

— Nem — felelte Clark — köszönöm, te jó vagy nekem erre az összegre. Rendezd a dolgod kedved szerint.

Rockefeller

Így jött létre a „Rockefeller és Andrews“ cég és evvel én már mindkét lábammal benne voltam a petróleumkereskedelemben. Jóformán teljes negyven esztendeig szakadatlanul evvel foglalkoztam azután, amíg életem ötvenhatodik esztendejében véglegesen vissza nem vonultam az üzleti élettől.

A petróleumkereskedelem akkoriban nagy haszonnal kecsegtetett. A finomítása egyszerű és könnyű művelet volt, a haszon pedig — kezdetben — igen jelentékeny. Természetes tehát, hogy rövidesen mindenfajta foglalkozású emberek rávetették magukat erre az új keresetforrásra: mészárosok, pékek és szappanfőzők, mind nekiláttak a petróleumfinomításnak és nem tartott sokáig, hogy sokkalta több finomított kőolaj került a piacra, mint amennyi elfogyasztható volt. A kőolaj árra egyre lejjebb és lejjebb esett, amíg végre az egész petróleumkereskedést pusztulással nem fenyegette. Mindenképen szükséges volt tehát a kőolaj számára olyanformán kiterjeszteni a piacot, hogy külföldre exportáljuk, ez pedig hosszas és fölöttébb nehéz előkészítő munkálatokat követelt. Épen ilyen nehéz volt a kőolaj finomításának eljárásán javítani, hogy a finomított petróleumot még olcsóbban lehessen előállítani és így olcsóbban is lehessen eladni, hogy amellet azért még haszon is maradjon. Aztán meg a melléktermékeket is értékesíteni kellett volna, amelyeket az eddigi kevésbé üzembépes gyárakban nem tudtak értékesíteni, vagy egyáltalán meg sem próbáltak vele, hanem egyszerűen eldobták azokat.

Ezek voltak azok a problémák, amelyekkel szemben találtuk magunkat, mindjárt kezdetben. És a nagy üzleti visszaesés arra birt bennünket, hogy tanácskozássra üljünk össze szomszédainkkal és üzleti barátainkkal, akikkel karöltve a legkülönbözőbb kísérletekkel megpróbálkozzunk, hogy a khaóosszá alakuló petroleumiparban és kereskedelemben valami rendet és rendszert teremtsünk. Mindezeket a feladatokat megoldani, a fogyasztó

piacot kiterjeszteni és a kőolaj előállításának és finomításának rendszerén gyökeresen javítani: ez az eddigi gyáraknak erejét fölülmulta. Ez csak az által és akkor történhet meg — így gondolkoztunk mind — ha tőkénket szaporítjuk és terveink kivitelére fölhasználjuk a legkiválóbb szakembereket.

Ettől a gondolattól vezéreltetve, összevásároltuk a legnagyobb és legjobb petróleumfinomító gyárakat és hozzáálltunk az üzemvezetés központosításához azzal a célzattal, hogy ilyen formán nagyobb takarékoskodást és ugyanekkor nagyobb és eredményesebb munkálkodást fejthetünk ki.

Ez a vállalkozás, amely a legügyesebb és legderekabb szakemberek közös működésében vezetett, rövidesen páratlan javulást teremtett a kőolaj előállításában, szállításában és finanszírozásában és a fogyasztó piacot is kiterjesztette. De közben a bajok és csapások sem kerültek el bennünket. Nagy tűzvészek folytán tetemes károkat szenvedtünk és az egész üzlet már-már alig kecsegtetett jövedelemmel. A változó kereskedelmi viszonyok is hozzájárultak a terveinken való változtatáshoz. Ilyen formán keletkeztek a petróleum-központok és ezért vált szükségessé gondoskodni tartalék-tartányokról, csővezetékéről, satöbbiről. Ekkor egyszerre kiapadtak a kőolajforrások és egész munkánk hiábavalónak mutatkozott. Alapjában véve az egész vállalkozás spekulációs-üzletnek látszott és magam is csodálkozom ma, hogy annyiszor sikerült kievickélnünk a csávából.

De lassanként, magunk kárán, mégis megtanultuk, hogy mint kell egy ilyen nehéz üzletet dirigálni.

Valósággal kényszerülve voltunk, hogy a fogyasztó piacot a földkerekség legtávolabbi pontjaira is kiterjesszük, aminek viszont az volt az eredménye, hogy a tavak mentén telepeket kellett létesítenünk, mert onnan a gyártás, az export céljaira, eredményesebbnek ígérkezett. És ettől kezdve Brooklynban, Bayonneban, Philadelphiában és Baltimoreban finomítókat állí-

Rockefeller

tottunk föl és a legkülönbözőbb államokban szerveztük a szükséges testületeket.

Amikor a kivitel egyre emelkedni kezdett, rövidesen arra a tapasztalatra jutottunk, hogy a petróleumnak hordókban való szállítása — amint ezt eddig tettük — semmiképen sem fizetődik ki. A hordók sokszor többbe kerültek, mint egész tartalmuk és a vidék erdejei nem szolgáltatathattak volna elegendő dongafát hosszabb időn át. Ezért aztán másféle szállítási módszert kellett keresnünk és így áttértünk a csővezetékekre, majd a vasúti tartány-kocsikra és végül a tartányos gőzhajókra. Természetes, hogy mindehhez milliók és milliók voltak szükségesek és új társaságoknak is kellett alakulniok, de csak ilyesformán vált elérhetővé, hogy a természet kincseit napvilágra hozzuk és értékesítsük.

Az ezernyolcszázhatvanhetedik esztendőben a William Rockefeller és Társa, Rockefeller és Andrews, Rockefeller és Társa, végül pedig az S. V. Harkness és H. M. Flagler cégek egy közös cégbe olvadtak össze, amelynek ez lett a neve: Rockefeller, Andrews és Flagler.

Az ok, amely e cégeket az egybeolvadásra bírta, az volt, hogy üzleti tapasztalatainkat és tőkénket egyesíteni kívántuk, hogy egy közös üzletben, szélesebb alapokon és még több megtakarításokkal még eredményesebben működhesünk, mint azelőtt, amikor a több apró vállalkozás saját számlájára dolgozott, erejét szétforgácsolván. Idővel, amikor a kilátások egyre valószínűbbekké váltak, úgy találtuk, hogy még nagyobb üzleti tőkére van szükségünk. Más cégeknél is érdeklődtünk tehát az együttes működés hajlandósága iránt és így szerveztük meg a Standard Oil Company-t, amelynek megalakuláskor kerek egy millió dollár alaptőkéje volt. Később azután arra a meggyőződésre jutottunk, hogyha még több pénzünk volna, azt még eredményesebben tudnók forgatni üzletünkben. Mivel pedig

Rockefeller

találtunk vállalkozó szellemű embereket, akik hajlandók voltak pénzüket vállalatunkba fektetni, rövidesen kétmillió és ötszáz-ezer dollára emeltük föl alaptőkünket. Amikor aztán üzletünk még erősebben fejlődött és már sikerült a hazai piac mellett a külföldet is megnyernünk fogyasztónk gyanánt, még több részvényest vontunk vállalatunkba, még nagyobb alaptőkét fektetünk az üzletbe és újabb meg újabb ügynökségeket szerveztünk. A cél ezalatt mindig ugyanaz maradt: a vállalatunkat azáltal kiterjeszteni és fejleszteni, hogy a legjobb és egyben a legolcsóbb anyagot szállítjuk.

A Standard Oil Company minden sikerét én csak az észszerű üzleti politika javára írom. Ez a politika pedig az volt, hogy az üzleti összeköttetéseket az árú jóságával és olcsóságával még egyre és egyre kiterjeszteni akartuk. E cél érdekében nem rettentünk vissza attól, hogy a dollárok millióit új termelési eljárásokba fektessük, amelyek arra voltak hivatottak, hogy a petróleum előállítását és áruba hozatalát még olcsóbbá tegyék, a csővezetékek, külön vasúti szállítókoscsik és tartánygőzhajók révén. A Standard Oil Company hitt az amerikai petróleum jövőjében és hatalmas pénzüsségeket hajtott annak szolgálatába, hogy azzá tegye, ami ma, amikor az orosz petróleummal szemben is fölveszi a versenyt az egész világpiacra.

Hogy az üzemben mennél nagyobb takarékossgát érhesünk el, mindent megkísérlettünk. Behatóan foglalkoztunk a melléktermékek értékesítésével. Saját működési körünkön túlmenő spekulációkba sohasem bocsájtkoztunk és mindig megmaradtunk óriási feladatunk mellett, hogy organizációnkat tökéletesítsük. Magunk neveltük fel embereinket és már kora ifjúságuktól fogva a gyakorlatiasságra neveltük őket. Sikereink javarészét e körülmekintő üzleti szellemnek köszönhetjük.

És itt most szeretnék valamit megmagyarázni, amit ugyan sokan rögtön meg fognak érteni, de mások bizonyosan nehezen

tudják fölfogni. A Standard Oil Company most már évente négyszer fizet osztalékot. Az első osztalék március havában folyósíttatik, mint az esztendő tizenkét hónapjában a legkedvezőbb szezonnak üzleti eredménye, mert hiszen télen több petróleumot fogyasztanak, mint bármikor máskor. A három későbbi osztalékot később, körülbelül egyforma időközökben fizeti ki a társaság. Ezek az osztalékok összesen a százmillió dollár alaptőke negyven százalékára rúgnak vagyis ezek szerint az évi haszon a befizetett alaptőke negyven percentjét tenné ki. A valóságban ez az osztalék azonban nemcsak az alaptőke, hanem a társaság fönnállása, vagyis harmincöt-negyven esztendő leforgása alatt fölszaporodott tartaléktőke eredménye és jövedelme is. A Standard Oil Company ma már több száz percenttel fölemelhetné alaptőkét, anélkül, hogy a tőkefelemeléshez egyetlen fillért is be kellene fizetni. De ha ez a befizetés tényleg megtörténne vagy a tartaléktőkét, a tőkefölösleget, ténylegesen befizetett tőkének tekintenők, a társaság évi jövedelme a rendes hat-nyolc százalékot érné csak el.

A Standard részvényeit mi sohasem bocsájtottuk a tőzsdei piacra. Kezdetben az üzleti rizikó túlon-túl nagy volt és ha a részvények a tőzsdei forgalomba jutottak volna, bizonyos, hogy heves árhullámzásoknak lettek volna kitéve. Ezért tehát mi a részvényesek figyelmét inkább a vállalat üzletszerű fejlesztése felé tereltük és nem a részvényekkel való spekulációra. Erős kritikával arra törekedtünk, hogy mennél magasabb osztalékot fizethessünk és a társaság egyre növekvő vagyont természetesen nem vettük föl az alaptőke összegébe, mert ha az alaptőkét a társaság tényleges értékére emeltük volna föl és a részvényeket a tőzsdei jegyzés árhullámzásainak kitésszük, bizonyos, hogy tőzsdei támadásoknak lettünk volna kitéve, mihelyt a nagyközönség is kedvet kapott volna arra, hogy pénzét a mi vállalkozásainkba fektesse.

Sok szó esett már a Standard Oil Company úgynevezett spekulációiról, úgy hogy jónak látom, ha magam is hozzászóllok ehhez a kérdéshez.

A társaság egyedül csak a petróleumtermeléssel foglalkozik és azoknak a gyári termékeknek értékesítésével, amelyek evvel természetszerűleg szoros kapcsolatban állanak. Vannak gyárai hordók előállítására, tartányok és szivattyúk készítésére, mely utóbbiakkal a kőolajat a földforrásokból kiszivattyúzzák; vannak a társaságnak hajói, amelyekkel a petróleumot szállítják, tartányos vasúti kocsijai, csővezetékei stb. De a társaság sohasem bocsájtkozott spekulációkba és gyárainak üzeme sem szolgálta sohasem a tőzsdei spekulációt. A petróleumkereskedelem egymaga is nem egyéb, mint spekulációs üzlet és ennek eredményes vezetése nem tűri el a külön spekulációkat, hanem erős kezét és tiszta fejet követel.

A nagyközönség sokat foglalkozott a Standard Oil Company-val, de legtöbbit talán a Standard vasúti árendedményeinek ügyével kapcsolatosan beszéltek róla. Az Ohio-beli Standard Oil Company, amelynek én voltam az elnöke, az 1880-ik évtől kezdve a vasúti társaságoktól árendedményekben részesült, ebből azonban nem élvezett sohasem olyan előnyöket, amelyekért legalább is egyenértékű ellenszolgáltatásokat nem teljesített volna. A vasúttársaságok részéről az árendedmények megadásának oka egyszerűen üzleti szempontokban rejlett. Megállapított szállítási bért vettek alapul, de amennyire én tudom, nagy ritkán történt ez meg mérsékelt áron; egy részét inkább a szállítóknak tartották vissza, semmint rabatt gyanánt. E metódus révén a valóban fizetett szállítási összeg, amit a beraktározó fizetett, ismeretlen maradt úgy a konkurrensok, valamint a többi vasúti társaságok előtt, minthogy ez az összeg külön megállapodás alapján állapított meg mindenkor az illető társasággal, amely a szállítást eszközölte. Minden egyes szállító külön megállapodást kötött,

még pedig olyan előnyöset, aminőt csak lehetett; de hogy előnyösebb volt-e a megállapodása, mint a versenytársáé, azt ő sohasem tudhatta meg biztosan, legföljebb csak sejtette.

A Standard Oil Company-nak, amelynek székhelye Clevelandban volt, az az előnye is megvolt, hogy különböző szállítási vonalakat használhatott és nyáron még a víziutakat is fölhasználhatta céljaira. Ezáltal pedig, hogy a közlekedés lehetőségei előnyösek voltak, könnyű szerrel a legkedvezőbb megállapodásokat köthette meg a szállításra nézve. Bizonyos előnyöket ajánlottunk föl a vasutaknak, ha mérsékelik a szállítási árakat. Felajánlottunk nagymennyiségű szállításokat, egész kocsi-rakományokat, melyekből külön vonatokat lehet összeállítani. Saját költségünkön ki- és berakodó állomásokat létesítettünk. Gondoskodtunk rendszeres üzembről, olyannyira, hogy az egyes vasúti társaságok szállítási képességeiket legteljesebb mértékben kifejthették és teherszállító erejüket tökéletesen kihasználhatták, anélkül, hogy az egyes petróleumfinomítóktól függték volna. Fölmentettük őket a tűzvész esetén beálló kártérítés kötelezettsége alól és saját költségünkön nemcsak végállomásokat építettünk, de még mindennemű újítást is bevezettünk, amely a forgalom gyors lebonyolítását elősegítette. Mindezekért a szolgáltatokért, szerződésileg, bizonyos szállítási árengedményeket biztosítottak számunkra.

De ez előnyös árak mellett is a Standard Oil Company forgalma óriási hasznot jelentett a vasúti társaságoknak, sokkal nagyobb hasznot, mint az egyes szállítóknak rendszertelen szállításai, bárha azok talán valamivel nagyobb szállítási árat fizettek.

A rabatt engedélyezésének és elfogadásának megértéséhez tudnunk kell, hogy a vasúti társaságok mindenképen azon igyekeztek, hogy forgalmukat növeljék. Konkurráltak a tenger-, csatorna- és folyamhajózási gőzhajótársaságok árengedményajánlataival és a csővezetékekkel is. Mindezek a közlekedési

eszközök erősen befolyásolták a vasutak üzleteit és ezek, épen ezért, kétségbeesett erőlködést fejtettek ki, hogy versenytársaik fölött diadalmaskodjanak. Mi pedig — amint már említettem — gondoskodtunk az árúknak leggyorsabb be- és kirakodásáról, azonfelül pedig biztosítottuk őket bizonyos számú kocsirakományoknak naponként való szállításáról.

Ennek eredménye az volt, hogy a szállítási költségeket, úgy a magunk, mint a vasutak előnyére leszállítottuk. Mindez az üzleti törvények természetes következménye volt.

A csővezetékek építése újabb konkurrenciát jelentett a vasutaknak. Mivel a petróleum hatalmas szivattyúk útján a csővezetékeken keresztül, minden tartánykocsi nélkül, egyenesen a vasúti kocsikba volt továbbítható, természetes, hogy a csővezetékek rendszere rövidesen fölvirágzott. De azért e két eljárás nem került szembe egymással, sőt a legtöbb esetben együttes működésükre volt szükség: a csővezetékek csak a vasúti állomásokig továbbították a petróleumot, onnan pedig a vasutakra várt már ugyanez a feladat, amelyek a kijelölt állomásra vitték el a kőolajat.

A Standard Oil Company természetesen nem egyedül a vasutak előnyeinek köszönhette jövedelmeit, sőt a dolog épen megfordítva áll: a vasutak jutottak horribilis jövedelmekhez a Standard révén. És ami előnyt a szállítási költségekben a Standard el tudott érni, az mind csak azt a célt szolgálta, hogy a fogyasztónak mennél olcsóbban adhassuk a petróleumot. És épen ez, hogy az eladási árakat leszállíthattuk, ez tett képessé bennünket arra, hogy üzletünket az egész földkerekségére kiterjeszthessük.

De célunkat elértük és számos év óta a Standard Oil Company minden egyes héten több mint egy millió aranydollárt hoz Amerikába kizárólag olyan termékekért, amelyeket amerikai kezek dolgoztak föl. Ennek az óriási méretű kiviteli kereskede-

lemnek fejlesztése, a petróleum tömeges és legolcsóbb szállítására készített külön hajóknak előállítás, ügynökök szétküldése a szélrózsa minden irányában, akiknek a világpiacokat kellett meghódítaniok: mindez rettenetes összegeket emésztett föl és az ehhez szükséges tőke megszerzése és ellenőrzése nem is sikerülhetett volna más társaságnak, és a Standard Oil Company-nak is csak életerős organizációja révén sikerülhetett.

Hogy a régi állapotokról helyes képet nyerhessen bárki is, nem szabad elfelejtenünk, hogy akkoriban a petróleumipart és kereskedelmet fölöttébb merész vállalkozásnak tekintették. Még egészen jól emlékszem, hogy derék öreg jóbarátom, Thomas W. Armitage, aki közel negyven esztendeig volt lelkész Newyork egyik nagy templomában, mennyire óvott és intett engem: az örülettel volna határos telepeinket és üzleti vállalkozásainkat még jobban kiterjeszteni. Ő szentül meg volt győződve, hogy túlságosan vakmerő rizikóba bocsájtkozunk, hogy a petróleum-készletünk minden bizonyjal el fog fogyni, hogy a kereslet okvetlenül csökkeni fog és emellett még a csődbejutás tömredék (sokszor úgy tetszett nekem: valamennyi) képét elébem idézte.

Egyikünk sem merte valaha is álmodni, hogy milyen csodálatos méretekben fog fejlődni később a mi vállalatunk. Mi csak kínos pontossággal és lelkiösmeretességgel teljesítettük napi kötelességeinket, amennyire csak tőlünk tellett, elővigyázatosak és óvatosak voltunk, fölhasználtunk minden kedvező alkalmat, amely kínálkozott és mindenek előtt szilárd alapot igyekeztünk teremteni vállalatunk számára.

Amint már említettem, a megfelelő tőkét nem volt mindég könnyű megszerezniünk céljaink számára és nem a legcsekélyebb feladat volt a konzervatív gondolkozású üzletemberekben fölébreszteni az érdeklődést és e kalandos üzlet résztvevésében való hajlandóságot. Vagyonos emberek is, ha már a legritkább

esetekben sikerült — természetesen csak korlátolt számban — a részvételre rábírnunk őket, félve és aggódva társultak velünk. Ha részjegyeinkből egyáltalán vásároltak, hát ezt is csak szórványosan tették és csak nagyon gyéren, az egész vállalkozást bizonyos tekintetekben csak kísérletezés-számba vették és mi fájdalmasan tapasztalhattuk, hogy — ha hízelgő szavak kíséretében is — de annál makacsabbul utasították vissza ajánlatainkat, hogy újabb részjegyeket jegyezzenek.

Mivel ez a vállalkozásunk annyira új és idegenszerű volt, több alkalommal kényszerítve voltunk arra, hogy az aggodalmaskodó részvényesek papirosait magunk vegyük meg, ha nem akartuk, hogy részjegyeink a piacra dobassanak. De mi olyan vak hittel bízunk vállalatunk szolid alapjaiban, hogy minden további kétely nélkül belementünk a további rizikóba is. Az ilyesfajta vállalkozásoknál mindig vannak emberek, akik a szerencsés eredményekben való szent meggyőződésükben mindenre hajlandók volnának; de ha a vállalkozás balul ütne ki, nem elismerés illetné őket ezért, hanem ehelyett a legkalandosabb szerencsevadászok jelzőivel halmoznák el őket és talán nem is egészen igazságtalanul.

Ma a Standard Oil Company állandóan több mint hatvan-ezer embert foglalkoztat. Vannak esztendőök, amikor a gazdasági viszonyok nem épen a legkedvezőbbek, de azért a Standard még sohasem tért el kitűzött céljainak irányából, terveit egymásután valósítja meg és egyre újabb és újabb munkálatokba és építkezésekbe bocsájtkozik. A társaság amellet, hogy jól megfizeti embereit, gondoskodik is róluk minden tekintetben, betegség és esetleges baleset idejében is és öreg korukra nyugdíjjal látja el őket. E humánus gondoskodás eredménye az, hogy sohasem kellett nagyobb sztrájkokkal megküzdenünk.

A mi polipkaru társaságunk, ahogy szeretetreméltóan nevezni szokták, sohasem várakoztatta meg hitelezőit, amikor

Rockefeller

arról volt szó, hogy pénzüket kérték. Nagy tűzvézsek és egyéb csapások révén sokat szenvedett társaságunk, de olyan erős alapra épült, hogy sohasem vált szükségessé, még csak jelzálogkölcsönt is felvennünk, vagy más bármilyen természetű adóságokba vernünk magunkat. És a Standard Oil Company-nak sohasem volt szüksége jócsengésű nevű felügyelő-bizottságokra sem, hogy részjegyeit elhelyezze és mindig volt elegendő, bármikor is folyósítható tőkéje, hogy újabb területeket vásárolhasson és a külföldön mennél hathatósabban folytathassa az újabb és újabb térfoglalását. Az öt világrész valamennyi államában meg kellett küzdenünk a vámakadályokkal és legtöbb országban még a helyi előítéletekkel és különös, ellenséges fölfogásokkal is. Voltak országok, mint például Kína, ahol az embereket előbb még arra is meg kellett tanítanunk, hogy mint kell a petróleumot használni és számukra külön lámpákat kellett gyártatnunk. A kereskedelmet mindenütt az illető népek kíváncsiságához igazítottuk. És mindenkor, amikor sikereket értünk el, ezek dollárok millióit jelentették hazánknak és amikor térfoglaló kísérleteink balul ütöttek ki, ez az egész nemzetünknek és munkástársadalmunknak kárát jelentette.

A siker egyedüli titkát azonban soha sem tartotta saját kezében a Standard Oil Company. Sikereinket nem egyetlen embernek, hanem valamennyiünk együttes, lelkes és odaadó munkásságának köszönhetjük.

* * *

A Standard Oil Company annyira lekötötte minden erőmet, hogy sohasem volt szándékomban újabb gondot és újabb felelősséget nyakamba venni. És az, hogy mégis részese lettem a vasércbányászatnak és kereskedelmének, az csak a véletlennek tulajdonítható. A véletlennek, amellyel szemben valamennyien védte lenek vagyunk. Az amerikai északnyugati államoknak egy

alkalommal való kedvezőtlen pénzvviszonyai kényszerítettek erre és főként kedvezőtlen tőkebefektetésem egy vállalkozásba.

Ez a vállalat egész sor különböző iparágat ölelt magába: bányákat, ércuzókat és olvasztókat, papírmalmokat, egy szöggyárat, vasutakat, fatelepeket stb. Az én részvényesi érdekelt-ségem e vállalatnál, többi érdekeltségeim mellett, aránylag egész jelentéktelen volt és nekem nem is jutott semmiféle szerepem az üzemvezetésben és az üzletek irányításában. Ezek között a gyárak között nem is volt mindegyik jövedelmező. A valóságban azonban mégis az történt, hogy esztendőkön át, az 1893-iki nagy pénzkrisis előtt, aránytalanul felszöktek a részvények árfolyamai, de amikor eme pánikszerű pénzkrisis bekövetkezett, igen sok pénzembernek, akik vagyonosoknak tartották magukat, arra a kellemetlen igazságra kellett rájönniök, hogy a dolgok egészen másként állanak, mint ahogyan ők gondolták.

E vállalatok és gyárak legtöbbjét én még csak nem is láttam saját szememmel, mert megbíztam azoknak véleményében, akiket szakembereknek ösmertem ezen a téren. De egyébként sem volt sohasem szokásom, hogy eféle gyárak értékelésénél egyedül a saját tudásomra bízam magamat. Mindég voltak embereim, akiktől tanácsot kérhettem és akik többet értettek ilyen vállalatok megítéléséhez, mint én.

Sőt ebben az időben én már erősen foglalkoztam avval a gondolattal, hogy véglegesen visszavonulok az üzleti élettől és csak ez a pánik volt az oka, hogy ismét csak lemondtam a pihenésről, amely után pedig már annyira vágyódtam.

Ekkoriban ösmerkedtem meg Frederich T. Gates-szel, aki részes volt az „Amerikai Baptista nevelőtársaság“-ban és mint ilyennek az Uniót a szélrózsa minden irányában be kellett utaznia.

Az a gondolatom támadt most, hogy vajjon nem Gates volna-e a legalkalmasabb ember arra (akinek józan gondol-

kodásáról hamarosan meggyőződtem), hogy első kézből származó információkat szerezzen számomra arra nézve, hogy ezek a vállalatok tényleg életképesek-e? És amikor egy alkalommal éppen a déli államokba utazott, fölkértem, hogy tartson szemlét azok fölött a vasművek fölött, amelyeknél magam is érdekelve vagyok anyagilag.

A fölvilágosítás, amelyet tőle kaptam, követendő példának szolgálhat, hogy mint kell az efféle dolgokat elvégezni: Gates legelső sorban is a tényeket állapította meg, amelyek ez esetben jóformán kivétel nélkül kedvezőtlenek voltak rám nézve. Röviddel azután a nyugati államokat kellett beutaznia és én most újra vállalatok neveit és cégeket írtam föl számára, amelyek azon a vidéken dolgoznak és amelyeknél én, ha jelentéktelenül is, de részes voltam. Meg voltam arról győződve, hogy ezek a vállalatok kitűnően fejlődtek és nem csekély ijedelem fogott el, amikor az ő világos és biztos válaszaiból azt kellett megtudnom, hogy ez esetben is csak az idő kérdése, hogy ezek a vállalatok, amelyeket annak idején mint „igazi aranybányákat“ festettek le előttem, végleg összeomljanak, ha a dolgok ott tovább is úgy fognak folyni, mint eddig.

Most aztán fölkértem Gatest, hogy vállaljon el nálam olyan állást, amely abba a helyzetbe hozza, hogy segítségemre lehessen ezeknek a bonyolult üzleti érdekeknek tisztázásában; szóval, hogy áttérjen az üzleti élet terére. Természetes azonban, abban is megegyeztünk rögtön, hogy ezért nem kell felhagynia kiváló terveinek keresztülvitelével, amelyekkel emberbaráti ideáit igyekezett megvalósítani.

Gates ettől kezdve talán még lelkiösmeretesebben és aprólékosabban tanulmányozta ezeknek a vállalatoknak üzemeit és megtett mindent, ami csak módjában volt. Nekünk sohasem volt célunk csődbe kergetni olyan vállalatot, amelynél bármi-képen is érdekelve voltunk és azt mindíg csak elkerülni igye-

keztünk. A mi célunk inkább az volt, hogy ezeket a bajba került vállalatokat még inkább megerősítsük, újabb és újabb tőkét fektessünk beléjük és ilyesformán az üzemet mindenképen tökéletesítsük, a termelést olcsóbbá tegyük, a kedvező viszonyokat jobban kihasználjuk és így a vállalatot az eredményes munkára készítjük elő, szóval, hogy újra talpra állítsuk. Így alaposan megvizsgáltuk valamennyi elhanyagolt vállalat üzleti menetét, amelyek a pénzügyileg veszedelmes 1893 és 1894-iki esztendőben leromlottak, hosszú ideig a saját kezünkbe vettük azoknak vezetését, nagymennyiségű újabb részvényeket vásároltunk és ilyesformán elkerülhettük a csődbejutás szügyenletes állapotát.

E vállalatok között, amelyeknél anyagilag érdekelve voltam, voltak különböző ércbánya részvényeim és vasúti részvényeim meg jelzálogkötvényeim, amely vasutak azért épültek, hogy a bányákból az ércet a tengeri kikötőkbe szállítsák. Mi sokat vártunk ezektől a bányáktól, de hogy megfelelően kiaknázhassuk őket, erre vasutak voltak szükségesek. A vasúti vonalak kiépítését már előzetesen megkezdették, de az 1893-iki pénzkrisis idején a vasútépítés, épen úgy mint minden egyéb vállalkozás, amely bányáinkkal összefüggésben állott, hirtelen teljesen megbénult. Bár nekünk nem is voltak jelentős számú részvényeink e vállalkozásokban, úgylátszik, mégis arra számítottak, hogy az üzleti élet pangásának idején épen mi leszünk azok, akik nem engedjük csődbe jutni őket. Akkoriban magamnak is fedezetet kellett adnom, hogy pénzt szerezhsek hitelbe, már pedig a viszonyok egyenest kényszerítették bennünket, hogy horribilis készpénzösszegeket fektessünk ezekbe a vállalatokba és hogy ezt megszerezhessük, az akkoriban hihetetlenül mozgalmas pénzpiacon rendkívül magas árat kellett fizetnünk a készpénzért. Ezt a pénzt azután expressz vonaton a nyugati államokba küldtük, hogy a vasútépítő munkásokat kifizethessük

és megmentjük őket az éhezéstől. Amikor a pánikszerű idők lassan elmúltak és az üzleti élet rendes, nyugodt medrébe terelődött vissza, végre mi is eljuthattunk odáig, hogy a helyzetet valamiképen áttekinthessük. Számos milliót fektettünk a vállalatokba; de senkinek sem volt bizalma irántuk és senki sem akart részvényeinkből vásárolni. Sőt ellenkezőleg: mindenki csak azt várta, hogy mennél előbb túladhasson régebben vásárolt részvényein. Már-már szinte ijesztő méreteket kezdett ölteni a részvények kínálata. Minden túlzás nélkül állíthatom, hogy a vállalat teljes alaptőkájének majdnem minden részvénye visszakerült hozzánk, anélkül, hogy mi a legkevésbé is óhajtottuk volna ezt — sőt épen ellenkezőleg — és bizony a részvényeket, valamennyit, készpénzben kellett visszaváltanunk.

Így azután egyszerre csak — nagyszámú vasbányák tulajdonosai lettünk. Egyes bányákból, néhány cent költséggel tonnánként, a vasérc vontató gőzösök útján továbbítható volt, de általánosságban teljesen ki nem elégítő és meg nem felelő szállítási rendszerrel találtuk szemben magunkat.

Amikor aztán tisztán állt előttünk a helyzet, hogy a viszonyok arra kényszeríteneek bennünket, ha a vállalatba ölt tőkénket megmenteni akarjuk, hát nagymennyiségű ércet kell eladnunk, — beláttuk, hogy nem szabad visszarettennünk semmiféle áldozatoktól, ha azok az üzemet eredményesebbé tudják tenni.

Mint hogy már annyi pénzt beléöltünk, hát megvásároltuk a környék többi bányaterületeit is, amelyeket följánlottak nekünk. A vasutak és hajók csak eszközök voltak a végső cél elérése érdekében, a bányaterületek alkották az egész vállalkozás gerincét és mi úgy gondolkodtunk, hogy sohasem lehet elegendő jó bányánk.

Akkoriban nagyon meglepett engem, hogy a nagy vasúti társaságok és acélgyárak ezeknek a bányáknak nem tulajdonítottak különösebb fontosságot. A megvásárolt területek adták

később a mi legjobb ércbányáinkat és mi elhatároztuk, hogy valamennyi vasércfogyasztót mi fogjuk ellátni termékeinkkel azáltal, hogy a bányák teljes kiaknázásával, az érc olcsó szállításával és az egész üzemnek a legújabb rendszer szerint való átalakításával, a lehető legolesóbban fogjuk eladhatni érceinket.

Gates lett elnökgazgatója a különböző vállalatoknak, amelyek közé tartoztak a bányák és a vasutak, mely utóbbiak a kikötőkbe szállították az ércet és Gates minden energiáját vállalatunknak szentelte.

Miután a vasút kérdését tisztáztuk, kitűnt rövidesen, hogy szükség lesz saját hajóinkra is, amelyek a tavakon és a tengeren a további szállítást elvégzik. Gates lépett érintkezésbe a hajógyárosokkal. Akkoriban a tavak környékén kilenc vagy tíz hajóépítő-társaság dolgozott, mindegyik függetlenül a másiktól és bizony alapos konkurrenciát csinálván egymásnak. Az üzleti viszonyok fölöttebb kedvezőtlenek voltak számukra — a pénzkrízis ideje alig múlt el — és még azt sem tudták elérni, hogy műhelyeiket teljes üzemben tartsák. Mindezeket a körülményeket figyelembe vettük, amikor a hajók építését elhatároztuk és annyi hajót akartunk építtetni, hogy valamennyi munkanélküli hajógyárnak a közlegő télre foglalkozást adhassunk.

Gates írt valamennyi hajóépítő társaságnak és megkérdezte, hány hajót tudna föltétlenül elkészíteni kora tavaszra, hogy nyár elején már használhatók is legyenek. A válaszokból az tűnt ki, hogy egyik társaság egy hajót, a másik legföljebb kettőt tudna elkészíteni, úgy hogy összesen tizenkét hajóra számíthatunk. Fölkértük tehát valamennyit, hogy adják be ajánlataikat. Valamennyi hajónak acélból és különösen erősnek kellett lennie. Gates azonban attól tartott, hogy nagyon magas árat kell majd fizetnünk, ha megtudják, hogy egyszerre tizenkét hajót építtetünk és ezért titokban tartotta az építendő hajók számát. Elküldte minden egyes gyárnak a föltételeket és egy vagy két hajó elké-

szítésére nézve kért tőlük ajánlatot. Valamennyi gyár azt hihette, hogy összesen két hajó építéséről van szó és mindegyik azon igyekezett, hogy a kettő közül legalább is egynek építését ő kapja meg.

Azon a napon, amikor a szerződést meg kellett kötni, Gates valamennyi gyárnak teljes hatalmú képviselőit magához kérte Clevelandba. Egymásután kérte be mindegyiket magánirodájába, hogy az ajánlat részleteit megbeszéljék, mielőtt a végleges megállapodás megtörténik. Az ajánlattevőknek érdekükben állott megtudni, hogy ki lesz közöttük az a szerencsés, aki a megbízást megkapja. Gates viselkedése mindegyikben valahogyan azt az impressziót ébresztette, hogy ő az a szerencsés ember, de amikor az illető a szálló halljában találkozott konkurrensével, ez a benyomás sokat veszített a valószínűség látszatából és nem egyikük erős szívdobogást érezhetett.

Végre a bizonytalanság gyötrelmes órái végük felé közeledtek és körülbelül ugyanebben az órában kapott mindegyikük egy-egy levelet, amely röviden közölte az egyes urakkal, hogy az ő ajánlata elfogadtatott. Valamennyien boldogan siettek a közös szállóba, ahol rendszeren megszállni szoktak és valamennyi alig várta már a pillanatot, hogy konkurrensének fölmutathassa a levelet és egyúttal, hogy . . . részvétét fejezze ki.

És mit kellett ekkor tapasztalniok?

Valamennyien kaptak megbízatást, még pedig akkorát, aminőt csak üzemük elbírt és tulajdonképpen mindegyikük csak önmagával szemben konkurrált és csak saját árait nyomta le. A nagy izgalom után még nagyobb volt a jókedv és kacagás, amikor kölcsönösen megmutogatták egymásnak levelüket. És végül is: mindegyikük meg volt elégedve, mert hiszen az ő gyárának ismét volt munkája.

A nagy új hajók és vasúti vonalak jelentékenyen megkönnyítették munkánkat. A szervezés kezdettől fogva eredmé-

nyesnek mutatkozott. Vállalatainkat most már még jobban kiterjesztettük és hajórajunk rövidesen ötvenhat acélhajóval dicsekedhetett. A munka pedig tovább folyt, amíg végül meg nem alakult az „United States Steel Corporation“. Ennek a szövetségnek egyik képviselője azután fölkeresett bennünket, hogy tárgyalásokba bocsájtkozzék a bányaterületek, az érckészlet és a flottánk eladása ügyében. Vállalkozásunk jövedelmező volt már és semmiféle kényszerítő okunk nem lett volna, hogy eladjuk; de mivel az új társaság megalapítói úgy vélekedtek, hogy az ő terveik kivitelében a mi bányáinknak, vasúti vonalainknak és hajóinknak fontos és nélkülözhetetlen szerepe volna, hajlandók voltunk nagyméretű terveik megvalósításához segédkezet nyújtani. A társaság, ha jól tudom, ekkor már Carnegie-vel megállapodásra jutott az ő vállalatai dolgában. Rövid tárgyalás után nekünk azt az ajánlatot tették — amibe bele is egyeztünk — hogy az egész vállalkozásunkat, bányákat, hajókat, vasutakat stb. átveszik. Az ár, amit érte fizettek, eléggé mérsékelt volt (legalább a mi véleményünk szerint), ha az egész vállalkozásunknak nemcsak akkori, de eljövendő értékét is számításba vesszük.

Ez az üzleti tranzakció nagy haszonnal járt a Steel Corporationra nézve és minthogy mi a vételár jelentékeny részét részvényekben kaptuk meg, alkalmunk nyílt a társaság hasznáiban részesülni.

Hét évi tevékenység után végleg fölhagytam a bányászat, az ércszállítás és érceladás üzletével. És ezalatt az idő alatt is arra a tapasztalatra jutottam, hogy annak, aki egyszerűen avval a gondolattal fog valamihez, hogy hamarosan, bármily áron is meg akar gazdagodni, sohasem fog semmisen sikerülni, mert az emberben nemcsak az önbizalomnak, de a becsületesség érzésének is élnie kell. Az üzleti sikernek nincs különösebb titka. A kereskedelmi élet zászlóvivői mindenkor azt az egyszerű igazságot állítják elének, hogy állandó, tartós

sikerről csak becsületes üzleti törekvések mellett lehet szó. Az irántunk táplált bizalom, az az igazi tőke, amit meg kell becsülnünk és amelynek elérése felé kell törekednünk. Ha aggodalmas lelkiösmeretességgel végezitek el mindenkor napi munkátokat és hűen kitartotok a kereskedelmi törvények természetszabta határai között, ha a kis sikerek nem szállnak fejetekbe és más oldalról meg nem lesztek türelmetlenek, ha apróbb balsikerek nem szegik kedveteket, ha fejeteket mindenkor tisztán tartjátok és sohasem tértek le a becsület útjáról: akkor igazi sikerekben lesz részetek és talán akkor megbocsájtjátok, hogy ilyen régimódi erkölcsökről prédikálok nektek.

*

Eltökélt vágyam volt, hogy a kilencvenes évek elején visszavonulok az üzleti élettől. Olyan korán kezdtem el dolgozni, hogy azt hittem, jogom volna arra, hogy ötvenéves koromban hátat fordítsak a kereskedelmi élet állandóan ideget őrlő gondjainak és másnak is élhessek most már, mint egyedül csak a pénzszerzésnek. De az 1891. és 1892-iki esztendőök üzleti szempontokból fölöttébb gondterhesnek és aggasztóaknak mutatkoztak. Az 1893-iki esztendőben azután ki is tört a vihar és ekkor — mint már említettem — számos vállalat sorsáról kellett gondoskodnom. Ez és a következő esztendő mindenki számára izgalmasan komoly gondok ideje volt. Senki sem engedhette meg magának azt, hogy épen ilyen időkben vonuljon vissza az üzleti élettől. A Standard Oil Company-nál azonban e depresszió ideje alatt is jó üzleteket csináltunk, mert nagy mennyiségű készpénztartalékkal rendelkezünk a pénzügyi vezetés konzervatív módszerének eredményeképpen. Végre az 1894. és 1895-iki esztendő olyannak mutatkozott, hogy végre megvalósíthattam régi tervemet — és vágyamat —, hogy üzleteink vezetésétől visszavonuljak. És ettől az időtől fogva nincsen részem — vagy csak nagyon is csekély — az üzletvezetésben.

*

... És itt véget érnek Rockefeller emlékiratai. A nagy organizátor befejezettnek látta munkáját és végre elérkezettnek vélte az időt, hogy öregsége napjait nyugalomban és üzleti gondoktól menten élvezhesse. Emlékiratainak előszavában azt írja, hogy nem akar fecsegő, szószátyárkodó öreg embernek látszani és valószínűleg ez az oka annak, hogy nyugodalmass napjairól — amióta az üzleti élettől véglegesen visszavonult — semmit sem árul el. Hogy mint éli napjait a nyugalomba vonult dollárkirály, ki önszántából lépett le aranyakra emelt trónusáról, ezt megírni, úgy látszik, önmagával szemben való indiszkréciónak tekinti Rockefeller. Erre csak néhány sorában céloz, amikor azt írja: „Az én véleményem szerint csalódnak azok, akik azt hiszik, hogy a nagy vagyon okvetlenül egymagában is föltétlen boldogságot jelent tulajdonosának. A gazdagok is csak emberek és ha a vagyon különösebb kielégítést és megelégedettséget szerez is nekik, ennek oka főként az, hogy abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy megvalósíthatják terveiket, amelyek önmagukon kívül másoknak is megelégedettséget szereznek, mert az egész emberiség javát szolgálják.“

Ez az utolsó néhány szó szerény és burkolt célzás Rockefeller alapítványaira, amelyeknek összege százhusz—százötven millió koronára rúg, de amelyekről Rockefeller emlékirataiban valami különös szemérmesség folytán, még csak említést sem tesz. Szemérmetessége nemcsak írásaiban, de tetteiben is kifejezésre jut, amennyiben például alapítványai közül csak egyetlenegy viseli az ő nevét. Ez a Rockefeller-Institut, amelyet pathológiai kutatásokra alapított. A newyorki főintézetben nagyszámú hírneves orvos kutat ugyan, de az anyaintézetnek még sokkalta több orvosa dolgozik Amerika különböző részein, azonkívül, hogy nagyszámú orvosainak jelentékeny része állandóan külföldi tanulmányutakon vesz részt. Ez az intézet találta

föl egyébként a nyakszirtmerevedés rettenetes epidémiájának szérumát is.

A szociális viszonyok javítását a tudomány terjesztése és a magasabb fokú műveltség általánosítása révén: ezt a célt tűzte maga elé Rockefellernek egy másik alapítványa, a „General Education Board“. Ez az intézet például mezőgazdasági vegyészeket küld ki egész Amerika legkisebb farmjaiba is, hogy az egyes farmereket — akiknek sem pénzük, sem idejük a felsőbb mezőgazdasági akadémiába járni — beavassa az újabb és eredményesebb mezőgazdasági eljárásokba. A chikagói egyetemen számos alapítványt tett Rockefeller és ugyancsak ő volt az, aki intézetet alapított, amely fiatal leányokat betegápolónőkké képezett ki és ezeket szegénysorsú szülő nőkhöz küldi ki.

A zárkózott lelkű Rockefeller minderről szót sem ejt emlékirataiban és azt is elhallgatja, hogy ő volt az, aki az 1907-iki esztendő pénzügyi krízisének katasztrofális élet elvette. Ekkor már nyugalomba vonult, de a vészes pénzviharban visszatért Angliából Amerikába, ahol most jobban mint valaha, szükség volt erre „az erőslelkű emberre“. Egész Amerika mint megmentőjét ünnepelte ekkor az ösztövért „Jonny“-t, de ő miután a pénzügyi helyzetet rendezte, megszökött ismét, sietve az édes pihenésbe, a nagy nyilvánosság előtt.

A Standard Oil Company pedig — Rockefeller geniális műve — tovább dolgozik még most is, hogy alkotója már megpihent. De ha a nagy nyilvánosság szinpadáról vissza is vonult az amerikai kereskedelmi élet modern Napoleonja, a világhírű nagyságokkal szemben érzett csodálat ott is fölkeresi még. Napnap után jelennek meg róla cikkek a világsajtóban, könyveket írnak életéről, munkásságáról és őseiről is. Csak nemrégiben is egyszerre két könyv jelent meg Rockefeller őseiről. Az egyiket az Unio természetrajzi társaságának volt elnöke, Murray Poole írta, a másikat pedig a Cleveland-beli híres történettudós Elroy

Rockefeller

Avery, Murray, aki egyébként elősmert szaktekintély a genealógia terén, megállapítja, hogy Rockefeller egyik őse George Plantagenet clarencei herceg volt, akinek leánya sir Richard Poole-hoz ment nőül. Avery még tovább ment és azt nyomozta ki, hogy Rockefeller ereiben Edmond angol királya vére csörgedezik, aki pedig az ezredik esztendő második évtizedében uralkodott. A kinyomozott ősök között természetesen még nyolc angol király és egy spanyol uralkodó is akad, akit később szentté is avattak. A hercegi, grófi rangú ősök száma egyenest légió.

Maga Rockefeller mindezzel édes-keveset törődik. Őt sokkalta jobban érdeklik a golf-játék nemes izgalmai, amelyben lelkes örömet találja. Ő már leszámolt a földi hiúságokkal: munkáját befejezte és munkája — a Standard Oil Company — túl fogja élni alkotóját.

Morgan.

Pierpont Morgan.

Az Egyesült Államok tipikus képviselőinek képtárában a pénzember kétségkívül egyike a tanulmányozásra legméltóbb alakoknak. Köztük aligha akad érdekesebb, mint John Pierpont Morgan. A nagy bankár ma hetvennégy esztendősen. Hartfordban született, Connecticut Államban, ahol az atyjának szerény üzlete volt. Onnan aztán családja Bostonba költözött. Az amerikai műveltség e központjában kezdte meg tanulmányait, amelyeket azután a göttingai egyetemen fejezett be. A matematikában oly fényes tehetséget mutatott, hogy tanára megakart bízni helyettesítésével, és biztos kilátásba helyezte neki, hogy idővel kathedrát fog kapni. De Pierpont Morgannak egészen más tervei voltak. Tudta jól, hogy valaki versenyre kelhet Eulerrel vagy Gausszal az integrál és differenciál számításban, mégsem fogja megszerezni azt a roppant vagyont, amelyről Morgan már fiatal korában álmódott. Ennélfogva belépett Duncan Sherman et Comp. üzletébe, amely a nagy Peabody egyik kommitense volt. Az üzletben szédületes gyorsasággal emelkedett egészen a főpénztáros állásáig, végre Peabody 1860-ban

rábízta amerikai ügynökségét. De már 1864-ben önállósította magát, egy Dabney nevű amerikaival társas viszonyban. A kezdő üzlet hamarosan felvirágzott, úgy, hogy 1871-ben, mikor Dabney visszavonult, fiatal társára két millió korona jutott a felszámolásnál. Ekkor Morgan társul lépett be a philadelphiai Drexel cégbe. Maga Morgan atyja is társ lett ebben a bankban. Ő közvetítette a francia kölcsönt 1870-ben Sedán után. A Drexel-Morgan bank egyre kiterjedtebb lett. De a német és zsidó bankárok nagy konkurenciát csináltak nekik. Ezek a szecesszió-háború óta, amely az Egyesült Államokat egy északi és déli részre szaggatta, itt pompás üzleteket csináltak. Míg Németországban legfőljebb ötödfél százalékot kaptak a tőkékük után, Amerika tizet is adott nekik. Az 1871. másfél millió dolláros kölcsön korszakossá vált az amerikai pénzvilágban. Yankeek és zsidók állottak egymással szemben. Amott Drexel, Morgan és Morton. Emitt a Rothschildok és Jaye Cooke. A küzdelem nagy hévvel folyt. Cooke látta, hogy a fiatal Morgan energiája veszedelmes ellenfél. Végre a harc megegyezéssel végződött. 1873 végén Jaye Cook kénytelen volt átengedni a csatateret a hármas szövetségnek. Ekkor kezdett emelkedni Pierpont Morgan szerecsesillaga.

Az Egyesült Államok óriási pénzoperációi szükségessé tették a pénzemberek szövetkezését, a nagy kölcsönüzletek megkötésénél. Ekkor alakultak a szindikátusok és Pierpont Morgan állott az élükön. Szinte hihetetlen hatalom halmozódott fel a kezébe. Hétszázötven millió dollárnyi állampapír volt a hatalmában. És azzal, hogy ezeket a papirokat állandó *hausse* irányzattal adta el, alapítójává lett egy pénzügyi oligarkának az Egyesült Államokban. A föllendülésnek új kora kezdődött. És ez Morgan nevéhez fűződött. Ő és a szindikátus 1879-ben kétszáz millió dollárt bocsátott az Egyesült Államok rendelkezésére a természeti kincsek gazdagabb kiaknázása céljából.

A gazdálkodás egész rendszere megváltozott. Azelőtt a kormány kölcsönei fődözésére egyenesen a közönséghez fordult. Most egyetlen testülettel volt dolga, egy bölcsen megkonstruált gépezettel.

Pierpont Morgan megalapította a nagy vasutakat. Részes volt ama roppant tőkék felhalmozásában, amelyek Gouldot és Vanderbiltet milliók urává tették. Sorra szerezte meg a vasúti koncessziókat és mindig nyereséggel adott túl rajtuk. Végre egészen a vasútalapításra vetette magát. Ez az üzlet ez ideig merő spekuláció volt. A vonalakat a forgalom szükségére való tekintet nélkül építették ki, a vasúti részvények, amelyeket a piacra vetettek, a legtöbb esetben minden reális érték nélkül valók voltak. Még 1884-ben hiteles tanuság szerint a hús milliárdnyi címletnek nem felelt meg a valóságban egy töredéki érték sem. Amint Morgan vette kezébe a dolgot, az üzlet azonnal reálissá vált. Vásárolt 250 ezer New-York Central részvényt, és öt év alatt az osztalék nyolc százalékra emelkedett.

Chicagó és a tenger között öt vonal dolgozott egymástól függetlenül. Két másikra a vállalkozásnak volt koncessziója. Pedig három is épen elegendő lett volna. Az egymással versenyző vonalak hihetetlenül leszállították tarifájukat. New-Yorkból Chicagóba el lehetett utazni egy dollárért. A vasúttársaságok késsel mentek egymás torkának. Három közel volt a bukáshoz. A New-York Central felére szállította le osztalékát. És ekkor Morgan közbe lépett a vállalatokba fektetett tőke érdekében. Morgan átvette Wanderbilttől a West Shore tulajdonjogát kilencvenkilenc évre. Ugyanakkor szindikátust alapított a vasutak szanalására. 1887-ben ismét megmentett két hatalmas vasúttársaságot Amerika déli részében. Ugyanekkor magához változtatta azokat a nagy vonalakat, amelyek a szenet a bányából Amerika nagy városaiba szállítják. Neve a piacon már a leg-

Pierpont Morgan

elsők közé tartozott. A börzén Jupiternek nevezték és szájról-szájra járt, hogy ő lesz az összes amerikai vasutakat egyesítő központi társaság igazgatója.

Pierpont elhatározásaiban egészen önállóan járt el. Ebben senkinek beleszólást nem engedett, ellenben kitűnő munkatársakkal vette magát körül, akiknek módot adott arra, hogy dűsan részesedjenek az ő nyereségében. Ezek intézik azután az üzlet apróbb részleteit. Az egészségére sohasem fordított gondot, biztosan építve hatalmas szervezetére. De egy nap érezte, hogy szédülés fogja el. Magához hívatta New-York első orvosát. Ez megvizsgálta tetőtől talpig és megállapította, hogy testi ereje egészen el van hanyagolva.

— Most már későn volna itt a rendszerváltozás, mondjon le minden testgyakorlásról és egy lépést se tegyen gyalog, ha kocsin járhat.

Ezt a tanácsot szigorúan meg is tartotta. Sokat eszik, sokat dohányzik, nem végez semmi sportot és ez egészségellenes metódus segítségével túlélte valamennyi kortársát. Minden energiáját nagyszerű élettervének megvalósítására koncentrált. 1893-tól datálódik az új amerikai pénzügyi rendszer alakulása és ez az új alakulás Amerika legnagyobb hatalmának, Pierpont Morgannak nevéhez fűződik.

Pierpont Morgan ép úgy megválogatta segítőtársait és munkatársait, mint Napoleon tábornokait és marsalljait. Azok az eszmék, amelyeket ő megvalósított és tervezett, annyira bonyodalmasak, mint akármelyik háború taktikája, amelyet minden apró részéig alaposan fontolóra kell venni. Még a terület is szinte beláthatatlan és áthidalhatatlannak látszik az óriási távolság, amelyet csak a közös érdek hozhat egymáshoz közelebb. Az Egyesült Államok és Délamerika, Oroszország, majd Kína vasútairól van szó. Szükséges is tehát, hogy valamennyi munkatársa különösen értékes férfiakból alakuljon össze.

Pierpont Morgan

Legjelentékenyebb köztük Eghist Fabbri, ugyanaz, akiről még Bourget is megemlékszik *Cosmopolis* című regényében. Általában el lehet a nagy Morganról mondani, hogy megtűri maga mellett embereit, meghallgatja véleményüket és semmi kifogása sincs ellene, ha ők önállóan és a maguk javára is dolgoznak. Mikor Fabbri 1884-ben Florencben meghalt, száz milliót hagyott hátra.

J. Hood Wright, aki szintén a kezdettől fogva munkatársa Morgannak, nem kisebb eredményt tud fölmutatni. Megfeszített óriási munkája ellenére, túl a hatvanon, olyan volt, mint egy fiatal ember. Soha nem pihent és soha el nem késett. Mint az óra, olyan kifogástalan pontossággal végezte munkáját.

1894-ben egy délután elhagyta a Wall-Streeten levő irodáját természetesen már üzletzárás után és egy villamos kocsi-val a Hector-Streetre akart menni. Fölszállott a liftre, összeesett és meghalt. Az orvos, akit hozzá hívtak, agyszélhűdést konstatált.

Georges Thomas pályafutása egészen különös, Jaye Cook irodájában, Filadelfia egyik legnagyobb bankáránál kezdte meg működését. Hamarosan megnyerte Drexel rokonszenvét, aki a fiatal embert utóbb irodájában alkalmazta. Igen szorgalmas, törekvő ember volt, akinek még a legfőbb egyházi gondnoki méltóságokat is fölkinálták. Senki sem ismerte nálánál jobban a bányák üzleti értékét és ő kellő időben értékesíteni is tudta ezt a tudományát. Mire meghalt, kétszázötven millió dollár vagyon maradt utána.

Charles Coster 1883-ban lépett a Morgan-házba és Fabbri utóda lett. Tizenhat év alatt olyan óriási vállalatokat létesített, hogy már 1900-ban ötvenkilenc vállalatban képviselte a céget.

Walter Burns, aki Pierpont Morgan hűgát vette el feleségül, többszörös milliomos lett, mire meghalt. Leánya, az angol kabinet tagjának, Lewis Harcourt-nak lett a felesége. A vállalat

Pierpont Morgan

latból december hónapban ketten váltak ki: Georges Perkins és Edward Whitney.

Robert Bacon jelenleg az Egyesült Államok párisi képviselője, szintén sokáig volt alkalmazottja a Morgan-háznak.

Perkins és Whitney távozása után a Morgan-háznak rekonstruálása vált szükségessé. Pierpont Morgan hetvenhárom éves volt, soha semmi fáradság nem viselte meg. Átjárja az Atlanti-Oceánt és semmibe veszi a New-York, Páris és London közötti távolságot. Minden nehézség nélkül vezeti ezt az óriási méretű vállalatot és nincsen olyan messzeágazó dolog, amelynek fonalát ne tartaná kezében és amelyet ne bonyolítana le a legnagyobb biztossággal.

Az 1911-ben megalapított Morgan-ház tagjai: Pierpont Morgan, hasonló nevű fia, Henry Davidson, Charles Steele, Thomas Lamont, William Porter, Arthur Newbold, Temple Bowdoin, William Hamilton. Ehhez a társasághoz csatlakozik még Herman Harjes, aki Párisban él, a Morgan bank képviselője, és még igen sokan, akiknek bár szereplésük nem ennyire kiemelkedő, még sem kevésbé fontos.

A bankház óriási méreteiről nehéz volna méltó képet adni. Százötvennél több ember dolgozik egyszerre különféle helyiségekben és soha senki sem gyaníthatná, hogy itt az írógépek kopogása és a tollak sercegése között úgyszólván az egész világ üzleti ügyei bonyolódnak le. És mégis példás rend és fegyelem uralkodik az irodában.

Pierpont Morgan irodahelyisége jóval nagyobb mint a többi, de a legcsendesebb. Néha hirtelen vitától hangos mégis a szoba. A főnök lármázik, tekintet nélkül arra, hogy kivel érezteti haragját, ha valami nem úgy történik, ahogyan ő jónak látja. Ha fölbőszítik, öklével az asztalt is veri haragjában. Igaz, hogy ez csak egy pillanatig tart, mert az öreg Morgan barátságosan kezet ad annak, aki most az imént természetének e hirtelen

föllobbanását is érezte. Alkalmazottaival szemben a lehető legelnezőbb és türelmesebb. Nem felejtí el soha, hogy kétszáz társaság fölött való intézkedés valósággal diktátori hatalmat adott kezébe. Az utóbbi időben azonban már oligarchikus kormányzásra is kapható és megengedi munkatársainak, ha azok kipróbált erők, hogy némely dolgot függetlenül is elintézhessenek. A saját ügyein kívül még ráér a mások dolgával is törődni, nyílt szívű, jóindulatú és nem egyszer hatalmas összegekkel támogatta már azt a kereskedőt, akit különben segítsége nélkül katasztrófa sújtott volna. Utóbbi időben kezdi belátni, hogy ez a megfeszített munka, ez a szünet nélkül való tetet-lelket fárasztó küzdelem aláásná egészségét. Érti, hogy megöregedett és belátja azt, hogy jelenléte a Wall-Streeten nem feltétlenül szükséges mindig. Már megengedi magának, hogy hosszabb időre távozzék üzletéből, néhány hetet tölt Londonban, illetve Richmondban, ahol mesés értékű és szépségű falusi birtoka van. Érdeklődéssel jár-kei Itália múzeumaiban is, de azért pontosan tudja, hogy óráról-órára mi történik Newyorkban, ahonnan kábelje a legpontosabb értesítéseket küldi neki.

Tudja ő nagyon jól, hogy az ő helytartói, akik nálánál fiatalabbak, megvédik a ház érdekeit. Fia méltó örököse az ő elveinek, az ő szellemében folytatja a munkálkodást és Morgan biztos lehet, hogy rendben van a háza, jó kezekre hagyta a vezetését. A fiatal Morgan atyja szeme előtt nevelkedett, ott kezdte meg munkásságát, atyja házában ép úgy, mint a legszerényebb alkalmazott. Úgy bántak el vele, mint az uralkodó hercegekkel, akiket fokról-fokra léptetnek elő. A bank minden egyes munkakörével megismerkedett. Nem olyan herkulesi megjelenés, mint az atyja és mégis ugyanaz az arc, tekintet és ugyanazok a határozott mozdulatok. Egyetlen szempillantással átlátja mindig a helyzetet, megérti azt, amit neki jelentenek és rögtön tud határozni.

Pierpont Morgan

Mellette Henry P. Davidson a férfi, aki a legjobban az előtérben áll. Ő a jövő embere, maga irányította pályafutását. 1890-ben egy kis bankárnál kezdte meg munkásságát Pensylvániában. De azok közé a yankeek közé tartozik, akik a legmesszebbmenő álmokat szövövik, hogy későbben annál biztosabban valóra váltsák. Sokat hallott fiatalabb korában Morgan óriási sikereiről beszélni, a *pénzkirályról* és annak híre és nagysága annyira föltüzelte, hogy minden áron a közelébe akart jutni.

Egész vagyona néhány dollárból állott csupán, mikor Newyorkba érkezett. Ott őgyelgett napokon át a ház előtt és folytonosan ezeket a szavakat olvasta, J. P. Morgan et Comp. Egy barátjával találkozott véletlenül, aki segítségére sietett, mikor szerény forrásai már-már kimerültek.

A véletlen segített rajta. Francis Hine, egy bankár Newyorkban egy új bankot alapított és szüksége volt egy hivatalnokra, aki ügyes és megbízható. Davidson bemutatkozott és rögtön nagyon megtetszett. Innen kezdve azután gyorsan emelkedik fölfelé, 1894-ben alig huszonkilenc éves korában a Liberty National bank főpénztárosa. 1907-ben a nagy pánik alkalmával Morgannal tanácskoznak a bankházak fejei. Davidson ebben a tanácskozásban olyan sok okos és életrevaló eszmével állott elő, hogy Morgan, aki bámulatos szemmel rögtön felismeri a tehetségeket, magához veszi. 1909-ben társul fogadja. Davidson ekkor még alig negyven éves. Álma megvalósul és most már könnyen emelkedett a szerencse szárnyain fölfelé. Őrá bízzák utóbb azt a kényes föladatot, hogy az Equitable részvényeit, amelyek Rian kezében voltak, megszerezze és ezzel több banktársaság fúzióját keresztülvigye. E vállalata fényesen sikerült. Most ott van irodája a fiatal Morgan mellett, közvetlen közelében és valóságos jobbkeze a főnöknek.

Thomas Lamont mindenben méltó mása Davidsonnak. Mind a ketten szegények voltak, mikor a gazdagság első lépcső-

Pierpont Morgan

jére tették lábukat. És önmaguk erejéből küzdötték föl magukat arra a polcra, amelyen jelenleg is vannak. Davidson fedezte föl Lamont-t és könnyítette neki pályáját. Lamont atyja Newyork államnak egy félreeső kis zúgában methodista pap volt. Fiát kitűnően neveltette, sőt a Harvard-egyetemre is elküldötte. Hogy valamiképen megélhessen, újságrporterre lett, majd belépett egy házba, amely importtal és exporttal foglalkozott. Utóbb megnősült és jó csillaga vezethette Davidsonhoz, aki Lamontnak kitűnő képzettségét jól föl tudta használni. Mikor január elsején Pierpont Morgan Perkins helyett utódot keresett, Davidson Thomas Lamontra terelte figyelmét. Egy különös véletlen ugyanamellé az íróasztal mellé juttatta, amelynél két évvel ezelőtt barátja dolgozott.

Pierpont Morgan munkatársai valamennyien ilyen jelleműek, ennyire energikusak, ennyire a tettek emberei.

Ilyen Richard Steel, a páratlan diplomata, aki, ha a szükség úgy hozza magával, a Fehér Ház legelrejtettebb ajtajait megtudja nyitni. Ilyen William Hamilton, aki hét banknak a feje.

John W. Harjes évek hosszú során át képviselte Párisban a Morgan-házat. A kereskedelmi világban a legelőkelőbb összekötetései voltak. Különben is rendkívül előkelő szerepet játszott. A Fauborg H. Germain arisztokratáival ép úgy érintkezett, mint a royalista párttal és ennek ellenére megkapta a kormánytól a Légion d'Honeurt. Az amerikai kolónia feje volt, Párisban ő állította föl a Franklin szobrát. Hatvanhárom éves korában még bámulatosan tevékeny és munkabíró volt és képviselte úgyszólván a munka méltóságát. Munkálkodása közben érte utól a halál. A folytatást fiára, Hermann Harjesre hagyta, a legkiválóbbak egyikére, kit a yankeek a pénzügy vezető emberének tartanak.

Ez jelenleg az amerikai égen a tündöklő és ragyogó pénzkapacitások elhelyezkedése, hírük és nevük beragyogja az egész

Pierpont Morgan

földteke minden országát, amelyeknek anyagi boldogulását is ők tartják kezük között.

Pierpont Morgan nagysága sok kemény hadjáratban mutatkozott meg. De lángesze erejét legimponálóbban az acéltröszt megalapításával igazolta. Már 1899-ben megkinálták az acélvilág fejedelemségével; akkor visszautasította. Aztán két észtenő telt el. Közelebbi összeköttetésbe lépett az acélgyártással. Sikeresen szervezte a Federal Steel Company-t, nagy részvényese volt két más hasonló vállalatnak. Megismerkedett a nagy acélgyárosokkal. Most már nem volt szabad előbbi merev álláspontján megmaradni.

Világéletében békecsináló volt, az építésnek, nem a rombolásnak embere. Kérlelhetetlen ellensége a kapitalisták egymás-közi villongásainak; bajnoka a közös érdekek gyámolításának. Hogy békepolitikáját valóra válthassa az acél világában, Carnegiet ki kellett löknie. A skót származású, harcos vérű Carnegie késhegyig menő versenyt fejtett ki ellene. A Pennsylvania Railroad-ot, Morgan vasúti vállalatát és a National Tube Company-t, amelynek fő részvényese volt Morgan, tönkre akarta tenni versengő társaságaival. Ez az ember nem maradhatott az acélpiac ura. Üzleti tekintetben Carnegie nem volt sebezhető. Megvoltak a maga szénbányái, vasútjai, hajói, acélgyárai. Kereskedelmi és személyes érdekeit illetőleg kívül állott minden kapitalista egyesülésen. Meg volt az a dicsőséges kiváltsága, hogy függetlenül élt. De az amerikai pénzvilág állandósága és békéje követte, hogy Carnegie mondjon le trónjáról.

Ebben az időben Morgan már hatvannégyéves veterán volt, száz csata híres hőse. Cégének vagyonát ezerszázmillió dollárra becsülték. A főnököt finánciális kolosszusnak tartották, nem is embernek, hanem valóságos brit-amerikai intézménynek. Csak nemrég történt, hogy pusztá megjelenésével a Wall-Streeten félrevetett az útból egy pánikot és rendes, nyugalmas útjára

Pierpont Morgan

terelte a spekulációt. Megannyiszor megmentette az Egyesült Államok kormányát a pénzinségtől azzal, hogy összevásárolta papírjait. Kisebb vállalatba már nem is fogott. Hét számjegyen aluli üzlet nem érdekelte. Az előző tizenöt évben nyolc vasutat újjászervezett, kétszázmillió dollárnyi államhitelt adott Amerikának, tízmillió font hadikölcsönt Angliának, konvertálta a mexikói államadósságot. Senkitől úgy nem féltek, senkit úgy meg nem becsültek a börzén, mint őt. Minden szava csatakiáltás volt. Bárhol ült, annak a csoportnak ő volt az elseje; nem egyszerű lakója, hanem ura és szabályozója volt ennek a planétának.

Új feladatához ezzel a készséggel fogott. És abban a tudatban, hogy végre erejéhez mért harc várakozik rá. Carnegieval bírkózva, Rockefellerrel alkudozva megalapította az United States Steel Corporation-t tízezermillió dollár alaptőkével; az amerikai acél- és vasiparnak hetven százaléka szervezve volt; nemcsak *organizálva*, hanem *morganizálva* is, mint a szavakkal játszó börziánerek mondták. Nem volt kiszolgáltatva egy embernek, nem volt elvágva az üzlet más ágaitól, hanem tizenkét banknak, tömérdek társaságnak és egyeseknek kezére volt bízva.

Morgan tisztviselői és igazgatói nem voltak szakemberek az acélgyártásban. Még egyharmadrészük sem értette az acél nyelvét. Schwab Károly, a magyar származású mérnök, szakértő volt és Carnegie kívánságára benn ült az igazgatóságban mint elnök, de nem számított. A végrehajtó-bizottság feje, Elbert H. Gary volt ott az első ember; a pénzügyi-bizottság feje, Robert Bacon, majd ennek utódja, George Perkins volt a második. Gary ügyvéd volt, Bacon bankár, Perkins biztosítási szakember.

Az United States Steel Corporation inkább pénzügyi, mint ipari szervezet volt. Első célja a pénz volt, csak második az acél. És ez új és fontos fejlődést jelentett az acélüzlet történetében. Az igazgatósági tanácsban csak egy régi szabású acél-

Pierpont Morgan

gyáros volt, Hewitt, az sem szívesen. O ezt a tízezer millió dollárral dolgozó szövetséget rossz szemmel nézte.

Morgan kevesebbet nyert ezen a kolosszális üzleten, mint gondolni lehetne, nem egész három milliót. Szép pénz, mondhatja a kívülálló. De mi ez a rengeteg munkához és a nagy felelősséghez mérten, amelyet viselnie kellett és kell még ma is; mert a közönség teljesen azonosítja őt e nagy alkotásával. Egy newyorki pénzember a mű megalkotása után így nyilatkozott:

— Azt hiszem, húsz év alatt J. Pierpont Morgan-nak szobra fog állani valamely köztéren, jeléül csodálatos szervező képessége általános elismerésének.

Pierpont Morganban rendkívül érdekes és szimpatikus tulajdonságok egyesülnek. Hogy ő ma, Harriman halála után, Amerika első vasúti szakértője és mint bankember a legnagyobb lángelme, arra nézve minden illetékes vélemény meg egyező. De mint ember is sokkal közelebb áll az emberekhez, mint akár Harriman, aki csak szép családjának élt, akár Rockefeller, akinek kemény arca elárulja lelke irgalmatlan rideg-ségét, akár Astor, a gögös földmagnás. Morgan jótékonyága szinte kimeríthetetlen. Azoknak, akik rászorultak segítségére, olvasatlanul ad. Soha tőle folyamodó üres kézzel nem távozik. Nagy hivatalos apparátust tart az inségesek ügyeinek méltányos és bőkezű ellátására.

Műkincsei értékesebbek, mint bármely más gyűjtőé. Newyorki és londoni palotájában fölhalmozott képei, szobrai, iparművészeti tárgyai, régiségei, autogrammjai többet érnek harmadfél-száz milliónál. A legnagyobb árat a műkereskedők, antikváriusok mindig tőle várhatják, mert gyűjtőszenvédelmét anyagi szempont nem korlátozza. És amellet Morgan igazi műértő. Egyformán otthonos a régi klasszikus mesterekben és a szerte ágazó modern irányzatokban; gemmákat és érmekeket épp úgy

megismer és értékel, mint ritka első kiadásokat vagy kéziratos kodexeket. Gyűjteményében van olyan nyaklánc, amely II. Keresztély szász király tulajdona volt és valósággal odisszeuszi kalandokon ment keresztül, amíg Morgan kezébe jutott. Miksa császárnak, királyunk boldogtalan emlékü öccsének Szent István-rendje is az ő birtokában van.

Nemrégiben megvette Luther Márton egy levelét 125.000 koronáért. A rendkívül becses kéziratot aztán hódolattal fölajánlotta a német császárnak, hogy ez a kincs ne kerüljön idegen országba. A protestantizmus feje, a német császár, hálásan megköszönte Morgannak a nevezetes iratot, amelyet Luther a wormszi birodalmi gyűlés után intézett V. Károly császárhoz és amelyben a nagy reformátor szabatosan megállapítja hitvallását. Elismerése jeléül II. Vilmos a milliárdost az első osztályú porosz koronarenddel tüntette ki. Az udvari körök fintorgatták az orrukat a kitüntetés miatt, de a német császár nem sokat törődik az ilyen hátmögötti arc fintorgatással. Pierpont Morgan még kevesebbet. A császár kiváló barátsága jeléül és talán annak bizonyítására is, hogy modern gondolkodása meg tudja becsülni a nagyságot minden nyilatkozásában, fölvetette Morgant a császári Yacht-klub tagjai közé. Ez a legexkluzivebb arisztokrata társaság Németországban. A föl vétel föltételei igen szigorúak. Egyetlen fekete golyó elég arra, hogy a jelentkezőt visszavessék minden időre, úgy hogy többé ajánlani ne is lehessen. Pierpont Morganért a császár személyesen exponálta magát. Ő volt az ajánlója. Természetes, hogy nem is akadt a tagok között, aki fekete golyóval szavazott volna.

Morgant sűrű európai tartózkodása, sokfonalú kapcsolata Európa üzleti, művészi és ma már udvari köreivel közelebb hozta érdeklődésünkhöz, mint Harrimant, aki már csak nagybetegen jött át Gasteinba, hogy a rádiumos forrásban gyógyulást keressen vagy Rockefeller, aki márványarca hidegségével

Pierpont Morgan

megközelíthetetlenül elzárkózik mindenki elől. Pályafutása is egyike a legérdekesebbeknek. Igazi egyéniség, egyike azoknak a kiváltságos embereknek, akik jelzik az emberiség fejlődésre való képességének legszélső határait. Gigászi erő, szervezőtehetség van benne és hiányzik belőle a money-maker undorító egyoldalúsága. Szereti, művészettel díszíti és művész módon éli az életet, amennyire roppant gondjai és zseniális tervei megengedik.

Az Astor-dinasztia.

Az Astor-dinasztia.

Anémet eredetű Johann Jakob Astor 1790-ben telepedett le Newyorkban, mint hangszerkereskedő. Üzlete csakhamar fölvirágzott, nagyterjedelmű lett és oly hitelképessé, hogy minden bank rendelkezésére állott. Ekkor értésére esett, hogy Manhattan-szigeten egy óriási földterület eladó, amely még akkor csaknem lakatlan volt. Astor egy pillanatig sem habozott, föladta üzletét, piacra vetette utolsó hegedűjét és klarinettjét, a bankból föl-szedte gyümölcsöző tőkéjét és a területet megvette 625 ezer frankért. Ez a vétel lett alapjává az Astor-család mai rengeteg vagyonának.

Halála előtt az öreg John Jakob Astor köréje gyűlt gyermekeitől ünnepélyes esküt követelt, hogy földjüknek egyetlenegy részétől sem fognak soha megválni. Meg kell adnunk a bölcs öreg leszármazottjainak, hogy a családfőnek tett ígéretet lelkiismeretesen megtartották mind a mai napig.

A Manhattan-sziget lassankint kezdett benépesedni. A new-yorki élet, a fejlődésben levő város mozgalma erre az oldalra tartott. A telek értéke szédületesen kezdett emelkedni. A bér-

házak évről-évre nagyobb összeget jövedelmeztek. Már 1804-ben John Jakob Astornak elég pénze volt arra, hogy új telkeket vásároljon. Akkoriban már ismerték biztos ítéletéről, amellyel meg tudta állapítani valamely telek értékét alakja vagy helyzete szerint. Ebben az időben az amerikai szenátus alelnöke Burr Áron volt, akinek szintén nagy telkei voltak Manhattan szigetén. Az alelnök szívesen foglalkozott azzal a gondolattal, hogy Mexikóban fog megtelepedni. Hogy miképpen ügyeskedett körülötte John Jakob, azt nem lehet tudni, de az bizonyos, hogy 1804-ben az alelnök minden telke már az övé volt. Astor fizetett érte 65.246 dollárt. Ugyanebben az évben Burr eladta egy másik ingatlanát Richmond Hillben Astornak 40 ezer frankért. Ma ama telkeknek és ingatlanoknak évi jövedelme, amelyekért ő egy millió frankot sem fizetett, meghaladja a száz millió frankot. Ez a terület Newyorknak legélénkebb és leg-sűrűbben lakott része.

A város folytonos fejlődése időről-időre magával hozza, hogy gazdag és népes városrészek keletkeznek ott, ahol lakatlan és minden közlekedés nélkül való pusztaság volt azelőtt. Mint-hogy az Astorok elvül tűzték ki, hogy soha egy négyzetméternyit el nem adnak telkeikből, megtörténhetik, hogy valamelyik ingatlanuk négyszögmétere három vagy öt frankról fölemelkedik nyolcvan vagy száz frankra. Ha a terület lakott, akkor a bérlő egy szempillantás alatt kétszeres, háromszoros, esetleg tízszeres bért fizet. Ha még nincs kiépítve, akkor átadják az építészeknek, a kőműveseknek és ime új városnegyed emelkedik és egy rengeteg összeg gyarapítja az Astorok vagyonát. Minthogy nekik Newyork minden sarkában van ingatlanuk, ennél fogva a telek ára sehol nem emelkedhetik anélkül, hogy nekik hasznukra ne válnék. De Astorék műveletei nem szorítkoznak kizárólagosan ingatlanok vásárlására. Ehhez a magában is nyereséges üzlethez hozzácsatoltak egy még sokkal jövedel-

mezőbbit, t. i. a hipotékára nyújtott kölcsönt. Ma első helyen betáblázva 115 millió frankjuk van ily módon kiadva, amely évi hat milliót hoz nekik. Abban a pillanatban, amikor a kamatot nem fizetik a legszigorúbb pontossággal, vagy ha az adós csak huszonnégy órával elmulasztja hipotékájának visszaváltását, akkor az Astorok megint egy ingatlannal válnak gazdagabbá. Száz és száz telek és ház jutott ekképen birtokukba.

Ez a rengeteg vagyon, amelyet a legszerényebb becslés is 1900 millió koronára tart, három személy között oszlik meg. Ezek a londoni William Waldorf Astor, Caroline Astor és John Jakob Astor. Természetesen ide nincsenek beleértve az oldalági rokonok, akik hozomány vagy örökség formájában részesedtek ebben a vagyonban. Nincs beleértve a becslésbe a sok vidéki földbirtok, a newporti telkek és Willam Waldorfnak tizenkét milliót érő angolországi kastélya. És minden nap növeli ezt a vagyont. Minden elmuló órával gyarapszik a házak és telkek értéke.

Látnivaló, hogy az Astor-vagyon nem épül a konkurrenszek romjain, a munkások nyomorúságán és szenvedésein, hanem egyetlen család vállvetett igyekezetén. Fejlődése a nemzeti vagyon fejlődésének egyenes következménye. Amerika boldogulása, Newyork növekedő nagysága, a jólét emelkedése, a tőke fölhalmozása mind azon dolgozott, hogy mennél hatalmasabbá tegye ennek a családnak gazdagságát.

Az Astor-család vagyonszerzésének metódusa széleskörű tudományos vizsgálódás tárgya lett, amely a nagy amerikai egyetemek legkiválóbb nemzetgazdái foglalkoztatja. Ennek a dinasztíának különlegessége az ingatlan, amelynek szerzését az alapító Astor kezdte és utódai következetesen folytatták.

Úgy látszik azonban, hogy a vagyonnak ez az egy speciális neme a legalkalmasabb arra, hogy megszédítse urát és arisztokratikus vágyak és allűrök rabjává tegye. Az öreg Johann

Jakob Astor, aki a sváb Waldorf faluból vándorolt ki Amerikába, bizonyára jóízűt nevetne utódai fantasztikus családfáján. Az egyik közülök, William Waldorf, aki Londonban telepedett le és az amerikai demokráciával már megszakított minden érintkezést, csináltatott egy Astor-genealógiát a maga mulatságára. Házi történetírója a család eredetét Don Pedro d'Astorgá-ra, a kasztíliai főnemesre vezeti vissza, aki természetesen részt vett a keresztes hadjáratokban és 1100-ban Jeruzsálem falai alatt veszett el. A spanyol d'Astorga család aztán Franciaországba költözött és itt d'Astorg de Montbardier lett belőlük. Idővel a d'Astorg bárói család fölvette az Aubaredo grófi címet még néhány seigneur-i prédikátummal. A nantes-i ediktum következtében a boldogtalan d'Astorg-oknak, akik hugenották voltak, el kellett menekülniök második hazájukból is. Jean Jacques d'Astorg a badeni nagyhercegségben telepedett le és ott nőül vette egy német polgár leányát; meghalt 1711-ben. Ez a romantikus mese csak épen annyiban igaz, hogy 1711-ben csakugyan meghalt a badeni Nusslochban Johann Jacob Astor, az Astorok őse, csakhogy ennek az egyszerű német parasztnak sejtése sem volt sem nantesi ediktumról, sem kasztíliai ősokról.

A londoni ág történetírójának munkájával az amerikai John Jack sehogysem volt megelégedve. Ő fogadott egy más historikust, aki szép szóért és még szebb pénzért hajlandó a milliárdost egyenesen I. Jakabtól Skócia királyától származtatni. Ez a nevetséges és megalázó kapaszkodás olyan ősök után, akik a milliók urait nem hajlandók fölvenni szekerekre, valószínűségi epidémiává fejlődött Amerikában.

Az Astor-dinasztia tevékenységét nem lehet összehasonlítani egy Carnegie, Pierpont Morgan vagy Rockefeller rengeteg elmemunkájával. Ez a család gondtalanul learatja egyik őse nagyszerű telekspekulációinak gyümölcsét. Nem is számítanak ezek az urak Amerika vezérszellemei sorában. S hogy meny-

nyire elkülönítve élnek a világtól, azt legjobban gyermekeik nevelésének módszere mutatja.

A híres Fifth Avenue 840. száma alatt lakik John Jakob Astor és fia William, akit Jack néven ismernek leginkább. Ez a fiú józan, szomorú, sőt mogorva gyermek, nem annyira természetes jelleme, mint inkább furcsa nevelése folytán. Csaknem mindig egyedül van. Az atyja palotájának egyik szárnya részére van fönttartva. És ott él magányosan anélkül, hogy egy korabeli gyermek csak valaha is megosztoznék játékaiban és enyhítené egyedülvalóságát. Udvertartása élén egy francia nevelő áll. Mellette két szobaleány, két komornyik, két inas, két kocsis és hat istállófiú. Jack napról-napra kikocsizik két inásával a háta mögött. A francia nevelő egy másik kocsiban követi és vigyáz rá. Nem szabad megengednie, hogy a fiú bárkivel beszéljen. Ha olyan gyermekekkel találkozik, akiknek szülei az övével barátságban vagy rokonságban vannak, akkor köszön és tovább megy. Robinson Crusoe nem lehetett olyan egyedül szigetén, mint ez a fiú a roppant városban.

Viszonzásul vagy talán kárpótlásul — és ez a nagy újítás, amelyre szülei a legbüszkébbek — a konyhája elérhetetlen tökéletességű. Az első komornyik minden reggel átnyújtja Jacknek ezüst tálcán a főkonyhamester által kidolgozott étlapot. A fiú átvizsgálja és módosítja izlése szerint, vagy elfogadja, ha meg van vele elégedve. Az utolsó szó azonban a francia nevelőé, aki irgalmatlanul eltávolítja a cukrot és nyalánkságot, ha a gyermek nagyobb mennyiségben kívánná meg, ami ártalmas lehetne egészségének.

Egyszer vagy kétszer hónaponként a fiút szertartásosan bevezetik atyja lakosztályába. Ez mindig nagy öröm a szegénykének. Eljátszadozhatik apja hősi kardjával. Mert hát John Jakob a cubai háború idejében fölszerelt egy zászlóalj önkéntest, amelynek természetesen ő volt a parancsnoka és amely nem igen

Az Astor-dinasztia

dicsőségesen tűnt föl a háború rendjén. Ekkor kapott a parancsnok úr egy gyönyörű kardot, a kis Jack legnagyobb csodálatának tárgyát. A szegény gyermek egyetlen társa egy kis zongora, amelyen igyekszik kiverni a francia nevelőnőtől eltanult operette áriákat. Hogy rendszerint nem tanul zenét, az egészen természetes. A szülei egyáltalán azt határozták, hogy otthon fog tanulni. Melléje veszik a leghíresebb tanárokat, de soha nem fogják megengedni neki, hogy kollégiumon vagy egyetemen tanuljon.

Ha erről beszélnek, John Jakob mindig azt feleli, hogy a francia, angol, olasz király vagy az orosz cár soha sem élt kollégiumban.

És ha figyelmeztetik Lajos Fülöp fiának példájára, arra azt feleli, hogy egy Astor tanuljon azoktól, akik fölötte állanak, és nem az alatta levőktől. Az amerikai milliárdos lenézi a polgár-királyt, aki nem átalott alá szállani a néphez.

Nem kell azt ninni, hogy a kis Jack egyedüli a maga nemében a milliárdosok gyermekei között. Csaknem valamennyit ugyan így nevelik. Mindegyiket sikerült már úgyszólván teljesen elzárni a külső világtól való érintkezéstől. Ez a Fifth Avenue pedagógiája azokban a házakban, ahol egyáltalán van gyermek. Mert ma már sok házból egészen száműzték a kelletlen jövevényeket.

Most nem régiben világszerte sokat beszéltek a kis Jack atyjának házasságáról. Tizennyolc év után a hatalmas úr elvált feleségétől és nőül vett egy fiatal leányt, aki nem sokkal idősebb a ma már tizenhét esztendő Jacknél. A szemfüles újságírók igyekeztek behatolni Astor családi életének legtitkosabb rejtelmeibe; de amit megtudtak és megírtak, az nem volt arravaló, hogy ezt a rideg embert a közönség szemében népszerűvé tegye.

Hearst.

Hearst.

Az újvilág hirtelenül föllendült gazdasági életének aligha van tipikusabb képviselője, mint Mr. Hearst, az amerikai újságkirály. Ha a kép, melyet visel, karrikatura, az nem bizonyíték hűsége ellen. Hisz megannyiszor a torzkép közelebb jár a valósághoz, mint a fotográfia.

Az atyja keményfejű és szerencsés kalandor volt Kaliforniában. Ezüstbányák, rézbányák, újságok, vasutak halmozódtak föl birtokában. Rengeteg vagyonát, amely százmillió koronánál többre ment, betetézte az Egyesült Államok szenátori méltóságával. A nagy kizsákmányolók közé tartozott, az üzletet nem eszköznek tekintette a meggazdagodásra, a hatalomszerzésre, az élet kényelmének növelésére, vagy művészi díszítésére. Ezekről alig tudott. Nála az üzlet önmagáért való cél volt. Minden jószága közt valószínűleg a san-franciscoi „Examiner“ című lap érdekelte legkevésbé. Megszerezte azért, mert a milliomos elengedhetetlen hadikészségéhez tartozónak érezte. De az újság nem jövedelmezett, nem is arra volt alapítva, hogy pénzt csináljon. Szócsövük volt a lokális „mágnásoknak“ és jó szolgálatot tett arra, hogy gazdáját

bejuttassa a szenátusba. Ezzel be is fejezte élethivatását és az öreg Hearst bármely pillanatban hajlandó lett volna akár megszüntetni, akár jó áron tovább adni.

De éppen ekkor csapták ki a fiát a Harvard-egyetemről valami épületes csiny miatt. A dologtalan ifjút megkérdezte a gondos apa, melyik vállalatánál akar dolgozni. A fiút a bányák és vasutak nem izgatták. Az „Examiner“-t kérte el az apjától. Meg is kapta. Az öreg nagyon örült, hogy a munkakerülő, közömbös, cimborászkodó fiúnak van valami határozott célja, noha érthetetlennek találta, hogy éppen az újságírás felé vonzódik. De a nagy játékos érdekelte, mire megy a fiú ebben a jelentéktelen kis játszmaiban. Azonkívül meg volt győződve róla, hogy néhány évig eljárszik új játékszerével, aztán ráún és megtanulja komolyabb teendőjét, hogyan tartsa meg, hogyan gyümölcsöztesse és gyarapítsa a vagyont, amelyet örökölni fog. A fiúnak azonban más volt a nézete. Neki az újságírás nem mellékfoglalkozás volt, hanem életpálya. Pulitzerhez járt iskolába és eltanulta tőle azt a módszert, amellyel a zsurnalizmus nagymestere a newyorki „World“-ot a világ egyik első lapjává emelte.

Hearst elhatározta, hogy ő lesz a nyugati partvidék Pulitzerje; az „Examiner“-t pedig rendőri és bűnügyi értesüléseivel, botrányhajhászással és személyi kultusszal világlappá teszi. Sikere váratlanul nagy volt. Megtámadta az előkelők családi életét, kiméretlen nevetség tárgyává tette a plutokráciát, kipellengérezte San-Francisco társadalmi életét és riportereivel kiszimatoltatta a legrejtettebb titkokat. A város terrorizálva volt, de ész nélkül fogyasztotta az „Examiner“-t. Néhány év múlva Hearst-nek nem volt szüksége apja anyagi támogatására. A lap fényesen jövedelmezett. De azért a szenátor mégis érezte, vagy legalább is úgy érezte, vagy legalább is úgy gondolta, hogy fia süppedékes talajon áll és azért vagyont nem reá, hanem a feleségére hagyta.

Hearst

Hearst harminchároméves korában új vállalatba fogott. Newyorkban is vásárolt egy újságot, egy rosszhírű „Journal“ nevű lapot, amellyel meg akarta verni tulajdon mesterét, Pulitzer-t. Oriási versengés keletkezett a két cápa között. Hearst elcsalta Pulitzer-től csaknem valamennyi tanítványát; Pulitzer visszacsalta őket még nagyobb fizetéssel. Hearst végtelen lejáratú szerződéssel és nagyköveti díjazással végre is magához kötötte Pulitzer vezérkarát. De ezzel nem érte be: a havi folyóiratokat és hetilapokat is megfosztotta legjobb munkatársaiktól. Azonkívül annyi szöveget és illusztrációt adott, mint a „World“, de — féláron. A küzdelem hosszú, keserves és nemtelen volt, de a győzelem a végén a fiatalabb harcosé lett. Az egész vonalon leverte ellenfelét. Ha Pulitzer tizenkét riportert küldött ki egy titokzatos gyilkosság földerítésére, Hearst húszat bocsátott útra. Ma már a lap tele van valóságos talentumok becses munkájával; de megindulásakor csak egy elve volt, hogy mennél elterjedtebbé váljon. Azóta van politikája, becsvágya más is; akkoriban csak ez az egy cél hevítette: hogy megismertesse magát és beszéltesen magáról. És ezt elérte. Pulitzer megszűnt a legnagyobb példányszámot elárúsítani. Ma már nem is vetélkednek. A „World“ beéri régi befolyásával. Hearst ellenben talált egy új és nagyobb olvasókört, s ennek gyönyörködtetésére s a maga javára a zsur-nalizmusnak egy új típusát.

A „Journal“ számos városban és több néven megfiadzott. Hearstnek ma nyolc napilapja van Amerika legnagyobb városai-ban, továbbá számos heti és havi folyóirata. Ezek útján ő ma naponta négymillió emberből álló hallgatósághoz beszél. Valamennyi kiadványa egyszínű; valamennyi az aktív újságírás köréből való. Segítő- és mentőkocsikat küld egy nagy szerencsétlenséghez, ingyen jeget oszt nyáron és ingyen levest oszt télen, hadat izen egy-egy trösztnek, de mindig akcióban van. És néha jó dolgot csinál. Ezt nem akarják belátni Hearst ellenségei. Különben kevés

ember van, akinek oly nagy szolgálatot tettek az ellenségei, mint neki.

A legtöbb amerikai lap a pénzhatalmak befolyása alatt áll. A Hearst-féle lapok örökké támadják a nagy pénzembereket s nincs nap, hogy meg ne magyaráznák a tömegnek, hogy kifosztják a trösztök, a koncesszióvadászok, akik összeszűrik a levelet a politikusokkal. Ugyanolyan szorgalommal kutatják ki a nagy politikai testületek bűneit, mint egy titokzatos gyilkosság rejtelmeit vagy egy társaságbeli botrány részleteit. Az indítóokaik lehetnek kétségesek, az eljárásuk teljesen gyalázatos, de nem lehet tagadni, hogy a köznek haszna volt akárhány ilyen hadjáratból. Mikor Mr. Hearst pályázott Newyork kormányzói tisztére, leghevesebben a *Collier's Weekly* támadta. De ez a kitünő lap is elismerte, hogy Hearst szolgálatot tett a közügynek. „Neki köszönhető — írta róla — hogy az *Union Pacific Railroads* megfizették a kormánynak 24 milliónyi tartozásukat. Hearst mintaszerű gyermekkorházat szerzett San-Francisconak, ő építette a görög színházat a kaliforniai egyetemnek. Nyolc évi küzdelme fékezte meg a vaströsztöt és a széntrösztöt. Meghúsította a Ramapo-féle tervet, mely szerint Newyork 40 millió fontot fizetett volna a vízellátásért. Az ő igyekezete és makacs szívóssága folytán a newyorkiak egy dollár helyett nyolcvan centért kapják a gázt. Közszolgálati milliókat mentettek meg a közönségnek.“

De Hearst valamivel többre tartja érdemeit. Mert szerénység nincs benne egy szemernyi sem. Soha javaslatból nem lett törvény, ha ő védte; soha mozgalom nem vezetett eredményre, ha ő portálta. De azért a lapjai naponta négy millió embernek hirdetik, hogy Hearst erőszakolt át valamilyen népszerű törvényt az ellenkedő kongresszuson, ő leplezte le ezt vagy azt a milliárdost, ő gátolta meg az átkozott tröszt kizsákmányoló terveit, ő mentette meg San-Franciscót a pusztulástól.

Lapjainak főprogrammja az ő magasztalása. Neve minden betűfajtatában olvasható bennük. A vezércikkben ott a kézjegye; a hírvonat tele van nagy tetteivel. A publicitásnak ily roppant gépezete még soha senkinek sem állott rendelkezésére. Alig van a kongresszusnak tagja, aki kevesebbet beszél vagy gyakrabban volt távol Washingtonból, mint Hearst, amíg tagja volt a nemzeti törvényhozásnak. De azért egyik sem vétette magát oly sűrűn észre. Ahányszor benyújtott egy törvényjavaslatot, megszállották riporterei a törvényhozás székhelyét, hogy kikérdezzék nagy alkotása felől. Az egész konzervatív világ föllázadt, amikor Hearst mennydörgő hangon követelte a legfelsőbb bíróság tagjai fizetésének fölemelését kétezernégyszáz fontról ötezer fontra. Hearst nem is álmodhatta, hogy javaslata keresztül fog menni, de a Bill alkalmat szolgáltatott neki, hogy a nép barátjának, a munkások védőjének, a nagy testületek ellenségének mutatkozzék. Hearst nagylelkű munkaadó, senki sem fizet olyan bért, mint ő. Az írói tiszteletdíjak dolgában elérte a világrekordot. Újságjainál az egész vonalon keresztülvitte a nyolc órai munkaidőt. Ő a legjobban értesült ember az egész világon és egyúttal az ő szava hangzik el legmesszebbre. Az egész gépezet, amely rendelkezésére áll, azt a benyomást terjeszti, hogy míg mások csak beszélnek, Hearst cselekszik s hogy maga Rooseveltt sem tett annyit a hivatalos hatalom roppant fegyverével a kezében a trösztök megbuktatására és a munka védelmére, mint ez a magánember a maga kezésére és a maga költségén.

De az is igaz, hogy róla többet beszélnek, mint bárki másról, beleértve az Egyesült Államok elnökét is. Elismerik, hogy hatalom, némelyek szívesen, némelyek vonakodva, némelyek talán némi undorodással. De ezen az elismerésen túl a róla szóló ítélet merő zavar és ellenmondás. Senki se tudná pontosan megállapítani, miféle ember ez a Hearst, hisz-e a tulajdon politikájában, van-e saját eszméje vagy meggyőződése,

vagy csak eszköz más eszesebb emberek kezében. Az egyik oldalon azt mondják, hogy ő az egyetlen harcosuk a vagyontalanoknak a vagyonosok ellen. A másik oldalon azt állítják, hogy hírszomjas kalandor, némelyek egyenesen legendás alaknak tartják. Természetes, hogy akinek hat nagy városban vannak lapjai, három millió négyzetmérföldnyire hangzik szava, földje, bányája van, az nem intézheti személyesen érdekei igazgatását. De Hearstnek kitűnő érzéke van arra, hogy a legalkalmasabb embereket válogassa ki munkatársul. Ezek pompásan dolgoznak, ő kitűnően fizet. Azok elvégzik a munkát, ő élvezi a közelsimérést. Vezérkarának főnöke Artur Brisbane, a newyorki Evening Journal szerkesztője. Olvasott, művelt és gondolkodó ember. Világosan és szabatosan ír és a maga használatára egy kitűnő, kissé szaggatott, de annál érdekesebb stílust talált föl. Minden képessége meg van arra, hogy propagandát csináljon gazdája érdekében. Az anyagi rész intézésében Carvalho a fő segítőtje, aki ismeri az üzlet minden legapróbb részletét. Irányítja a nagy hadjáratokat a trösztök ellen és egyúttal bezsebeli a hadizsákmányt.

Hogy milyen nagyszabású az a politikai szervezet, amely Hearstnek rendelkezésére áll, azt az utolsóelőtti és utolsó elnökválasztás eléggé igazolta. Maga a pápa is beleavatkozott Hearst érdekében. Ő szentsége megküldte Hearstnek köszönetét és apostoli áldását arcképével együtt azért a segítségért, amelyet az olasz népnek nyújtott a Vezuv kitörése után. Az Amerika keleti részén lakó zsidók viszont benne látják orosz hitsorsosaik megváltóját. Minden osztályhoz és minden nemzetiséghez külön szól sajtója, hogy rábírja őket ama nagy szolgálatok viszonzására, amelyeket egyeseknek és közösségeknek tett. A Trade Union szavazatát biztosítja azzal, hogy többet fizet, mint a Trade Union kikötötte, a farmereket megszerzi egy külön részükre szerkesztett újsággal, amelyben úgy szerepel, mint millió acre

föld szimpatikus tulajdonosa. Üzlet, politika, filantrópia, rezesbanda, tűzijáték, körmenet és mindaz a sok fufang, amely közrejátszik az amerikai választásokban, bőségesen szerepel Hearst érdekében is. De ez több az egyszerű színjátéknál. Hearst elérte azt, hogy korlátlan nyilvánosságával magát és propagandáját egy örökös nyugalanság ütköző pontjává tette. Lapjai állandó politikájuknak vallják, hogy hirdessék az elégületlenséget, hogy ingereljék a népet és pártállást foglaljanak a munka mellett és a tőke ellen. Támadásuk erőszakossága nem ismer határt. Mac Kinleyt oly gyalázatos torzképekben tüntették föl lapjai, hogy az elnök meggyilkolása után igen éles reakció keletkezett ellene. Hearst megérezte a vihar szagát, valóságos magasztalásokkal árasztotta el a meggyilkolt elnököt és csak a temetés után kísérelte meg önvédelmét. Azzal vádolják a Journal-t, írta ekkor, hogy küzdött a népért az osztályok kiváltsága, gőgje és szívtelensége ellen, több és gazdagabb fegyverrel, erővel, tehetséggel és lelkesedéssel, mint bármely újság. Ezt írta magáról és ebben igaza volt. Azóta lapjai megváltoztatták módszerüket, de politikájukat nem. Különbösen is ezt a politikát igazolja az amerikai közélet. Senki sem látogathatja ma az Egyesült Államokat anélkül, hogy észre ne venné a mélyenjáró társadalmi nyugalanságot. A nép kezd gondolkodni. Érdeklődik jövője és intézményei iránt olyan nyitott szemmel, amilyenre tíz évvel ezelőtt nem volt példa. Kezdi tagadóba venni, hogy vajjon a nagy kísérlet a szabadulásra csakugyan olyan nagy-e, amilyennek látszik. Családi eszmék, rég meghonosodott politika és szociális rendszerek kemény próbának vannak kitéve. Napról-napra jogosultabbá válik a kérdés, hogy az Egyesült Államok mai rendje megérdemli-e a demokrácia nevet. A tömeg elveszti bizodalját a bíróságban és már rég elvesztette bizodalját a szenátusban. A régi pártok, a régi jelszavak nem vonzanak. A nép átlátja ürességüket, republikánusok és demokraták elavult komédiáikkal egyformán

értéktelenné válnak. A szociális tiltakozás viharos áradatja söpör végig az országon és fölforgatja a hagyományos pártokat. A szervezett munka kilép félenk passzivitásából és készül méltó szerepét elfoglalni a politikában. A nagy sokaság látja, hogy milliómosok és cselédek kormányozzák és bírják Amerikát. Ezek ellenőrzik e kormány minden működését, míg a bíróságok csak eszközök az ő kezükben és az alkotmány szolgálója igazságtalanságuknak, hogy minden törvény az ő érdeküket szolgálja. Valamennyit az ő pribékjeik eszelik ki, csúrik, csavarják és megszavazzák. Hogy míg egy törvény készül az emberi élet védelmére, addig ezer hathatósabb törvény védi a tulajdont. Lehet, hogy mindez merő rémlátás, de ma már milliók rémlátása.

Hearst politikája a leghangosabb tiltakozás ez állapotok ellen. A legszenvedélyesebben ő támadta az amerikai politikának a nagyipar szolgálatában való kizsákmányolását. És ő tiltakozott az ellen, hogy az ország politikai irányzói azonosak legyenek az ipar nagy vezéreivel. Ő hangoztatta, hogy a pénz hatalom összeesküvés a közérdek ellen. És az utolsó esztendő története igazolta e támadásokat. Folyton ismételte, hogy a népet kifosztják azok, akik uralkodnak rajta és ma bebizonyult, hogy igaza volt. Mivel a vakmerő zsurnalizmus minden eszközt felhasználta, hogy az amerikai proletariátust felláziítsa a tőke ellen, elhitette a világgal, hogy ő egy új amerikai forradalom előhírnöke. Nem egy politikai pártot, hanem egy társadalmi osztályt akar megalapítani, öntudatra ébreszteni és vezérelni. A politikai hatalomnak az ipari monopóliummal való szerencsétlen szövetkezése helyett ő is, mint millió amerikai az egyedüli kivezető útban látja, hogy az állam lesz a nagyüzemek egyedüli tulajdonosa. És nem kell azt hinni, hogy csak a szegények és tudatlanok hajlandók csatlakozni programjához. Nagyon sok lelkes fiatalembert hódított már meg politikájának, olyanokat, akik nem szimpatizálnak a túlzó zsurnalizmussal, de únják a

régi pártokat, undorodnak az általános korrupciótól és bár gáncsolják Hearst módszerét, mégis egyedül az ő programjában látják a politikai újjászületés egyedüli lehetőségét. Ennek a programnak főpontja a közcélú nagy üzemek átvétele az állam tulajdonába. De van benne más terv is, az egyenes és közvetlen választás, a szenátorok választása a nép által, tehát a mostani rendszernek, amely szerint az államok törvényhozásai választják a szenátorokat, gyökeres megváltoztatása, ami szintén nagy népszerűségnek örvend.

Hearst politikai pályafutása szenzációs volt egy olyan országban, ahol a politika folytonosan halálugrásokban mozog. A tömeg szemében ő nemcsak a plutokrácia elleni harcot jelenti, hanem egyúttal a hagyományos pártokkal való meghasonlást is. Hogy a republikánusok és demokraták lassankint átalakulnak szellemben, ha nem is névben konzervatívokká és radikálisokká, azon nem lehet vitázni. Hearst radikális, ennél fogva elsősorban a radikálisokhoz fordul, akár demokratáknak, akár republikánusoknak nevezik magukat. Nem törődve ezzel a hagyományos pártkerettel, érti a módját, hogyan hódítsa a maga részére azokat, akiknek gondolkodásuk rokon az övével. Sikerei évről-évre nagyobbodnak. Az 1904-iki elnökválasztásnál több mint kétszáz képviselője volt az ő politikájának. 1907-ben fuzionált a republikánusokkal, akik még csak egy évvel előbb elárasztották a legszennyesebb vádakkal. Befolyása napról-napra növekszik, anélkül, hogy a rég óhajtott célt, tudniillik az elnökséget vagy Newyork kormányzóságát eddig sikerült volna elérnie. A hiba, úgylátszik, ott van, hogy politikai módszere épp olyan szertelen, mint újságírói metódusa. Mindíg meg fog maradni az amerikai politika egy kiszámíthatatlan és zavaró tényezőjének, anélkül, hogy valaha pozitív alkotásokra képesítő helyre emelkedhetnék. Semmiféle erő őt meg nem gyöngítheti, meg nem buktathatja, meg nem semmisítheti.

Hearst személyes meggyőződése nem mindenben fedi lapjai politikáját. Az újságjai lármásak, indiszkréttek, tolakodók és egyáltalán nem vesznek tudomást a jó modor követelményeiről. Hearst úr öltözete, megjelenése és modora kifogástalan, ő maga nyugodt, hideg és elegáns. Hatalmas termetű, széles vállú, izmos férfi, aki azonban igen mérsékelten és szinte kiszámított pózzal mozog. Az ember atlétának nézné és semmiképen sem veszi észre rajta, hogy közel jár az ötvenhez. Arcában erő és elevenség van. Szája erélyre és a hosszú koncentráció ritka képességére mutat. A szeme ragyog a világosságtól és értelemről. Nem dohányzik és nem iszik szeszes italt, soha a bőrére nem játszik. Eladta versenylovait, amelyeket atyjától örökölt és soha lóversenyen meg nem jelent. Nincs jachtja, nem vesz részt táncestén, nem kártyázik, nem élvezi a fürdőélet gyönyörűségeit. Az úgynevezett newyorki társasággal szemben egészen különböz. A gazdagok között alig van egy jóbarátja. Nem lakik divatos városnegyedben és elegáns házában, semmivel sem törődik, csak a családjával, a politikával, meg az újságjaival.

Vanderbilték.

Vanderbilték.

Vanderbilt!.. Mikor a fehér papirlapról, amelyre az imént írtuk le, elénk mered ez a név, a betűi mintha hirtelen megváltoznának, apró és tréfás tündérekké lennének, amelyek bohókás kedvüket lelik benne, hogy az embert minél szeszélyesebb káprázatba vonják. A kis tündérek közel símulnak egymáshoz, egymásba fogózkodnak, s a következő pillanatban valami halk, alig hallható muzsikaszóra, amely isten tudja honnan esendül fel, táncba kapnak. Félig alva, félig ébren nézzük az ugrádozásaikat, tarka játékukat s mialatt a szemünk fáradtan kidagad, bűvös képek varázsolódnak elénk. Amit a képzelet, a mesék fantáziája a gazdagságról valaha csak elgondolt, az most mind elénk kerül, látjuk tetézve, látjuk gerezdesen. Néma csordogálással aranyfolyam ömlik el előttünk, s a hullámai, ahol megcsillannak, drága gyöngyöt, ragyogó ékköveket villogtatnak meg. S az aranyfolyam hátán nagyszerű hajó úszik, valóságos palota, amelyben összehordva minden, ami az emberi teremtő agynak remekje, a művészetnek kincse, a történelemnek megfizethetetlen relikviája. Az úszó palota a boldogságnak, vagyonnak

jókedvnek, pazar henyélésnek utólérhetetlen teljessége. Csak a népmesek költői, akik a kacsalábon forgó várat, a zengőerdőt, a piskótából való boszorkánylakot kigondolták, tudnák egészében elképzelni, milyen ez a hajó, amely az aranyfolyam hátán úszik s amelynek lakói a mi modern életünk kiválasztottjai, a Vanderbiltek.

Hol van ember, aki fogalmat tudna nyújtani nekünk, szegény földönjáróknak, a mindennapi élet gondjaival küzködőknek, hogy mit jelent a Vanderbilt vagyon, mit jelent pénzben, számban, mit jelent mint gazdasági erő, mint új értékek termelője, mit jelent mint teremtő hatalom, mint ezrek és ezrek táplálója, akik a Vanderbilt család szolgálatába állottak legjobb tudásokkal és tehetségükkel? Honnan vegyük a szót, fogalmat, amely megmagyarázná ennek az óriási vagyonnak terjedelmét, nagyságát, jelentőségét? És egy pillanatra kísértést érzünk, hogy mi is azokhoz a szemléltető képekhez nyuljunk, amelyekkel a vásári, népszerűsítő statisztikus-bácsik szoktak élni, magyarázván, hogy ez vagy amaz a vagyon papiros tízkoronásokra váltva betudná takarni akár az egész Atlanti Óceánt, vagy betudná földni Európát, míg arany tízkoronásokba váltva akkora pénzoszlop kerülné ki, amely az eget a földdel köthetné össze. De ha élnénk is ezzel a képpel: tudná-e vajjon az olvasó, mekkora az Óceán felülete? Tudná-e hány kilométernyire van a földtől a ragyogó égitest? Megint csak a végtelen érzete támadna fel benne és nem tudna többet, mintha a számoktól függetlenül így jelentjük ki, hogy a Vanderbilt vagyon végtelen.

Hová lett a Krózus vagyona, miből gyűlt és mekkora volt; ki lenne ma a tudója! Mekkora volt a Faraók vagyona, akik országuk minden népével, mint a sajátjukéval rendelkeztek és akik még temetkezési helyükül is palotákat építettek: ki lenne a tudója. Bizonyos azonban, hogy sem a Krózus, sem a Fáraók aranyhalmi nem foghatók az újabb idők ama vagyon töme-

géhez, amely ennek az új dinasztíának, a Vanderbilteknek birtokában van. Egészen más, a természetében is elütő vagyon ez, mint voltak a régi vagyonok. Amazok úgy gyűltek, nőttek, hogy tétlen heverték a kincstárakban, és csupán akkor szaporodtak, ha a tulajdonosuk új kincseket, aranyat, ezüstöt tett hozzájuk. Nem úgy a Vanderbilt vagyon. Ez a kincs nem ismer pihenést. Nem hever, hanem eleven életet él. Kínlódik, szenved, verekszik, néha nagy veszedelemben forog, állandóan csatázik, a küzdelmek hevében néha áldozatokat hoz, sebeket szenved, máskor másokat sebesít meg, és szed martalékot anynyit, amennyit szednie csak lehet. Ez a pénz, mint hajdan a lovagok portyázó seregei, kalandokra indul, fosztogat, hogy aztán ezer veszedelmek után, gazgag zsákmánnyal megrakodva térjen vissza. Amit régebben fegyveres erővel intézték, azt ma a benne rejlő erővel maga a pénz végzi el, s az útjai, amelyeken jár, rejtelmesek, a csatái, amelyeket megharcol, némák...

A Vanderbilt név, ez a hollandusból yankee-vé vedlett családnév, ma egyet jelent a legdúsabb vagyonnal, felmérhetlen hatalommal, amely előtt tisztelettel hajlik meg a világ, és amely előttmélyen hajbókol még a legbüszkébb, leggőgösebb előkelőség is. Ez a név káprázatos képet varázsol az ember elé, kincses hegyeket, drágaságokat, fejedelmi szeszélyeket, legendába illő gazdagságot, történetet, amely valósággal hősi époszba illik: hogy egy igen-igen szerény eredetű ember tisztán a maga erejéből, mint emelkedett embertársainak milliói fölé, s hogy abban a kurta időszakban, amely az ember életét határolja, hogyan teremtett úgyszólván a semmiből akkora vagyont, aminőt soha azelőtt nem látott a világ, s amely vagyon segedelmével a Vanderbiltek szinte királyi jogart szereztek. Az amerikai vasutak koronázatlan királyai ők...

*

A multjuk már közel évszázados, és ha nem a demokratikus Amerika fiai lennének, akkor valószínűleg már sokkal nemesebb, ósdibb platina rakódott volna a nevük köré. Akkor ma legendák öveznék őket, sőt az eredetük — ki tudja — talán homályba veszett volna már. Ne feledjük: hiszen minden dinasztíának meg van a maga távoli és szerény eredete, s akik ma Isten kegyelméből való uralkodók, azoknak is a többé-kevésbé távoli multban van egy ősük, akinek eredete fölötte szerény, más emberfiától aligha különböző. Voltaire, az irónikus, a kétkedő nagy böles, vakmerőn kimondta a nagy igazságot:

Le premier roi fut un soldat heureux.

„Az első király egy szerencsés katona volt.“ És alkalmasint minden királyi trónnak, minden dinasztíának ez volt a távoli eredete: az ősök között egy szerencsés katona, aki vitézségével, ellenséget verő erejével feltolta magát a nemzete fölé. Amikor a primitív emberi együttélésben még a nyers erőé volt a döntő szó: a hadiszerencse döntötte el a legfőbb kiválóságot és az uralkodásra való rátermettséget. De, hajh, az emberi társadalom azóta nagyot változott; mások ma az eseményei, a törekvései, a céljai, az összeütközései, a csatái. Az ütközetek ritkán játszódnak le a harcmezőkön, és a mérkőzések népek és népek között gazdasági természetűek. Az örök harc ma gazdasági értékekért folyik, gazdasági hatalomért. A harc természete megváltozott, de változatlan maradt a jutalom, amely a győztes harcosoknak kijár. Legyen a csatamező ma akár a vállalkozás, akár a produktív munka, akár a pénzzel való spekuláció, akár a tőzsde: a jutalom még mindig az, ami volt régen. A győztesek a legyőzöttek fölé kerekednek; a győztesek vezérei messze kimagaslanak a saját táborukból, s egy ügyes mozdulattal csak utána kell nyulniok a gazdátlan jogarnak: már az övék az. Uralkodnak, s a harcon szerzett trónusuk apáról

fiúra öröklődik, a hódítóké marad, legyen bár a hódító eredete még oly szerény, homályos, a ködbe és a szegénységbe elvesző...

Igazság szerint ez a jellemzés nem is illik rá egészen a Vanderbiltekre. Mert bár az első Vanderbilt, aki a családjából kimagaslott, s a dinasztiaja számára arany trónust teremtett, mint szegény ember kezdte pályáját, mégis, ami az eredetét illeti, relative bizonyos származásbeli előkelőséggel kérkedhetett. Óh, nem mintha az ősei között netán holmi kegyelmes hercegek, méltóságos grófok, nagyságos bárók, vagy csak nemes emberek lettek volna. Óh nem. A mi Vanderbiltünk elődjei egészen egyszerű polgáremberek voltak, szerény kis polgárok, az óvilágban csak úgy, mint a kincsekkel gazdag újvilágban. És mégis van valami, ami a származásban bizonyos viszonylagos előkelőséget kölcsönzött a dinasztiaát alapító Vanderbiltnek, és ez a valami semmi más mint az, hogy már legalább is a harmadiziglen való őse volt az, aki Hollandiából bevándorolván, a Newyork államhoz tartozó Staten-szigeten megvetette a lábát.

Úgy ám, mert a demokratikus Amerikában, ahol se cím, se rang nincs, valamelyes megcsillanása mégis van ám az ősök kényes kérdésének. Más az, akinek távoli elődje vándorolt be, és más akinek csak apja, nagyapja jött át oda szerencsét próbálni. Hát ezen a címen a Vanderbilteket bizonyára teljes nimbusz illeti meg, mert az első Vanderbilt — még így írta a nevét, hollandus módon: *Van der Bilt* — aki otthagya a tulipánok és más virágok gazdag otthonát, a kedves és tiszta Hollandiát, talán a tizenhetedik század elején vetődött el Amerikába. Fontos és feljegyzést érdemlő adat ez Amerika mai különös, a számunkra fonák társadalmi rétegződésének szempontjából. Mert nem szabad azt hinni, hogy az egyenlőség és demokrácia klasszikus hazájában csakugyan mindenki egyenlő, legfeljebb ha az egyéni érték, a szellemi kvalitás különbözteti el egyik embert a másiktól. Óh nem. Az emberi természet örök,

s ez az örök természet lehetetlenné teszi az abszolút egyenlőséget. Kicsinyek vagyunk és kicsinyesek, még pedig tengeren innen és tengeren túl, legyen ez a tenger akár az Atlanti-Óceán, akár a mesék Operenciája . . .

A születésbeli előkelőséget Amerikában az dönti el, hogy az amerikai benszülött *Knickebocker* család utódja-e, vagy sem? *Knickebocker*eknek pedig azokat hívják, akiknek elődjai még amaz időkben vándoroltak be, amikor ideát Európában a térdnadrágok divatja uralkodott. Akik hajdanában még térdnadrágban vándoroltak be a szerencsájüket megpróbálni, azok a vagyon mellett, még bizonyos előkelőségi nimbuszt is szereztek családjuknak. A későbbi bevándorlottak utódjai, ha még oly gazdagok is, csak parvenü-számba mennek. És mivel az első *Van der Bilt* már igen-igen régen jött Amerikába és már igen-igen régen eresztett gyökeret e szabad és termékeny földbe, azért a *Vanderbilt*eket ma nemcsak a királyi vagyon aureolája övezi, de az másfajta dicsőség is, hogy ők *Knickebocker*-család.

Az ősi eredet kérdése azonban persze csak ott és azoknál jön számba, akiknek a nagy vagyon megengedi, hogy az élet közönséges gondjain túltegyék magukat és csak az ilyen apró, felesleges részleteket feszegessék: hogy a XVIII. század előtt vagy után vándorolt-e be a hódító ős, aki hazán kívül még minden mást is megszerzett, ami az életet széppé és ragyogóvá teszi. . .

A mai *Vanderbilt*ek már nagyra vannak vele, hogy az eredetük ily messzire nyúlik vissza. De az első, akinek e távoli eredetét érdemes volt megállapítani, megrögzíteni és polgártársainak tudatjába vésni, az *Cornelius Vanderbilt* volt, a *Commodore*, a vagyönhódító, a dinasztia-alapító. Ez a *Cornelius* még egészen szerényen, alant kezdte a maga tüneményes pályáját, és idáig sem az apjának, sem a nagyapjának,

e szegény tutajosoknak, nem jutott eszébe, hogy tengődő létükbe azzal lopjanak be egy kis dicssugarat, hogy ők már valóságos őslakók a kialakuló, nagyszerű Amerika földjén.

*

Az első, szívében és nyelvében még hollandus Vanderbilt, aki Amerikába jött, valahol a mai Newyork államban vert tanyát. Az ő nagyszerű ábrándjait még kielégítetlenül hagyta a sors és nem volt a számára hátra más, mint hogy ásóval, kapával ugyancsak szorgosan, dolgosan feltörje az ős ugart, és kikérjen belőle annyi termést, amennyit a szűz talaj csak adhatott. Sokáig telt, amíg így valamiképen gondoskodni tudott magáról s családjáról, de e nehéz munka gyenge eredménye, még messze esett attól, ami mint vágy, mint ábránd a derék hollandust ide vonzotta. És kincs és vagyon helyett az öreg Averston von der Bilt bizony csak szegénységet hagyott az ő két iker fiára, Johnra és Jacobra, akik ott folytatták a földművelést, a szántást, a vetést, ahol az öreg Averston, a szemét lehúnyván, abbahagyta. A két ikerre súlyos teherrel nehezedett az élet. Olyan súlyos teherrel, hogy el sem mertek szakadni egymástól, mert hiszen talán együttesen mégis csak könnyebben viselik az inséget. Szerették egymást és megosztottak minden munkát, minden terhet, minden kínt. Ikrek voltak és szívükben igen egymáshoz nőttek. Annnyira, hogy ugyanaz nap nősült mind a kettő, sőt feleségül is két nővért vettek el, minha kényszeríteni akarták volna ezzel a szeszélyes sorsot, hogy egyformán, egyenlő mértékkel szolgálja mindkettőjüket, még a gyermekeikben is, akiket apai-anyai ágon ime ilyen szoros, ilyen széttephetetlen kötelékek fűznek majdan egymáshoz.

A testvérek kötését mintha eleintén a sors is tiszteletben tartotta volna. Ime, megtörtént, mint a tündérmesékben, hogy Johnnak és Jacobnak egyazon nap született meg az első fia.

A John fia Aaron nevet kapott a keresztségben, míg Jacob a maga elsőszülöttjét a Cornelius néven iratta be az anyakönyvbe.

Együtt nevelkedett a két gyermek. Egymással játszották első gyermekjátékjaikat, amelyek aligha igen különbözhettek azoktól, amelyekről Mark Twain festett az ő *Tomás urfi*-jában, és a *Huckleberry Finn*-ben oly ragyogó képet. A két fiú, növekedvén, közben néha az iskolába is eljárogatott, oh, nem túlságosan buzgón, és aligha ejtünk a történeti hűségen csorbát, ha megállapítjuk, hogy Aaron és Cornelius úrfiak bőrnadrágocskája sokkal többet kopott fáramászás közben, mint az iskola padjain, amelyért bizonyára nem rajongott túlságosan a yankeebe olvadó két kis hollandus gyerek.

John és Jacob, a két apa pedig dehogy is vette szívére gyermekeik tréfás, bohókás hajlandóságát. Minek is vették volna. Észak-Amerikában akkor más világ volt, mint ma; a spekulációk korlátlan lehetőségei még nem nyillottak meg az emberek számára, és az apáknak nem volt buzgóbb kívánsága, mint az, hogy fiaik az ő nyomdokaikba lépjenek és majdan átvéve tőlük a munka szerszámain, folytassák ott, ahol a szerszám az apa kezéből kihullt. Már pedig a földet turáshoz, vagy a tutajozáshoz nem volt feltétlenül szükséges, hogy Aaron és Cornelius urak sok-sok tudománnyal átitatott férfiak legyenek. Elegendő ehez az is, ha csak épen nagyjában értenek a betüvetés mesteriségéhez meg a számoláshoz. És nem is kapott a két fiú szigorúbb oktatást. Tanultak s tudtak annyit, amennyit a mi földműveseink négy elemi végzett gyerekei; — a további boldogulás titka most már isten kezében van, no meg talán kicsit bennük is, a gyerekekben, hogy jók legyenek, tisztességesek, erkölcsösek és istentisztelők, mert biz'a máskülönben könnyen megeshetik velük a forrongó, változatos, s legtöbbször statáriális rendet követő Amerikában, hogy felhuzatnak holmi magas, útszéli fára, ahonnan lelkük az égfelé röppenvén sebtén magánál

az Uristennél nézhet utána, micsoda sorsot is tőn osztályrészévé a pajkos, virgonc fiúknak. . .

No de szerencsére nem került ide a sor. Aaron is, Cornelius is kitünő lélek volt, tiszta, erkölcsös, istenhívó és féltő. Megértették, hogy szülők legforróbb kívánsága volna, ha a két fiú is együtt maradna, együtt művelné a földet, együtt dolgozna. S Aaronnak és Corneliusnak nem volt ellene semmi kifogása. Ugy éreztek egymás iránt, mint a jó testvérek szoktak; egyiknek öröme, öröme a másiknak is, és a bánatjaik közösek. . . Ugyan ki hitte volna akkor, hogy e két fiatalembernek útja valaha még elválik egymástól, és hogy míg az egyiknek családja megmarad a kicsinyes szegénységben, vagy csak épen, a jólétbe kóstól bele, addig a másiknak leszármazottjai egy hirtelen fordulással majd a világhíresség, a hatalom, az óriási vagyon felé vetődnek; horribilis vagyon felé, amilyent soha azelőtt nem látott sem az ó-, sem az újvilág.

Aaron az, aki megmaradt a szegénységben, Cornelius az, akinek utódait a gazdagság, a világhír, a hatalom ormaira vezette fel az út.

Az út — a véletlen.

De nemcsak a véletlen. Belejátszott ebbe a Cornelius fiának hatalmas zsenije is, a fiú vállalkozói merészsége, amely akárhányszor a vakmerőség küszöbét separta. Vakmerő volt, a pénzt nem kímélte, veszedelmekbe, kavargó örvényekbe merítette és minden vállalkozása után, akár szerény volt az, akár hátborzongatóan nagyszerű, még gazdagabban tért meg. A szerencse állandóan a sarkába szegődött és mint hűséges kutyája követte. Igaz, hogy ez a fiú mindig jól meghányta-vetette előbb, hogy mihez kezdjen és csak amikor meggyőződött róla, hogy amit tenni akar: szükséges s hogy általa tömegigényt elégít ki, akkor, de csakis akkor, fogott a vállalkozásaihoz nagyba.

Ami előtt még fellebbentenők a függőnyt, amely mögött

a Cornelius Vanderbilt fiának nagyszerű, pártatlan harca, életküzdelme lezajlik, előbb el kell még mondanunk egyet-mást, hogyan és hol vált ketté a két unokatestvér — Aaron és Cornelius — útja, hol váltak meg egymástól, elindulván az egyik a szegénység, a másik a dús vagyon felé . . .

Úgy történt, hogy Aaron és Cornelius nem csupán az apai földet művelte, hanem berendezett egy kis korcsmát is, amelynek jövedelme cseppet sem volt megvetendő. Annyira nem, hogy Aaront csakhamar kezdte felvetni a pénz. És mert úgylátszik mindkettőjükbe egyformán szorult abból a nagyszabású vállalkozó szellemből, amelyet a Vanderbilt-család utóbb oly ragyogó diadalra vitt, Aaron türelmetlenkedni kezdett s nem állotta tovább, hogy ott maradjon az ősi földön. Más jövedelmi forrásra vágyott, nagyobb, jövedelmezőbb foglalkozásra. S míg Cornelius ott maradt türelmesen az öregedő szülei mellett, addig Aaron elköszönt, Bergen Pointba költözött, ahol halászmesternek csapott fel. Vizeket bérelt ki, halászlegényeket fogadott és fogatta a fehérhasú, ízes, zamatos, kövér folyami halakat. A vállalkozása pompásan sikerült és Aaron néha ellátogatott haza, ahol persze elkérkedett a jó Cornelius előtt, hogy az ő próbálkozása milyen ragyogóan bevált . . . És kacagott, kacagott Corneliuson, aki nem akarja otthagyni a szülői házat, túrja a földet, méri a bort és a pálinkát, termeszt a főzelékeket s azt hiszi, hogy a homloka verejtékével fog meggazdagodni. Ahelyett hogy ráébredne, mint az okos Aaron, hogy a földnél búsásabb a víz, mert a földbe, hogy termés legyen, előbb belé kell vetni a magot, holott a víz magától adja a halat, a szép, kövér halakat, amit oly busás áron lehet eladni Newyorkba és a közeli farmereknek.

Vajjon irigyelte-e azon időkben Cornelius a szerencsés unokatestvért, aki, úgy látszott, a meggazdagodás bársonyos örvényére lépett? Vajjon támadt-e benne akkor vágy, hogy

utánozza ő is a példát s elhagyva szülői hajlékot, öregedő szüléket, el-kimenjen világgá szintén megpróbálandó a szerencsését? Vajjon elébe tükröződött-e már akkor, hogy ha neki nem is, de a fiának majd megadatik elindulnia azon az úton, amely a meggazdagodás felé vezet? Vajjon megszületett-e benne már akkor egy homályos sejtés, hogy lesz idő, amikor az ő ivadécai messze elhagyják maguk mögött a diadalmaskodó Aaron sarjait, hogy lesz idő, amikor az Aaron vagyónkája semmiség, egy porszem leszén ahoz a hatalmas hegyhez képest, amelybe az ő fia hordja össze a vagyont . . .

Ki lenne ma már a megmondhatója, mi történt Cornelius lelkében akkor.

Bizonyos csak annyi, hogy Cornelius megmaradt a szülői hajlékban tovább; élt mint odáig, Aaron pedig visszatért Bergen Pointba, ahol a víz különösen gazdag volt halban.

És itt, ekkor történt a végleges elválás a család eddig összenőtt, kétféle hajtása között.

Aaron és Cornelius a válaszúton volt. Elbúcsúztak egymástól. Aaron ment, Cornelius maradt. De az a csillag, amely a két unokatestvér búcsúzásakor lemosolygott rájuk, az a csillag már a Vanderbilt Cornelius családjának káprázatos szerencse-csillaga volt.

*

Azaz ne siessünk a jóslásokkal mégsem. Mert bizony nehéz, küzdelmes évek sora következett Corneliusra. Élt ugyan abban a sorban, amelyben a két generáción át való elődjei, s életébe, amazokétól elütően, legfeljebb ha az hozott változatos-ságot, hogy látta, mint küzdi ki magának 1789-ben az ifjú Amerika az angol királyságtól való függetlenséget. Látta Washington nagyszerű harcát, látta az angolok megfutamodását, látta, hogy Észak-Amerika államszövetségbe egyesül, és hogy Amerika területén most már az amerikaiak lesznek az urak.

A szabadság nagy kincs, megfizethetetlen érték egy nemzet egészének, de az egyes egyént bizony nem igen teszi gazdagabbá. Aki koldus volt angol fenhatóság alatt, koldus maradt a független Amerikában is. És aki napi gondokkal küzködött, azt nem emelte egy csapásra kényelembe, jómódba az sem, hogy Amerika kivívta a szabadságát.

Meggyőződhetett erről a jó Cornelius Vanderbilt is, aki az ő földművelői és vendéglősi foglalkozásához időközben még egy másikat is fűzött: kompokat járatott és tutajokat, amelyeken néhány centért szállítottak át embert és barmot a folyó egyik partjáról a másikra. Lakni a Staten szigeten lakott, itt volt farmja, és mint az apja, nagyapja, úgy ő is a termékeny föld gabona és főzelék áldásából élt . . .

Korán nősült és nejevel igen nagy egyszerűségben élt. Ezt az egyszerű és boldog frigyét több gyermekkel áldotta meg az ég. 1794-ben a házaspárnak fia született, Cornelius. Talán előérzet súgta meg az apának, hogy a tulajdon keresztnéve örökösévé tegye meg e fiát, aki az okosságával és a sors kedvező kegyelméből majdan a világ egyik koronázatlan uralkodója leend . . . Ha ugyan vannak ilyen előérzetek, vagy még inkább: ha ugyan nem minden apa ilyen reménységekkel, ilyen illúziókkal tekint az ő kicsiny, még bölcsőben nyugvó magzatjára.

A Staten-farm eseménytelen szimplaságában nőtt és fejlődött Cornelius, ezen a néven a második a családban, de mint dinasztia alapító az első. A gyermek tulajdonságai közül semmi el nem árulta, hogy a stateni farmer-házban egy világzseni nevelődik, aki egyszer majd uralkodója lesz Amerika forgalmának, korlátlan hatalmú ura, akinek akaratától és szeszélyétől függ egykoron egész vidékek páratlan fellendülése, vagy más vidékek lassú gazdasági elsorvadása. A kis Cornelius nem volt hadakozó természet, de nem is volt valami magába mélyedő, elgondolkodó gyermek, aki időelőtti komolyságával,

érettségével kiválik a pajzán gyermekcsoportokból. Eleven eszű, fürge, jókedvű kis teremtése volt istennek, de csak gyermek, semmi más, akinek a sikerült patkányhajszó vagy mókás békavadászat több örömet szerez, mint a tanulás, a könyvek forgatása... Ámbár az iskolában is elég szorgalmas volt a kis Cornelius. Játszva sajátította el az írás, számlálás minden titkát, s valami sokkal többre akkor se tudta volna megtanítani a stateni vándortanító, ha egyébként a Vanderbilt fiú maga lett volna a tudnivágyás és a vaspáncélba öltözött kitartás.

A legelemibb tudás könnyű kavicsaival indult el az életnek Vanderbilt Cornelius fia, szintén Cornelius, s ez az elindulás bizony nem csak képletes értelemben veendő. Mert a sors úgy hozta magával, hogy a fiú korán kénytelen legyen a saját lábán megállani és a tulajdon emberségéből megélni. Az apja, aki főzelékeit, nyersterményeit Statenből be-bevitte a newyorki piacra, rendszerint a fiút is feltette a kocsira s így dőcögtek be ketten együtt a vásárra, ahol aztán kiterítették a ponyvára a zöldséget, meg egyéb jókat, s a fiú ugyancsak segédkezett az eladás körül az apjának. Ezen a módon hamar megtanulta azt, ami az adás-vevés segítő és legnagyobb titka: hogy ügyesnek kell lenni, hanggal kell győzni és hogy aki korábban érkezik, az jobb helyet tud szerezni magának a piacon... Akár zöldséges piacról, akár az élet nagy vásárlásáról van szó. Tizenkét-tizenéves korában a kis Cornelius olyan ügyes eladó volt, hogy az apja akár egyedül beküldhette a vásárra; nyugodt lehetett felőle, hogy a gyerek a leveles zöld főzelékért bizonyára csengő aranyakat hoz majd haza...

A fiatal Vanderbilt Cornelius — mint családi körben utóbb oly gyakran és oly szívesen mesélte — ebben az időben főleg két dolog kapta meg: maga az az öröm, hogy a portékájából pénzt tud csinálni és az a szépséges látvány, amelyet a newyorki kikötő nyújtott a hajóival, árbóc-erdejével. De a tengernek nem

a végtelensége, nem a festői szépsége kapta meg és nem is az a gondolat, hogy ezek a hajók éjben és veszedelemben, viharral küzködve micsoda kalandos utakat tesznek meg, hanem meglepte az a gondolat, milyen sok pénzt kereshetnek azok, akik nem — mint ő — kocsin főzeléket szállítanak a városba, ellenben nagy hajókon hozzák ide messze világok kincseit, élelmiszereit. És már akkor, mint távoli ábrándkép meredezett elébe: ha egyszer neki lennének hajói, ha egyszer ő gyűrné zsebébe mindazt a hasznot, amit az ilyen vállalkozás jelent. A suhanc ilyenkor vágyakozó szemmel nézte el a tengert, amely az ő számára nem esztétikai gyönyörűséget jelentett, ellenben vágyak és bizonytalan reménységek buja melegágyát.

Nőtt, nőtt a kis Cornelius, tizenhatesztendő legényke volt már, amikor nagy szerencsétlenség sujtott le a családra: 1810-ben meghalt a családfő, Cornelius apja. Kilehelte lelkét, de a halálos ágyán nyugodt volt. Ismerte a fia becsvágyát, az ügyességét s tudta, hogy az ifjú Cornelius ismerni fogja a kötelességeit. Nem lesz hűtlen a főzelékes targoncához, sem a newyorki hetivásárokhöz. Kitart majd az özvegy anyja mellett, mint ahogyan valamikor ő kitarzott a szülei hajléknál, amikor Aaron könnyű gazdagodása talán hívta, csábította volna más vidékekre...

És az apa nem csalódott fiában. Cornelius kettőzött buzgósággal látott most már a kötelessége után. A mulatságot, könnyű szórakozást hírbül sem ismerte; az ő fiatal lelkét nagy célok töltötték be és mindenekfölött egy: hogy az özvegyen maradt édes anyja semmiben szükségét ne lásson. A cél megkeményítette lelkét és termékenynyé tette az agyát. Sokat gondolkodott rajta, miként gyarapíthatná gyér jövedelmeit és így ébredt arra, hogy vitorlás csónakot kellene vásárolnia, amelyen könnyebben, hamarább juthatna a városba mint szekéren, és amelyre még több főzeléket rakhatna... Fukaron élire rakva minden garast, végül volt vagy száz dollárja, s

ezen vásárolt egy nagyobacska vitorlást. Ezt az első próbálkozását gyors siker koronázta. Azontúl összevásárolta a környékbeliek főzeléktermését, nagy mennyiséget szállított Newyorkba, és ha éppen kellett, vagy lehetett, személyeket is vitt a hajócskáján . . . A környéken már úgy ismerték, mint aki nagy mennyiségben vásárolja a termést és aki megkíméli a többi farmert tőle, hogy maga szállítsa vásárra a termékeit.

Két esztendő tellett így s az ifju Vanderbilt e két év alatt barátokat szerzett magának Newyorkban. Tekintélyes jóakarókat, akiknek értékes rokonszenvét a fiatal ember ugyancsak hasznára tudta fordítani, amikor 1812-ben, Madison elnöksége idején kiújultak a harcok Anglia és Amerika között. Anglia körülzárolta a tenger felől Newyorkot és bombáztatta a várost, ahol csakhamar kezdte felütni fejét az inség . . . Hej, nagy áron vásárolták az élelmiszert, de nagy veszedelmekben is forgott az, aki megakarta közelíteni a várost. A tizennyolc éves Cornelius azonban inkább kecsegtette a jó ár, mint amennyire rettegtette a fenyegető veszedelem . . . És így történt, hogy elvállalta egyes newyorki erődítmények élelmiszerral való ellátását. A vállalt feladatának meg is felelt; az erődítmények megkapták hétről-hétre a szükséges eleséget, Cornelius pedig büszkén gondolhatott rá, hogy ime gyűl, szépen gyűl a nyereség . . . Ha így folytatódik, nem sokára több pénze, lesz mint a környékbeli farmereknek, akiknek főzelékeit össze vásárolhatta.

*

Mire a háború szerencsésen véget ért, Cornelius, a még húsz esztendőt sem számláló Cornelius, már megvalósíthatott valamit abból a nagy célból, amely idáig, mint eszmény lebegett előtte. A kölcsön kapott száz dollárt visszafizette az anyjának, de maradt még pár ezer dollárja és ezen a pénzen — amely cseppet sem kápráztatta — vásárolt két hajót, két derék,

bár kicsit előregedett, sokat próbált, de még jókarban levő *shoonert*. Észak- és Dél-Amerika között jártatta a két hajót, s ő maga csapott fel e parányi flottilla parancsnokául. A személyzete nem volt valami népes, össze-vissza tizenkét legény. De hát már ez is milyen óriási haladás annak, aki alig három év előtt még kocsin hajtatott be zöldséggel Newyorkba, s a piacon kuporgott, holott most a hajói — habár szegény kis shoonerek csupán — majdnem olyan büszkén járnak a tengert, akár a leggőgösebb háromárbcosok. Az ifju Cornelius reményei, vágyai dagasztották a hajója vitorláit; repült is a hajó fürgén és vakmerően.

A hajókázás beütött s négy évvel utóbb Corneliusunknak már csinos vagyunkája volt, tízezer dollár (ötvenezer korona). És akkor az ifjú Vanderbilt gondolt nagyot és merészet: hiszen voltaképpen nem forrott ő össze a hajóival. Hiszen mégis csak más hajtóerő viszi őket, nem az ő akarátja. Mi lenne, ha a maga helyébe más parancsnokot tenne a két shoonerre, aki kisebb bérrel kéri, mint amennyit ő kereshetne, ha inkább egy nagy hajózási cég szolgálatába állana... A vásár igen egyszerű. Járjon a tengeren a két hajó és viszont járjon az élet tengerén külön ő, Vanderbilt; ez már annyit jelent, hogy két hajója helyett három szántja a reménységek végtelenségét. A számítás logikus volt s Cornelius nem sokat habozott: a saját két shoonerjére szerződttetett holmi megbízható vén tengeri farkast, ő maga pedig beállt egy nagy hajósvállalkozóhoz. Legalább elsajátíthatja nála a kereskedelem minden csinját-binját.

Tíz évig volt itt szolgálatban Vanderbilt. Tíz esztendeig tűrte maga fölött a mások önkénykedő urasságát; tíz esztendeig szenvedett, tanult, figyelt, s e tíz év alatt úgy gazdálkodott, hogy nemcsak tapasztalásban és tudásban, de vagyomban is gazdagabb lett, mert a fizetéséből félretett és a két shoonerja is hozott valamicskét. Tíz év alatt olyan érdemeket

Vanderbilték

szerzett a gazdájánál, hogy amikor bejelentette neki, hogy most távozik, a nagyvállalkozó kérlelni kezdte hűséges, kincset érő munkatársát, maradjon mellette. Ám hiábavaló volt a kérés. Akkor a vállalkozó ragyogó ajánlatokkal próbálta levenni lábáról Corneliust. Hasztalan. Vanderbilt tudta már az üzleti élet minden fogását és tizesztendei gyötrődés után végre a maga ura akart lenni. Önálló. Független. Szabad. Megjelentek előtte a régi álomképek; megjelentek előtte még mindig frissen, színesen, izgatón; amikor ott állt, mint tizenégyéves fiú a new-yorki kikötőben, s előtte a tenger, előtte a hajók, amelyeknek látása a gazdagság, a hatalom csillogó vízióit támasztották elébe...

Hiábavaló volt minden ajánlat, minden kecsegtető ígéret. Vanderbilt Corneliusnak megvolt azon időben már a terve, megvolt az eszménye: függetlennek lenni és dolgozni tisztára a maga belátása szerint. Az eddigi eredmények mind azt igazolták, hogy ez a belátás jó, kitűnő, sőt hogy bizonyos zsenialitás szava szólal ki belőle. Nem volt azért Vanderbilt holmi vérmes sóvárgó, sem a telhetetlenség nem ejtette rabjául, hanem egyszerűen nem akarta a sorsát a máséhoz fűzni és a maga nagy játszóját egyedül akarta megjátszani, akár mellette a jó szerencse, akár ellene... Pedig a tét akkor már meglehetősen nagy volt, 30.000 dollár — százötvenezer korona — ennyire szaporodott tíz év alatt az a tízezer dollár, amely Vanderbilt zsebében gubbasztott, amikor a shoonerjeiről bevonult a hajósvállalkozó bürójába.

Az ötvenezer dolláros Vanderbilt két vadonat új gőzhajót vásárolt, matrózokat szerződtetett és most már egészen a maga ura volt, szabad, független, vállalkozó maga is, s szerencse, ügyesség és önmegettartóztatás dolga, hogy a két kis gőzöst többre növelje; a számukat megnagyobbítsa; az úrtartalmukat kibővítsé, s hogy apránként veszedelmes versenytársává váljon a nagy, az igazi nagy vállalkozásnak.

Vanderbilték

Van-e toll, amely nekünk, másfajta lelkinagyságokhoz, vagy hőstettekhez szokott európaiaknak kellőképpen le tudja írni micsoda önmegtagadás, micsoda vasfegyelmettség. micsoda szörnyű harc kellett hozzá, hogy Vanderbilt Cornelius ezt a két hajócskát igazi flottává szaporítsa! Van-e toll, amely eléggé hüen megtudja rajzolni azoknak az éveknek történetét, amelyeknek során Vanderbilt Cornelius, férfikorának delén, szembe tudott nézni kísértés nélkül mindazzal a kényelemmel, gyönyörűséggel, amelyet a növekvő vagyon kínált neki! És nem tántorodott meg. A gyönyörűségeket, az élet örömeit, messzire űzte magától; élt szerényen, komolyan, szigorúan, mint a klastromi szerzetes, soha nem tágítván a fogadalomtól, amelyet maga elébe tűzött. Élvezhették mások vonagló ajakkal az élet minden kéjét, gyönyörét; Vanderbilt Cornelius állt az ő életének hajóján mint kormányos; biztoskezü, józan és rideg kormányos, akit nem kápráztat el sem a nap ragyogása, sem a viharok borulata, semmi, semmi. Állt a helyén tántoríthatatlanul, zátonyt kikerült, sziklák elől messze elfutott, de vitte is a hajót biztosan, hogy léket ne kapjon soha.

Fáradhatatlan munkában, szórakozások nélkül, örök tevékenységben így telt húsz esztendő; húsz hosszú év, amennyi alatt nálunk a legjobb energiák is elapadnak. Óh, nem volt ez a húsz év mulatságos, sőt talán a mi európai eszményeink szerint nem is volt mintaszerű. Harcos húsz év volt, kemény és kíméletlen ütközetekkel teljes, s e húsz évet Vanderbilt életében nem tarkította színház, esztétikai élvezet, vagy mulatság. Itt nálunk szinte képzelhetetlen az ilyen életmód, kivált nagy vagyonú embereknél. De Amerikában az életfelfogás más: ott a férfi, amíg ereje csak engedi, fáradhatatlanul, pihenés nélkül dolgozik, s a szórakozás órái meg csak akkor következnek el, amikor az idegek már elernyednek, az izmok meglankadnak, és a fiatalok, az újak fölibe kerülnek az élemedettnek.

Vanderbilték

E húsz év alatt, amelyről itt szólunk, évről-évre növekedett a Vanderbilth ajóinak száma. Új és új járatokat rendezett velük, és berendezkedett kereskedelmi szállításokra csak úgy, mint személyszállításra. S amikor felfedezték a kaliforniai aranybányákat, s a föld minden részéből sereglettek oda a kalandorok és szerencsevadászok, Vanderbilt nyomban új vonalat létesített Newyork és Kalifornia között. Tudta ő jól, hogy ahol annyi az arany, az emberek meg fognak települni. Tudta jól, hogy itt városok, nagyszerű, hatalmas városok fognak kinőni a földből, hogy a mezők eltűnnek és házrengetegek terpeszkednek majd a helyükben. Tudta, hogy itt élénk gazdasági élet lendül fel, és mindezt a sejtést, ezt a tudatot gyorsan a hasznára fordította. A Newyork—San Franciskó vonalat sikerült úgyszólván a monopoliumává tennie. És még mielőtt Kalifornia aranybányából igazán, okszerűen kezdték volna bányászni drága ércet, Vanderbilt máris aranyat csinált magának a kalandorok odaözönléséből. A szerencsevadászok az ő hajóin jártak, és reménységeikből Cornelius Vanderbiltnek szúrták le a legelső sarcot . . .

*

Zuhatagokban áradt hozzá a pénz, de ez az áradat semmit el nem mosott ennek a sziklából faragott embernek törhetetlen energiájából. A nagy hajójáratot követte más, még nagyobb, még hatalmasabb. Vanderbilt hajói már nemcsak Amerika partvidékének mentén úsztak le, Cornelius Vanderbilt ambíciója vérmesebb volt és kinyújtotta kezét Európa felé . . . Új és új vonalakat szervez, új és új hajózási társulatokat organizál és végül rendes járatot létesít Amerika és Európa között. A hajói most már az Océánt szántják, óriási utakra indulnak és míg Európa kalandorjai Amerikába sietnek pénzt hódítani, Cornelius Vanderbilt megáll hidegen, a hajóit Európába küldi, hogy ver-

senytársai legyenek az európai hajóstársaságoknak és hogy elcsipjék ezek elől az Amerikába kivánczozók pénzét. Az európai hajóstársaságok a fogukat csikorgatták, de mindhiába. A Vanderbilt hajókkal versenyezni nem tudtak sem gyorsaság, sem kényelem, sem olcsóság dolgában. Az utasok Vanderbilt hajóira szállottak. A kivándorlók mind az ő adófizetői lettek. És amikor így, a távolból legyőzte Európát, akkor, de még csak akkor történt meg vele először, hogy végre a pihenésre is gondolt, és arra, hogy kiélvezze fenéig a diadal édességét. Átrándult Európába, hogy mint győztes körültekintsen.

1860-ban volt ez. Vanderbilt Cornelius akkor hatvanhat esztendő volt. Hatvanhat éves, de fiatal, rugalmas, csupa tetterő és becsvágy. A fejét megkoronázta a hírnév: Amerika legnagyobb hajógyárosa. A legnagyobb hajója. Ő a „Commodore“ a parancsnok. És a vagyona . . . A vagyona legalább negyven millió dollár (kétszáz millió korona). A vén Európa elképedve nézte a jövevényt, aki egymagában ekkora vagyon ura. Vanderbilt pedig jött, hogy megmutogassa magát, mint az Új világ egyik csodáját, és hogy megfürödjék mindama hódolásban, bámulatban, amely itt Európában áradt feléje . . .

. . . Amikor ez a látogatás esett, a hajdani Vanderbiltek bizonyára elégtelenül néztek le az égből az unokára, aki ime egy fejedelem pompájával, gazdagságával és hatalmával érkezett arra a földre, ahonnan ők valamikor elszármaztak, hogy Amerikában is a szegénység kenyerét egyék. Oh, ez a Cornelius, és ez az európai látogatása nagy-nagy elégtétele volt valamennyi Vanderbiltnak, aki a stateni farmon dicsőült meg és szenderült jobblétre, anélkül, hogy a leginspiráltabb álmában is megsejtette volna e nagy, és dicső percet, amikor az unoka, a milliók ura, majd mint valami bálvány jelenik meg a koldus európaiak előtt.

Mert mint bálvány jelent meg és mint bálványra néztek

föl rá félenken, félszegen és nyeglén Európa népei . . . Ugyan volt-e azokban a hódoló tömegekben csak egyetlen ember is, aki akkor példát merített volna az amerikai nábob életéből? Volt-e csak egyetlen fiatal akarat is, amely tanulságokat szűrt le a maga okulására? A pénznek vakon való megimádásán túl, csak valahol is egy belátó, megértő értelem, amely akkoriban így szólt volna önmagához :

— Itt van előttem az erős akarat, a jellemzilárdság egy olyan példája, amely ritkítja a párját. Ez az ember az élete művével arra tanít meg, hogy a szívós munka, a meg nem mámorosodó okosság, az erély sikerre tud vezetni akkor is, ha e tulajdonságok a tisztességgel és becsületességgel párosulnak. Nem igaz, amit mi ernyedtek, hajótöröttek a saját vigasztalásunkra itt Európában kitalálunk, hogy a szerencse az ostobák mellé szegődik, és hogy a siker azoké, akik tisztességtelen eszközökkel törnek maguknak útat. Ez az ember mindig becsületes, mindig egész ember volt. De dolgozott s az élete legszebb éveit szentelte a pihenést nem ismerő munkának. Dolgozott a mások szolgálatában mindaddig, amíg a tulajdon ura nem lehetett. Dolgozott úgy, hogy a munkának a családi életét is alárendelte. Amíg ő a Hudson folyamon és a long-islandi szoroson hajóskapitányoskodott, azalatt a felesége, akit pedig imádott, New-Brunswickban egy kis hotelt igazgatott. Így dolgoztak mindketten, élire állítván a garast, takarékosan, józanul . . . Igazán, amikor két ember ily buzgó, nagyszerű munkájáról hallok, nem irigységgel és káprázva gondolok a Vanderbilt vagyona, hanem bizonyos örömmel, mert ez a vagyon eleven és meggyőző bizonyosága annak, hogy a munka megtermi a maga gyümölcsét, és hogy a vagyont mindenki megszerezheti magának, aki becsülettel, tisztességgel és szilárd eltökéltséggel fog hozzá a földi javak meghódításához . . .

Volt-e, aki a tömegben így gondolkodott? Ha igen, akkor

Vanderbilték

a nagy Cornelius látogatása Európára nézve sem járt minden haszon nélkül. Mert a vizitjének ez a nagyszerű lecke volt a gyakorlati eredménye.

*

Európából való visszatérése után fordulat állt be Vanderbilt Cornelius üzleti és vállalkozói életében.

A hajókon túladott, és első szerelmétől, a tengertől, elfordult. Most már inkább a szárazföldi közlekedés eszközeire tette rá a kezét és vasúti vállalkozó lett. Már korábban is épített vasutakat s amikor látta, hogy a vasút jövedelmezőbb, mint a hajó, akkor teljesen a vasútnak szentelte vagyonát és óriási tevékenységét.

Ahol azelőtt gazdátlan, hatalmas rétek terültek el, amelyeknek embermagasságú növényzetében a vadállatok találtak rejtekre, ott most emberek jelentek meg, a gatz irtották, utakat hasítottak, hogy e földet a civilizáció és kultúra számára hódítsák meg. Az utak mentén pedig síneket raktak le, amelyeken nemsokára prüszkölve jártak a nagytestű, izzószemű mozdonyok. Vanderbilt jelölte ki hol, mily területen akar városokat; embereket telepítettek oda s az egykor irtatlan földből csakhamar házak nőttek ki, a házakban emberek laktak, akik között megkezdődött az adás-vevés, az üzleti élet, a gazdasági forgalom. Amerre Vanderbilt a vasútjait vezette, ott humust nyert a civilizáció és nem telt bele tíz év, farmokból városok lettek, pezsgő életű, eleven, lüktető városok.

Vanderbilt operációi, mint mindig, ezúttal is fényesen sikerültek. Öt esztendővel az Európából való visszatérése után, már nem kevesebb, mint 978 mértföldnyi hosszúságú sánpár volt birtokában és a vagyona akkor hétszázötvenmilliót tett ki. Alig öt év alatt megnégyesezte a vagyonát s anélkül, hogy a lázas hajszában, a kemény munkában belefáradt volna. Hatvankilenc éves volt akkor, de ennyi évnek terhével a vállán, testileg még mindig fürge volt, szellemileg erős és agyában új meg új

Vanderbilték

tervek kóvályogtak. Hallatlanul nagy vállalkozásait maga igazgatta s annyi ügyességgel, hogy a vagyona még egyre nőtt, a gazdagsága egyre tágabb határokat öltött.

Akkoriban már egész Amerikában a „*Vasútkirály*“ név alatt ismerték és tisztelték. Adófizetője volt mindenki, aki utazni akart. Igyekezett a többi vasúti vonalat is megkeríteni és amit akart, az sikerült is neki. 1867-ben elnökgazgatója lett a Newyork-Central vasúttársaságnak, amelynek időközben a legtöbb részvényeit összevásárolta. Milliókra rúgott akkor már az évi jövedelme s a jövedelméből évenként tízmilliót fordított arra, hogy újabb részvényeket vásároljon. Amellett értett ahhoz is, hogy zsenialis tőzsdeügyletekkel szaporítsa a jövedelmeit. A kockázattól nem riadt vissza. Voltak ügyletei, ahol egy összegben ötven-, sőt hetvenmilliót kockáztatott meg, de nem hiába, hogy bátraké a szerencse: a játék is mindig szerencsésen végződött reá nézve. Így aztán vagyona félelmetesen nagyra növekedett és csakhamar elérte, hogy ő lett Amerika legelső milliárdosa, immár nem százakra, de kerek ezerre rúgott millióinak száma . . .

Vagyont hódító harcaiban Vanderbilt Cornelius sohasem tért le a tisztesség útjáról. Nem nyult becestelen eszközökhöz, az ő fegyvere a szorgalom és a munka volt. Innen való, hogy hazájában mindenkor a legőszintébb tisztelet övezte, népszerű volt, s a *Commodore* iránti tiszteletet soha el nem homályosította semmi.

Amikor rákerült a sor, vagy alkalom adódott rá, Vanderbilt Cornelius bebizonyította, hogy tud a hazának nagy polgára is lenni, aki tudja kötelességét a haza és a polgártársai iránt. Így amikor Észak- és Dél-Amerika között kitört a szeparációs harc, Vanderbilt Cornelius négy millió árán egy csatahajót építtetett és ajándékozott az államnak. A hajó a „*Vanderbilt*“ nevet nyerte, s a háború során nagy szolgálatokat tett az országnak.

De kivette részét a jótékonyságból Vanderbilt máskor is.

Vanderbilték

Ajándékozott emberbaráti céloknak sokat, és megértvén, hogy nem a pénz, hanem a tudás az emberiség nagy tömegének igaz jóttevője, egy fejedelmi gesztussal megalapította a naskvillei egyetemet, amelynek céljaira s fennállásának biztosítására 3 millió dollárt (tizenöt millió koronát) ajándékozott.

Egyáltalán, semmiféle emberbaráti törekvés nem volt tőle idegen, s ahol helyénvalónak látta, ugyanolyan könnyedén osztogatta a pénzt, amilyen nehéz munkával valamikor összehordta az óriási vagyonát.

Így köszöntött rá a tisztos, boldog öreg kor. Nagy család övezte, tizenhárom gyermek: négy fiú és kilenc leány. A gyermekeit gondosan úgy nevelte, hogy ne a vagyon tudatjában nőjjenek fel, hanem hogy alkalmasak legyenek megállni helyüket az élet nagy harcaiban. De amikor idáig jutott, özvegyi sorban volt már és szeretetre vágyott. Elvette egy távoli nőrokonát, egy fiatal nőt és az esküvőjén három millió dollárt tett a menyasszony nászi kosarába. Ugyanakkor gondoskodott arról is, hogy az óriási vagyon miként osztódjék fel a tizenhárom gyermek között oly módon, hogy a Vanderbilt név ragyogása, s a vagyon hatalma biztosítva maradjon későbbi időkre is . . .

Egész Amerika tisztelettel tekintett e nagy emberére, aki bizonyára többet tett Amerika nagyságáért, óriási fejlődéséért, sőt az egész emberiség kulturális haladásáért, mint amennyit tehettek volna az uralkodók és hadseregek, államférfiak és pénz híján kallódó felfedező zsenik. S amikor Vanderbilt Cornelius 1877 január 4-én lehúnyta szemét örökre, az Egyesült Államok minden polgára meggyászolta és kegyelettel adózott emlékezetének. Meggyászolták benne a zsenit, a nagy polgárt, a jó és tisztességes embert. Nemzeti gyász volt az, s Vanderbilt Cornelius fiai, leányai megérthették, hogy a gyászukban velük dobban meg az egész Unió szíve . . .

Vanderbilték

Cornelius a végrendeletében bőségesen gondoskodott mindazokról, akik közel állottak hozzá, gondoskodott az alkalmazottjairól, a munkatársairól, gondolt a szegényekre, a gyámoltalankokra, gondolt a legtávolabbi polgártársaira.

A vagyonát úgy osztatta fel, hogy első szülött fiának, *Williamnak* (szül. 1821, meghalt 1885) jusson száz millió dollár (ötszáz millió korona), amivel aztán örökébe léphet atyja műveinek, míg a többi gyermekének bár kisebb, de szintén jelentékeny vagyont hagyott. Az özvegyének vagyonát újabb három millióval toldotta meg, az alkalmazottjai számára menedékhelyet és nyugdíjat alapított, és más jótékonycélokra összesen kilencven milliót hagyományozott. A végrendeletében gondoskodott róla, hogy ez az aranyfolyam helyes és jó csatornákon keresztül úgy folyjék el, hogy az igazi nyomoron enhítsen, és hogy a nemzet legszegényebbjeinek élete sorsán könnyítsen . . . A végrendelete, ami a jótékonyági intézkedéseit illeti, a bölcsességnek igazi remekműve, sőt a bölcsességnél több van benne: egy igaz és jó szívnek lüktetése . . .

Nyolcvanhárom éves volt Cornelius, amikor egy nagyszerű élet végén lehúnyta szemét.

*

A vagyonnak és a hatalmas üzletnek Cornelius legidősebb fia, William lett az örököse.

Az ő üzleti dicsősége rövid volt, hiszen William alig hét esztendővel élte túl atyját, a Commodore-t, s e hét év alig volt elegendő, hogy William kifejtse azt, ami üzleti zseni benne élt, s ami az öreg Cornelius méltó örökösévé avathatta.

Ám azért William már régebben jelét adta, hogy ember a talpán, és hogy még ha az atyjának milliói nem is mosolyognának rá, akkor is fényt s dicsőséget tudna szerezni a Vanderbilt névnek. William életébe belejátszott egy szerelmi regény, gyengéd

érzelem, amellyel Cornelius nem tudott megbarátkozni, de amelynek során William annál derekasabb bizonyosságát szolgálhatta a maga emberségének.

Cornelius korán, alig tizenkilenc éves korában nősült és William, aki 1820-ban látta meg a napvilágot, volt az első szülöttje.

William úgyszólván még szegénységben született és nevelkedett, hiszen atyjának nagyarányú vagyongyűjtése még csak utóbb vett oly félelmetesen nagy lendületet . . .

Szerény viszonyok között nevelkedett s az érzelmei a szegényekhez fűzték. Így esett, hogy amikor felserdült, akkor is a vonzódásai inkább vitték a szerény hajlékok, mint a gazdag paloták felé, pedig akkor William Vanderbilt olyan nevet viselt már, amely jól csengett, s amely előtt nem egy előkelőség ajtaja megnyílt volna . . .

Hanem William egy Jefferson nevű szegény protestáns papnak lányába szeretett bele, s bárhogy pattogott is Cornelius, William kijelentette, hogy Jefferson kisasszony lesz a felesége, vagy senki más . . .

Cornelius nem akart engedni.

— Billy, miből fogtok megélni, ha szegény lányt vesz el? — kérdezte.

Billy pedig (a William becéző neve) büszke öntudattal felelte:

— Majd hivatalnok leszek, és csak megélünk.

— Nagy csacsi vagy, Billy, mindig is tudtam rólad, — válaszolta a nábob és hátat fordított a fiának.

Csakugyan, Cornelius nem volt túlságosan nagy véleménynyel fiáról, s ítéletének beigazolását látta abban, hogy William dőre fejjel szegényen nősül. Ezért elfordult a fiától, akit azonban az apa lesujtó szavai meg nem puhítottak. Elvette imádotját, hivatalnok lett, takarékoskodott, apró-cseprő üzleteket

ütött nyélbe, s odáig vitte, hogy végül csinos kis vagyont halmozott fel. Akkor aztán birtokot bérelt és azon gazdálkodott. Még pedig oly ügyesen, hogy minden évben tehetett félre tizizenöt ezer dollárt. Így haladt a maga részéről szintén a megvagyonosodás útján . . .

Ennyi kitartás és erő aztán végül mégis csak meggyőzte az öregedő Corneliust, hogy Billy nem is olyan csacsi, sőt hogy Billy cseppet sem fajzott el az apjától. Megtörtént apa és fiú között a kibékülés, sőt Cornelius nagy szeretettel ölelte keblére a menyjét is, a tiszteletes úr szegény leányát. William és nejének frigyét akkor már bőségesen megáldotta volt az ég: négy fiúk, négy leányuk volt, aki azonban mind helyet talált a Commodore nagyapai szívében . . . Az unokái közül különösen a két idősebb fiú: Cornelius és William Kissam volt kedves a Commodore szemében. E kettőben bizott leginkább, hogy méltó örökösei lesznek a névnek, amelyet viselnek és a vagyonnak, amely vár rájuk . . .

A Commodore, előregevé, Williamot belevonta az üzleteibe, utóbb pedig a végrendeletében őt tette meg a főörökösévé. Százmillió dollárt hagyott rá és az üzletek vezetését.

Kevéssel Cornelius (ezen a néven a családban a II-ik, mert sorszámot kell adnunk nekik, mint a trónok tulajdonosainak) halála után egy másik szerencsétlenség játszott bele a Vanderbilték családi életébe.

Cornelius, hogy a családi vagyon lehetőleg csorbíttatlan maradjon, William fián kívül a többi gyermekének szűkre szabta az örökségét. Az egyik fia, *George*, különben is tékozló, könnyelmű hajlandóságú volt, s így hamar a nyakára hágott vagyonának. William többször megkísérelte ugyan, hogy segítsen szerencsétlen testvérén, ám hasztalan. A boldogtalan *George* kusza dolgokba keveredett, uzsorások és ügyvédek martaléka lett, s végül is úgy oldotta meg kínos ügyeit, hogy — főbe lőtte magát

Meghalt. És szomorú példája eggyel többször mutatta meg, hogy a boldogsághoz bizony nem elegendő pénz, hanem kell hozzá a munka is, a kitartás, a szorgalom, az életcél és mindenekfölött: a mérséklet parancsolta józan belátás, mert csakis ez tarthatja egyensúlyban az emberi lelket.

A végzetes pisztolydörrenés fájdalmasan visszhangzott a Vanderbilt testvérek szívében.

William aztán folytatta atyja nagy művét, és bár esztendei meg voltak számlálva, ama pár év alatt (1877—1884) amíg a Vanderbilt-vasutak élén állott, sikerült a családi vagyonát megháromszoroznia, s amikor meghalt, az örökölt százmillió dollárja már közel háromszázmillióra (egymilliárd és ötszázmilló korona) szaporodott . . .

Miként az atyja, William is tele volt a legjobb érzelmekkel, felebaráti szeretettel, sőt benne a gazdag embernek jó szíve már kiváló művészi érzékkel párosult, s a nagystílusú élet szeretetével. William építtette az ötödik avenuen a gyönyörű Vanderbilt-palotát, amely hűséges utánzata XII. Lajos blois-i híres kastélyának. A palotájában gyönyörű képgallériát rendezett be, amely csupa múzeumi darab s elsőrangú művészek remekjei. Számmal, összeggel kifejezhetetlen az érték, amelyet műkincsekben William Vanderbilt összehordott. És mivel a népet, a tömeget is részletetni akarta a művészetadta lelki szenzációkban, azért egész sereg műkinccsel, szoborművekkel, régi remekkel ékesíttette Newyork köztereit, utcáit. Ugyanakkor pedig a tudományért is meghozta a maga búsás áldozatait. Egyetemeket alapított, az atyja alkotását pedig, a nashvillei egyetemet újabb adományokkal gazdagította.

Nem maradt el az atyja mögött William sem, annyi bizonyos. Sőt egy és másban túlhaladta. Így például abban, hogy igen rövid idő alatt háromszorozta meg a vagyont, továbbá hogy az üzleti szellem és a jótékonyság benne már művészi hajlandó-

sággal is párosult, de leginkább meghaladta azzal az előrelátással, amellyel a vagyont felosztotta . . . Elejét akarta venni, hogy a családjában megismétlődjék az öccsének, Georgenak szomorú sorsa. De viszont biztosítani kívánta azt is, hogy a Vanderbilt vagyon nem forgácsolódik szét a már-már nagyszámú családban . . . És ezért aztán a végrendeletében így intézkedik: Mind a négy leánya: *Margaret* (Elliot ezredesné), *Emily* (William F. Sloane asszony), *Florence* (Hamilton Mac Twombly asszony) és *Elisa* (dr. Seward Webb asszony) egy-egy palotát kap, valamint egyenként ötvenmilliót. Ugyancsak ötven-ötvenmillió teszi a négy fiú — *Cornelius*, *William K.*, *Frederic William* és *George William* — törzsörökségét. Az özvegy akkora vagyont örököl, amelynek kamatjövedelme évi kétmillió, hasonlóképen ő örökli az ötödik avenuen lévő gyönyörű palotát, amelynek belső bebútorzása és értéke tízmillió. Mindezekon kívül a legidősebb fia, *Cornelius* (Vanderbilt III. *Cornelius*) kap még külön tizenötmilliót, *George* pedig örökölni fogja egykoron *William* özvegyének minden vagyonát.

Mindezeknek felosztása után maradt összgeből háromszáz és háromszáz millió jut *Cornelius*nak és *William Kissam*nak, a két legidősebb fiúnak, aki arra van hivatva, hogy atyjuk halála után élére kerüljön a rengeteg Vanderbilt-vállalkozásnak.

Ezután következtek a különböző jótékony adományok, amelyeknek összege szintén ötven millió körül járt . . .

De volt a végrendeletnek egy kikötése: hogy az örökösök a rájuk hagyott vagyonnak legfeljebb a felét vehetik fel, a másik felét benne kell hagyniok a Vanderbilt-vállalkozásokban, így biztosítván, hogy a családi vagyon nem hull széjjel, mint az oldott kéve, hanem együtt marad idők végéig, biztosítván a Vanderbilt család örök gazdasági egyeduralmát . . .

Így gondoskodván dinasztiaja mindenféle érdekeiről, hatvanöt éves volt *William Vanderbilt*, amikor elköltözött az atyja

után, hogy jelentést tegyen a másvilágon, hogyan sáfárkodott és hogyan vitte még előbbre, még ragyogóbb magasságba azt a művet, amelyet valamikor a Commodore kezdett.

*

1885-ben, William halálával, a fia, Cornelius — III. Cornelius — került a vasútkirályok trónusára. Hogy mekkora összeget hozott magával, említettük feljebb, ahol William Vanderbilt végrendeletéről emlékeztünk meg. Óriási összeg az, nekünk szegény és közönséges halandóknak szinte elképzelhetetlenül nagy. De még sem akkora, hogy az új vasútkirály ne akarta volna szaporítani, még nagyobbra növelni. Édes istenem, a pénz természete ez, hogy a tétlen heverést nem szereti, hanem dolgozik, szaporodik és növekedik, kivált az olyan kézben, amely ért a dolgok vezetéséhez.

És Vanderbilt Cornelius keze ilyen kéz volt. A legnehezebb feladatokkal könnyen küzdött meg. Harmincöt vasúttársaságot igazgatott, anélkül, hogy e nagyszabású feladat valami különösebben próbára tette volna . . . De egyszer, egyszer mégis megtörtént vele, hogy valaki túljárt az eszén, és hogy Cornelius Vanderbilt elvétette a számítást. A történet annyira jellemző, annyira amerikai és annyira mulatságos, hogy nagy kár lenne el nem mondanunk . . . Így történt:

Jay Gould egy napon megtalálta irigyelni a Vanderbilték dicsőségét és elhatározta, hogy elvitatja tőlük a „vasútkirály“ irigylésre méltó címét és jellegét. A Gould vagyon is óriás, s Jay Gould nem azok közül való volt, akik holmi áldozattól vagy küzdelemtől visszariadnak, amikor arról van szó, hogy egy nyereséges szeszélyüket kielégítsék . . . Gould nem sokat habozott, hanem amikor alkalma adódott rá, megvásárolta a *Newyork-Erie*-vasutat, a *Newyork Central*-nak, a Vanderbilték vállalkozásának hatalmas konkurensét.

Amerika pénzügyi köreiben lélekzetet visszafojtva lesték most, mi fog történni, hogyan kap össze Jay Gould és Vanderbilt Cornelius, a két hatalmas versenytárs.

Egyideig nem történt semmi.

Cornelius és Jay Gould kitűnően megértette, hogy okosabb, ha békés egyetértésben dolgoznak, mintsem ha összekapnak és egymást teszik tönkre.

A két versenytárs színleg a legjobb viszonyban volt egymással.

Egy napon azonban Cornelius Vanderbilt rájött, hogy Jay Gould ugyanannak az olasz ballerínának udvarol, akinek ő.

Hogy a vasúti vállalkozásban vetélytársa volt: ezt meg tudta bocsájtani neki. De hogy az udvarlásban is rivalisa volt, ez felforraltta a vasútkirály véréét. Nagyon szép volt a kis táncosnő és Vanderbilt bosszút esküdött. Előbb szörnyen összeveszett Gould-dal, aztán kitört kettőjük között a háború.

Odáig úgy volt, hogy a két konkurrens vonalon egyforma volt a viteldíj: vagononként 125 dollár. Ám alig tört ki az ellenségeskedés Cornelius és Jay Gould között, Cornelius gondolt egyet és leszállította a díjat — száz dollárra. Amire Gould sem volt rest s a saját vonalán 75 dollárra mérsékelte a tarifát. A következő héten Vanderbilt leszállt ötven dollárra, Gould viszont negyvenre. Így ment ez hétről-hétre, amíg Vanderbilt végül — egy dolláron adta bérbe a vagonjait. Ezzel az olcsósággal aztán már igazán nem lehetett konkurrálni . . .

Gould nem is konkurrálhatott. A Newyork-Erie vonatjai üresen jártak, a Newyork Centraléi túlsufoltan, de nem volt benne köszönet: Vanderbilt szörnyen ráfizetett. Hanem azért dachból csak tartotta az egy dolláros fuvardíjat vagononként. Legfeljebb egy dolgon ámélnodott: azon, hogy Gould épenséggel nem tett neki békeajánlatokat, sőt mintha nagyon meg lett volna elégedve a dolgok állapotjával . . .

Cornelius aztán firtatni kezdte ennek az elégedettségnek okát s egyszeriben megértett mindent. Gould, ahelyett hogy tovább versenyzett volna Corneliuszal s mint ő tette, szintén egy dolláron adta volna bérbe a szarvasmarhát szállító vagonjait, okosabbat tett: összevásárolta Canada szarvasmarha állományát és a Cornelius vagonjaiban egy dollár fuvardíjon szállította az állatokat Newyorkba, ahol aztán búsás áron adta el a jószágot s begyúrte azt a rengeteg pénzt, amit Cornelius a szállításon viszont veszített . . .

Ez volt az egyetlen eset, amikor túljártak a Cornelius Vanderbilt eszén . . . Többször nem is esett meg vele ez a szégyen. Szerelmes hóbortok nem jártak többé az eszében, vagy ha igen, akkor is ügyelt, hogy ne az üzletember adja meg az árát. A rábízott vasutak aztán újabb fejlődésnek indultak és 1896-ban Vanderbilt Cornelius ott tartott már, hogy egész Észak-Amerika közlekedési ügyét a kezében tartotta; nem kevesebb mint negyvenöt hatalmas vasúttársaságnak volt a főrészvényese, tulajdonosa, vagy elnökgazgatója . . . Vasútkirályból úgyszólván abszolút diktátorrá lett, aki a maga kénye kedve szerint szabja meg a szállítás költségeit s akinek akaratját szolgálai alázattal teljesíti kormány, törvényhozás s az alkalmazottak ezrei, akiknek a Cornelius vállalkozásai adtak kenyeret.

. . . 1896-ban Corneliuszt szélhűdés érte, mely nemcsak munkájában, de testileg is megbénította a hatalmas szellemű és energiájú férfiút. S amikor e szerencsétlenség lesujtott rá, akkor impozánsan nyilvánult meg az a szeretet, amely a Vanderbilteket Amerikában övezi. Az irígység, a mohó vágyakozás minden szava elnémult és a csendes, aggódó részvét fordult a Vanderbilt palota felé, ahol a Pénz hatalmasa nyomorultan vergődött . . . Ez a nagy részvét hozott ugyan vigasztalást a Cornelius szomorú napjaiba, de az erejét nem adta néki vissza. S Vanderbilt belátta, hogy állásának nagy felelőssége kívánja,

hogy munkatársat vegyen maga mellé. Valakit, akire átháríthatja legalább részben a vállalkozások gondját, valakit, aki segítségére lesz és akinek képességei felelnek róla, hogy akik Vanderbilt-részvénybe fektették pénzüket, azoknak nincs okuk az aggodalomra. A Vanderbilték tisztessége szavatol érte, hogy a rájuk bízott pénzt nem fenyegeti veszedelem . . .

Milyen nagy és kínos volt e férfiúnak összeroppanása. Hogyne, hiszen erejének, tehetségének, akaratának teljében volt, amikor a fizikai szerencsétlenség lesújtott rá . . . És akaratának, erejének tudatjában volt még mindig, csak épen hogy a tagjai voltak bénák, a nyelve maradt mozdulatlan és minden hatalom mellett sem volt módjában, hogy csak a legcsekélyebb, leghalványabb gondolatjának is kifejezést adjon.

Ilyen körülmények között a hatalmat meg kellett osztania a fivérével, William Kissammal, akinek életétörténete különben szintén elég érdekes és szépen beleilleszkedő abba az eposziába, amely a Vanderbilték immár történeti nevezetességű családjának históriáját teszi.

William K., aki mint Cornelius szintén igen nagy vagyont örökölt, háromszáz millióval többet, mint a többi testvér, eleintén nem foglalkozott üzlettel. A nagyúrnak életét élte, aki sportnak hódol, mulatságot szeret, örömeiket hajszol, s egyáltalán az életnek csak a kellemességeit áhitozza. Az estélyei, amiket rendezett, híresek voltak két világrészben. A háza pompájával nem egy régi királyi udvar sem vetélkedhetett volna. Rajta különben, mintha kiütközött volna nagyatyjának, a Commodorenak vére: William leginkább a tengert szerette és néha hónapokon át kóborolt yachtjával a tengeren. Yachtja ilyenkor rakva volt vendégekkel s a multság vég nélkül folyt. Kivált az ősi angol arisztokráciát szerette, ennek legkiválóbb előkelőségeit sétáltatta világ körül tett útjaiban . . .

Hanem egy napon aztán nagyot gondolt William; meg-

akarta mutatni, hogy egy Vanderbilt, bármikor veszi is a fejébe, mindig kitűnő üzletember. Meg akarta mutatni, hogy egy Vanderbilt már a születésénél fogva, *ex offio* ért a pénzcsinálás mesterségéhez. S egyik napról a másikra szörnyen megkomolyodva: megszerezte magának a *Lake shore and Michigan Southern* vonalat, amelyet rövidesen annyira fejlesztett, hogy ez a vasut, a 2734 kilométeres Buffalo-Cchiago vonalával csakhamar egyike lett a legjelentékenyebb vasúti vállalkozásoknak Észak-Amerikában . . .

S amikor Cornelius mellett William társigazgatója lett a Vanderbilt vonalaknak, a William-kreációját is egyesítették a többi Vanderbilt vállalattal. Hogy ezek ma milyen hatalmasak, arra rávilágít ez az egyetlen adat, hogy az Egyesült Államokat széltében és hosszában, Newyorktól San-Franciscoig és az Atlanti Oceántól a Csendes Oceánig Vanderbilt-vasutak szelik keresztül . . .

A Vanderbilt család tekintélye, befolyása az Egyesült Államokban ma felmérhetetlen; ez a befolyás nemcsak a társadalmi érintkezésben érvényesül, de politikai és gazdasági kérdésekben is és úgyszólván elképzelhetetlen olyan az egész országra kiható reform, amelynek első tervénél nem ötlenék önkénytelenül az emberek eszébe:

— Mit szólnak majd hozzá Vanderbilték?

Kérdő tekintettel fordul feléjük az ország, mintahogyan valamikor régen, a primitív népek a jósaik és papjaik felé fordultak, tőlük várva a döntő megnyilatkozást . . . Az óriási tekintély, amely e családot körülveszi, idáig négy embernek, négy Vanderbiltnek munkája volt: az öreg Commodoreé, a fiáé Williamé, s végül ennek két fiáé: Cornelius és William Kissamé. Ezek négyen, egymás kezére adva a hatalmat, olyan magasra fejlesztették családjuk befolyását, s úgy megnövelték az óriási vagyont, hogy a Vanderbilték immár nemcsak Amerikában,

hanem az egész világban valóságos dinasztia számába mennek, sőt bizonyára igen kevés királyi család van, amellyel ma sorsot és pozíciót cserélni hajlandók volnának . . .

*

A William és Cornelius családjából különben újabb házasok is ágaztak ki, s minthogy ezeknek élettörténete már napjainkba nyulik át, illő, hogy foglalkozzunk velük.

William Vanderbilt kétszer nősült. Első nejétől meglehetősen zajos és botrányos körülmények között elvált, mire az elvált asszony Oliver H. P. *Belmont* multimilliomosnak lett a felesége, William Kissam pedig csakhamar megnősült másodszer is, Miss Alva *Smith*-et vezetvén oltár elé.

William első házaságából született *Consuelo Vanderbilt*, akinek frigyével beteljesedett olyas valami, ami a Vanderbiltek régi vágya lehetett . . . *Consuelo Vanderbilt* kisasszony a legősibb, legelőkelőbb angol családok egyikének lett a tagja a házassága révén. Egy *Marlborough* herceg vette nőül, s e házasság rövidesen megpecsételte a Vanderbiltek európai udvarképességét. A fiatal hercegasszony a szépségével a műveltségével, lelki tulajdonaival, no meg a számtalan millióival pompás helyet tudott magának szerezni az angol udvarnál, sőt a néhai Viktória királynő különös előszeretettel volt iránta. A hercegasszony ezt a pozíciót meg tudta tartani máiglan is, nagy öröme és büszkeségére az amerikaiaknak, akik ugyancsak, nagyra vannak az ő „*Vanderbilt hercegnő*“-jükkal.

Cornelius zavartalan és boldog volt a házasságában, s a családi életét mint szinte ideálisat emlegették. De az élte boldogságába mégis belejátszott néhány gyászos, sőt tragikus epizód. Ezek közül való volt az, amikor a legidősebb fia, Cornelius — IV. Cornelius — akire a legszebb reménységeit építette, hirtelen meghalt. Ez az esemény nagyon megviselte az apát, annál is

inkább, mert a másodszülött fiát, Alfrédot nem tartotta alkalmasnak arra, hogy majdan a nagy családi vagyont igazgassa, s hogy az üzleti ügyek élén megállja helyét.

Az események utóbb nem igazolták bár ezt az aggodalmát, mégis eleintén úgy látszott, mintha Alfréd Vanderbilt csakugyan nem lenne az az ember, akire Corneliusnak szüksége volt . . . Alfréd Vanderbilt egyenesen szembe szállt az atyjával és nyíltan kijelentette, hogy az érzelmeket, a szívének szenvedélyeit elébbre helyezi a pénznél, s hogy a boldogságát nem a vagyon szaporításában keresi.

Apa és fiú között úgy került a sor erre a kenyértörésre, hogy Alfréd beleszeretett egy Grace Willson nevű fiatal hölgybe, akinek családja cseppet sem volt rokonszenves Cornelius szemében. És az apa kitagadással fenyegette fiát, ha Willson kisasszonyt nőül meri venni. Szigorú volt az apa, kegyetlen a fenyegetése, Alfréd azonban semmibe se vette a szigort, semmibe a fenyegetést, és a szívének szavára hallgatva elvette Willson kisasszonyt csak úgy, mint ahogyan valamikor a nagyatyja, William, szembe szállt atyjának, a Commodorenak akarataival.

Alfréd Vanderbiltnek ez a kis életregénye igen érdekes epizod a Vanderbiltok családi történetében. Mert általa eggyel többször igazolódott be, hogy a Vanderbiltoknak nemcsak a vagyon az öröksége, amely apáról fiúra száll, hanem örökségük a törhetlen akarat is, a bátorság, a szívósság, amelylyel bármikor felveszik az étellel való harcot.

Cornelius kitagadta a fiát, mert lenézte a Willson családot. Megjegyzendő, hogy Willson familia szintén a multimilliomosok közül való és tagja ama négyszázaknak, akik az Egyesült Államokban a Pénz törzskarát teszik . . . Minthogy azonban az öreg Willson, Grace kisasszony atyja, semmiben sem akart Cornelius Vanderbilt mögött maradni, ő is haragosan tiltakozott Grace és Alfréd házassága ellen. S amikor a fiatalok egybekeltek

az öreg Willson követte Cornelius Vanderbilt példáját, s ő is kitagadta a renitens gyermekét. A két milliárdos sarj, Grace és Alfréd így egyik napról a másikra a legsivárabb nyomorúságba jutott. Betévő falatjuk nem volt, s az egyik palotában Willsonék, a másikban Vanderbilték lesték, hogy a boldogtalan fiatalok egy napon majd csak betelnek a szerelem mézével, elválnak egymástól, hogy kiki a maga apjának palotájába kopogtasson be megbocsátásért, szánalomért, betévő falatért.

Ámde másként történt.

Megmutatták mindketten, hogy erős lelkek, és hogy tudnak küzdeni a boldogságukért. A milliárdos úrfi munkás ruhába öltözött, és munkáért beállott ugyanahoz a *Newyork Central* vasúttársasághoz, amelynek Cornelius Vanderbilt, a tulajdon édes atyja, volt az elnökgazgatója. Beállított munkáért és felvették. Gépész lett, lokomotiv kovács . . .

Ott lakott a többi vasúti munkással együtt a vasúttársaság munkásházaiban, éppen úgy dolgozott, mint a többi munkás és a keresetéből tartotta el a nejét, Grace Willson, a milliárdos leányt, aki sütött, főzött az urára csak úgy, mint a többi munkásasszony.

Házasságukból gyermek is származott: V. Cornelius . . .

Eszkendők kemény munkájával megmutatta Alfréd, hogy talpig férfi. Ez a szívósság ez a kitartás aztán végül megpuhította Cornelius szívét, az apa kibékült a fiával és keblére ölelte őt is, a feleségét is és a kis unokát . . .

Természetesen ezután rövidesen megenyhült az öreg Willson is és kibékült a leányával szintén. Úgy, hogy a kemény megpróbáltatás után a fiatal pár elfoglalhatta azt a helyet, amely a születésüknél fogva megillette. Kis gyermekükre pedig most már versengő gonddal ügyelt mindkét nagyszülői ház: a Willsonéké csak úgy, mint a Cornelius Vanderbilté.

Vanderbilték

Alfrédet az atyja ezekután bevezette az üzletébe, ahol valóban nagy szükség volt rá, kivált miután Corneliusot egy másik megpróbáltatás is érte: szélhűtés bénította meg.

Attólfogva Cornelius mellett William Kissam és Alfréd igazgatja a Vanderbilt vasutakat és tetézik egyre magasabbra a Vanderbilt vagyont.

Cornelius Vanderbiltnek, Alfréd atyjának, két leánya is van: Gertrud és Gladys.

Gertrud 1896-ban ment férjhez Harry Payne Withneyhez, William C. Withney volt tengerészetiügyi államtitkár fiához, aki azóta szintén részese és ugyancsak nagystilú munkatársa a Vanderbilt háznak.

A Vanderbilt-Whitney esküvő fényéről, pompájáról Amerikában még ma is legendák szállanak. Többek között az, hogy a menyasszony hat koszorúslányának hozománya egymagában ötven millió dollárt (kétszázötven millió koronát) képviselt. Hát még a nászajándékok... És a hozomány... A fiatal házastársak egyenként tizenöt millió dollárt vittek a frigyükbe, ennyit adott a leányával Cornelius Vanderbilt, s ennyit a fiával az öreg William Withney.

A koszorúslányok között, mint tizenhat éves südőlny ott volt Cornelius legifjabb leánya is, Gladys, aki azóta, mint tudjuk, magyar asszonnyá lett, gróf Széchenyi Lászlónak felesége és mint ilyen nemcsak hogy egyik legdicsőbb történeti nevű magyar főúri családnak tagja, hanem egyben becézett alakja a budapesti előkelő társaságnak.

... Nagyjában ennyi lenne a Vanderbilt-család tüneményes története napjainkig. Szerény kezdettől indultak el, s négy nemzedéknek törhetlen munkája után jutottak odáig, hogy a család tagjainak egyéni vagyonán kívül ma vagy négyszáz millió dollárra tehető a családi vagyon, amelynek hozadéka meghaladja az évi húsz millió dollárt, kétszáz millió koronát.

Ez az összeg felosztásra kerül a családi vagyon részvényesei között, de hiszen ezenkívül minden Vanderbiltnek megvan a maga egyéni vagyona, amelyet szintén gyümölcsöt, növel, szaporít a veleszületett roppant üzleti zsenialitással.

Hol áll meg majd egykor hódító útján ez a hatalmas vagyon — ki lehetne tudója? A milliárdok újabb milliárdokat szülnék és egyre félelmetesebb gyorsasággal, egyre szaporább termékenységgel. A vonatok, amelyek robogva, zakatolva futnak keresztül Amerika testén, mind a Vanderbiltek hatalmát, gazdagságát hirdetik. A láncok csőrömpölése, a vonatok gőze, füstje, a mozdonyok szállongó tűzsziporkái, minden-minden a Vanderbilt vagyon növekedtét jelenti. Ma a Vanderbilt-dinasztia Európa legősibb, legelőkelőbb családjaival van rokonságban; királyi udvarokban otthonosak és fejedelmek egyenrangúí... Otthon Amerikában pedig életük sorsa, vállalkozásaik sikere teljesen egybeforrott az Egyesült Államok gazdasági jelenkorával. Egyik a másik nélkül nem képzelhető, s uralmukat mi sem biztosítja jobban mint az, hogy a sorsuk annyira egybeforrott a hazájuk sorsával. A Vanderbilt-család tudja ezt, s éppen ezért a fiai, leányai nemcsak azon vannak, hogy irigyeltjei, s legelső gyermekei legyenek az Egyesült Államoknak, hanem [egyben, hogy a legkiválóbb polgáraivá váljanak. Hagyománya ez a Vanderbilt-családnak, s hogy e hagyományhoz hűek, az megnyilatkozik abban a szeretetben, csodás ragaszkodásban, amellyel minden igazi yankee viseltetik e nagyszerű amerikai dinasztia iránt.

Az újságkirály.

Pulitzer József.

Az aranyos trónusokon, amelyek dollárok millióin emelkednek, Amerika koronázatlan királyainak sorában helyet kapott egy olyan ember is, aki innen, a Kárpátok övezte hazából indult el világhódító útjára. A neve nem magyar név és az esztendőök — s főként a viszonyok — őt is amerikai honpolgárrá formálták át, de mégis az a föld, amelyet Pulitzer József lába először érintett, a szó amit először hallott: magyar volt.

Tünetéyes pályafutása, amelynek íve a halálával immáron lezáródott, az életnek gyönyörűen romantikus regénye. Joe Pulitzer — amint elamerikaisított nevét nemcsak Amerikában, hanem az egész világon ismerik — valódi *self mademan* volt. Olyan, akikről azokat a regényes, kalandos történeteket írják, amelyekben a koldúsfűből végül is milliomos lesz. Ő is kolduszegényen jutott ki Amerikába, ahol azonban nem valami mesebeli tündér, hanem saját ügyessége, szorgalma, törhetetlen kitartása és kiváló értelme juttatta a milliókhoz.

Miskolc városában folytak le gyermekévei a későbbi dolárkirálynak. De bizony akkortájt — a magyar szabadságharcot

követő esztendőekben — legföljebb csak álmaiban dúslakodhatott fénylő aranyakban a kis Pulitzer József. Apjának volt egy kis boltoskája, amely ugyan elég csinos kis jövedelmet hajtott, de bizony vagyonról még csak szó sem lehetett. A városban jó-módúaknak ösmerték őket, de annál nagyobb volt a meglepetés, amikor az öreg Pulitzer halála után kiderült, hogy az árván maradt családra csak nagyon csekélyke értékű vagyon maradt. A fiatal Pulitzer József ekkor, hogy özvegy édes anyja sorsán könnyítsen, kénytelen volt félbeszakítani iskolai tanulmányait: azaz nem telt a további iskoláztatására és öneki már abban a korban, amikor más ifjak még gondtalanul csak a mának és az örömeknek élnek, kenyérkereset után kellett, hogy nézzen.

Háborús idők jártak akkor és a fegyvercsörgések lármája megérlelte benne azt a vágyat, hogy katona legyen. Először az osztrák-magyar hadsereg katonáinak uniformisában akart feszíteni és önként jelentkezett katonai szolgálatra, de itt nem vették föl, mert a szeme rossz volt. A porosz hadseregnél próbálkozott meg ezután, de itt is hasonló sors érte. Párisba ment most, tehát egyre messzebb és messzebb jutott szülőhazájától és ebben az útban mindig csak az a vágy ösztökölte, hogy katona lehessen. Biztosra vette, hogy a tehetségét csakis katonai téren értékesítheti igazán és — ez volt első tévedése saját képességei felől. Közben pedig vágyódása a katonai élet után már-már valóságos rögeszmévé fejlődött [ki a nyugtalan vérű ifjában. Franciaországba is csak ezért utazott. Ott az idegenlégióba akart belépni, de gyöngye szemei miatt itt is visszautasították. Ő azonban még most sem tett le kalandos terveiről. Egyszerűen csak még tovább utazott és pedig most Londonba. Egyre nyugat felé törekedett és bizonyára még csak nem is sejtette, hogy ekkor már nem is ő maga irányítja lépéseit, hanem a végzete, amely egyre Amerikához viszi közelebb, amíg végre az Új-világ földjét nem érintik majd lábai.

Londonba is a katonai pálya csalogatta. Ott az indiai gyarmatok zsoldosai közé akarta fölvetetni magát. De most is eredménytelen volt fáradozása.

És ekkor egyszerre csak mintha beteljesedni látszott volna régi vágya.

Az ezernyolcszázhatvannegyedik esztendő nyarán fölöttébb különös módon jutott partra Bostonban egy tízenhétszázötven, keskeny mellű ifjú. A hajó korlátján át egyenest a tengerbe ugrott és úgy úszott a partra, hogy ezen a szokatlan módon takarítsa meg a — fejenként való vám összegét a pénzügyöri hatóságoktól.

Ez az ifjú pedig Pulitzer József volt és takarékoságát föltétlenül jogosnak kell elfogadnunk, mert utazásai ekkor már majdnem minden pénzét felemésztették. Utjának célja most is az volt, hogy: katona lehessen. Még pedig most Mexikóba igyekezett, hogy az akkor még diadalmas Miksa császár seregébe álljon be. Sokkal inkább kalandos vágyból, mint meggyőződésből. Az uniformis vonzotta őt át Londonból Amerikába, de pénze már akkor is fogytán volt és még jobban leapadt a tengeri út folyamán, amelyet a Boston felé vitorlázó hajó fedélközén töltött el. Amikor Newyorkba megérkezett a szó szoros értelmében már csak alig néhány fillér kuporgott zsebében: pontosan húsz cent. De annál gazdagabb volt — reményben. Nehány napi kószálgatás — és éhezés közben eltöltött nap, meg a City Hall parkjainak padjain átaludt éjszaka — után, végre elérte célját. Egy regrutáló ügynök, aki a City Hallban ütötte föl sátorfáját, rövidesen fölfogadta katonának az ifjú kalandvágyó Pulitzer is, aki a Lincoln-lovasezred ujonca lett.

Végre tehát katona volt. Hosszú utat kellett ugyan azért megtennie, de mégis csak elérte célját, amely után olyan szívósan és olyan törhetetlen kitartással törekedett. És ebben

a szívósságban már könnyű felösmernünk a későbbi dollárkirály vasakarátát is.

De ennek az erős akaratú ifjúnak, akiről néhány évtizeddel később Rotschild lord így nyilatkozott: „Ha Pulitzer teljes erővel a pénzügyeknek szentelné magát, ő lehetne a földkerekség leggazdagabb embere“ — bizony szemmel láthatólag semminemű tehetsége sem volt a katonai pályához. Ez volt talán életének egyedüli nagyobb tévedése.

Már az első katonai szemlén így kiáltott föl kapitánya:

— Vigyétek innen ezt az embert! — és ekkor Pulitzerre mutatott. — Vigyétek, mert elcsúfítja a csapat arcvonalat!

Így történt azután, hogy az ifjú és lelkes katonát a harcponalból sokkalta kevésbbé ambiciózus szolgálatra vezényelték, amikor tisztii szolgát — afféle kutyamosót — csináltak belőle. Mint ilyen azután a harcponaltól kellő távolságban, részt vett a Shenandoah-völgyi ütközetben, azonban Lee kapitulálása után ő is megkapta az obsitot és evvel befejeződött katonai pályafutása.

Mint obsitos katona, kopott kék egyenruhájában, amely egymagában teljes ruhatárát képviselte, jelent meg Pulitzer Newyorkban. Az Új-világ akkortájt tele volt kiszolgált katonákkal, akik mind állást kerestek. Tábornokok és ezredesek, akik a háború idejében az önkéntes csapatoknál hihetetlenül gyorsan léptek elő e magas katonai méltóságokig, most boldogok voltak, ha valahol könnyvelői, vagy akár kocsivezetői állásokhoz juthattak. Ilyen körülmények között bizony egy egyszerű tisztii szolgának nem lehettek csak rózsás reményei, de annál kevesebb esélyei, hogy valami rendes állásra tesz szert. Hetekig járt most Pulitzer munka után és — hiába.

Az obsitos katonák ezidőtájt előszeretettel keresték föl a French-szálló előcsarnokát. Ez a szegény csavargóknak épült tipikus amerikai vendégfogadó a Frankfort-Street és a Park

Row sarkán díszelgett, azon a helyen, ahol a mostani „újság-negyed“ van. Egy napon Pulitzer — amint ezt később ő maga elbeszélte — szintén betért ide, a French-szállóba, hogy az örökös járás-keelésben halálosan kifáradt tagjait egy kis nyugalmas üléssel, az előcsarnok karos-székeiben, kipihenthesse. A portás azonban, amikor észrevette, nem éppen a legudvariasabb szavak kíséretében kiutasította a különben is erősen kopottas külsejű fiatalembert.

Huszonhárom év mulva Pulitzer még egyszer visszatért ebbe a szállóba, ahonnan egyszer kitétek a szűrét. De most már udvariasabban fogadták. És az egykori kopott ruhájú obsitos most hatszázharmincezer dollárt — közel három millió és kétszázezer koronát — fizetett le készpénzben, amely öszszegért megvásárolta a vendégfogadót; mindezt pedig csak azért tette, hogy leromboltassa a French-szállót és helyébe oda építtesse hatalmas újságpalotáját, amelynek aranyozott, csillogó kupoláját először látják meg a tenger felől, az óriási világvárosból, az ígélet földjének metropolisába érkező bevándorlók.

De amíg ez megtörténhetett, amíg Pulitzer fölépíthette a *World* aranyos kupolájú palotáját, hosszú és küzdelmes esztendőknek szinte hihetetlen fáradalmaival kellett megbírkóznia a keskenyvállú, koldusszegény kiszolgált katonának. Newyorkban sehogysem tudott munkát kapni és miután felösmerte a helyzetet, hogy kilátása nincs arra, hogy itt állásba jusson, St. Luisban szeretett volna szerencsét próbálni. De pénze nem volt az elutazásra. Végre is fűtőnek állott be egy Mississipp-i gőzhajóra, és így jutott el St. Luisba. Így még egyszer összekerült katonáékkkal, a hadsereggel, még pedig abban a formában, hogy fölfogadták öszvérhajcsárnak és a Jefferson barakkokban tizenhat katonai öszvérnek kellett gondját viselnie.

Még évtizedek múltán is úgy nyilatkozott Pulitzer életé-

nek erről a szakáról, hogy ezek voltak a legnehezebb és legfelelősségteljesebb napjai, amelyeket valaha is átélt. Két hétnél tovább nem is tudta kitartani ezt az állapotot és ettől kezdve tarka változatosságban jóformán minden olyan foglalkozással megpróbálkozott, amelyek a legszegényebb sorsú bevándorlókra várnak. Először is egy kompon kapott alkalmazást, majd nap-számos és rakodó munkás lett a kikötőben. Később mint lovász, majd mint pincér szolgált, végül hogy pénzt kereshessen, a kolerajárvány idejében beszegődött egy temetésrendezőhöz és a kolerában elhalt emberek holttesteinek elégetésénél segédkezett.

A legnehezebb napokban is, a legfárasztóbb testi munka után is, Pulitzer esténként a könyvekben kereste pihenését és lelki épülését. Ruhára, élelmezésére keveset költött, pénzét javarészt könyvek vásárlására fordította, mert minden szabad idejét olvasással és tanulással töltötte el. Egy német kisvendéglő hátsó szobácskájában akkoriban egész kis sakkozó csoport gyűlt össze esténként, akik között ott volt a sakkbajnok dr. Prätorius és Schurz Károly is, a még ma is főnálló St. Louis-i német lapnak, a *Westliche Post*-nak akkori szerkesztője. Pulitzer el-eljárogatott ide e sakkozó társaságba és egy estén a csendes, szerény kibicet, aki eddig a kályha melletti padon szokott üldögdélni, az egyik játékos, Schurz Károly felszólította, hogy nem játszana-e vele egy játszma sakkot? Pulitzer örömet vállalkozott erre és nemcsak a játszmát nyerte meg, hanem — a társaság rokon-szenvét is.

Schurz volt az, aki a szorgalmas, tehetséges és semmiféle munkától sem irtózó fiatalembert fölfogadta lapjához riporternek, Pulitzer akkori viszonyaihoz mértén fényes fizetéssel, ami — heti tíz dollárra rúgott. Az újságnál azután bőséges alkalma nyílt Pulitzernek tehetsége, tudása és szorgalma érvényesítésére. És ő meg is felelt a beléje helyezett bizalomnak. Prätorius és Schurz szinte már-már kétségbeesett, hogy mennyit dolgozik

védencük. Nem volt a lapnak olyan rovata, amelybe nap-nap után hasábos cikkeket ne írt volna. Alig szolgálta a lapot néhány hétig, már reabízták, hogy önállóan vezesse a lap politikai rovatát és az első esztendei működését a *Westliche Post*-nál avval fejezte be, hogy — megválasztották állami képviselőnek.

Huszonkét esztendőös korában ez a magyar születésű, Amerikába szakadt, kalandos multú ifjú tehát már a Missouri állam demokrata programú képviselőjeként szerepelt. Ebben az esztendőben néhány ezer dollárt is örökölt, úgy hogy megvásárolhatta a *Westliche Post* felerészét. Ugyancsak ez időtájt, mint képviselő letette az ügyvédi vizsgát és hatalma, befolyása annyira megnövekedett, hogy a politikai korrupció félelmetes ellenfelet ösmert meg benne. A St. Lous-i nem épen a legbecsületesebb pártemberek közül az egyik, aki a legtöbb becstelenséget követte el és akit Pulitzer erősen támadott, egy alkalommal szállójának előcsarnokában elfogta és a sértő szavak egész özönével rátámadt az ifjú politikusra. Pulitzer nyugodtan tűrte el a rája zúduló szidalmakat, mert jól tudta, hogy ez az ember csak arra vár, hogy izgalmas szóvita fejlődjön ki és annak hevében lelőjje őt. Már pedig őnála, ebben a pillanatban, nem volt fegyver. De azután visszatért a szobájába, zsebébe dugta revolverét és most így ment le lármás ellenfeléhez, aki megint szitkozódva tört reá. Pulitzer most már nem tűrte el szó nélkül ezt a támadást és amikor az izgága ember előkapta revolverét, ő is hirtelen előrántotta fegyverét és egész sortüzet küldött megtámadójára.

De Pulitzernek ekkor már olyan nagy volt a tekintélye, hogy a törvényszék az ifjú politikus ellenségeinek minden erőlködése dacára — akik a gyilkosság miatt példás megtorlást követeltek — sem tett egyebet, mint hogy jogos önvédelemnek minősítette Pulitzer eljárását és száz dollár büntetés lefizetése ellenében szabadlábra helyezte.

E kaland után nemsokára a *Westliche Post* főszerkesztője lett Pulitzer, majd később St. Louis rendőrkapitánya. A Cincinnati-ban megtartott nemzeti konvención a legfontosabb szerepet épen ő, az alighogy nyolc évvel azelőtt bevándorolt ifjú vitte. És ez a nyolc esztendő még csak egy szédületes pályafutás kezdetét jelentette. De ez a kezdet is már tele volt lázas izgalommal, amely alaposan megviselte Pulitzer idegrendszerét.

Hogy küzdelmes ifjúságának fáradalmait kipihenje, Európába akart utazni. Elhatározta tehát, hogy eladja a *Westliche Post*-nak az őt megillető részét. Ez meg is történt, még pedig nagy nyereséggel, mert a lap, épen Pulitzer lelkes és agilis működése révén, erősen fellendült. Így történt azután, hogy az ifjú Pulitzer, aki jóformán koldusszegényen vándorolt ki Amerikába, alig tíz év múlva már vagyonos amerikai polgárként lépett Európa földjére. Nyughatatlan vére azonban most sem engedte, hogy igazán kipihenje magát. Néhány hónapi távollét után ismét csak visszatért Amerikába és mint ékes szavú, hatásos politikai szónok, hetven beszédet mondott Tilden mellett, az elnökválasztási harcban. Ekkor már országos nevű politikus és újságíró volt s mint a *Newyork Sun* washingtoni levelezője fejtett ki nagyarányú munkásságot.

Ezidőtájt — pontosan ezernyolcszázhetvenhatban — nősült meg, nőül vevén a washingtoni előkelő társaság egyik ünnepelt szépségét, miss Kate Dawist, akivel azután nemsokára visszatért St.-Louisba és most elérte kitűzött célját: szinte egy csapásra újságszerkesztő és egyben a lap kiadója is lett. Megvásárolt egy lapot, amely már veszedelmesen közel állt a csödhöz és amelyért összesen kétezeröttszáz dollár vételért fizetett. Röviddel azután megvette a *Post Dispatch*-ot is, amelybe előbbi lapját is beleolvasztotta. Ezt a kombinációt akkoriban a szakértői körök éppenséggel nem vették komoly számba és gúnyolódtak, mulattak Pulitzer egész vállalkozásán.

Az újságkirály

Pulitzer válasza abban állott, hogy az első év végével hetvenötezer dollár tiszta hasznot mutatott ki lapvállalatából és öt év múlva már kétszázezer dollárja — kerek egy millió koronája — hevert a bankban, amely összeg bármikor rendelkezésére állott, hogy újabb vállalatba fektesse. Az addig örökös pénzügyi nehézségekkel küzködő lap így hát Pulitzer vezetése alatt Amerika nyugati részének egyik legvirágzóbb, legjövendelmzőbb újságjává fejlődött és Pulitzer gazdagsága szinte évről-évre szédítő arányokban növekedett. És amikor ezernyolcszáznyolcvanháromban meghallotta, hogy a newyorki *World*-ra vevőt keresnek, azonnal vonatra ült és Newyorkba sietett, hogy ő vásárolja meg ezt a lapot is. A *World* tulajdonosa ekkor Jay Gould volt, a hirhedt üzér és a lap talán még a tulajdonosánál is rosszabb hírben állott. Mindemellett Gould háromszázötvenezer dollárt kért a lapjáért. Pulitzer, akinek fontos volt, hogy minél előbb Newyorkba kerüljön és ott is szerephez juthasson, elfogadta ezt az árat is, megvette a lapot és átvette még a lap százötvenezer dollárnyi adósságát is. Azóta övé volt a lap, amelyet nem egészen két évtized alatt Amerika egyik leghatalmasabb és legbefolyásosabb újságává fejlesztett. Már a lapvásárlást követő évben százezer példányszámban jelent meg a *World* és már ekkor — adósságmentes is volt. Azóta több mint száz millió dollára rúg évenként a lap jövedelme és ez óriási összegnek több mint egyharmadát csupán az alkalmazottak fizetésére fordítják.

Ma már aranyos kupolájú saját palotája van e lapóriásnak, amelynek titáni berendezése elkápráztatja a szemet. És ez a palota azon a helyen emelkedik, ahonnan néhány évtized előtt egy túlbuzgó szállóbeli portás kiutasította azt a szegény, vékonydongájú obsitos katonát, aki később milliók ura lett.

A *World* palotájának alapkövetételekor Pulitzer ékesszavú cikket írt lapjában, amely az ő lelkivilágát, meggyőződését, elveit és céljait a legtömörebben fejezte ki, ezeket mondván:

Az újságkirály

— Adja Isten, hogy ez az épület egy olyan újságnak legyen otthona, amely nem elégszik meg a hírek egyszerű közlésével, hanem harcol a bűn és a gonoszság minden formája ellen; amely mindig független; mindig a haladás zászlaját lobogtatja fennen; mindig az igazi demokratikus eszmékkal azonosítja magát; mindig erkölcsi hatalomként óhajt szerepelni és amely mint közt szolgáló intézmény mindenkor a tökéletesedés felé emelkedik. Adja az Isten, hogy ez az újság mindig magasztosabb eszmék felé törekedjék, hogy mindennapi iskola legyen és mindennapi fórum; mindennapi tanító és mindennapi ítélőszék; legyen fegyvere az igazságnak, félelme a bűnnek és terjesztője az általános művelődésnek. Ne engedje az Isten, hogy akár a mai, akár a jövő nemzedék valaha is arra a meggyőződésre juthasson, hogy a *World* hűtlen lett azokhoz az eszmékhez, amelyeknek életét és munkásságát egyedül köszönheti és amely nélkül inkább én magam pusztítanám el.

Hatalmas világlappá fejlesztette Pulitzer azt a kis haldokló, a bukáshoz közel álló lapot, amelyből később Amerika egyik legelőkelőbb újságja lett. De amíg ezt elérte, kemény versenyben kellett résztvennie laptársaival, különösen pedig a *Newyork Herald*-dal és a cél érdekében mindig szenzációssá igyekezett tenni a *World*-ot. A cél pedig az volt, hogy elevenség, befolyás és példányszám tekintetében túlszárnyalja a többi újságokat és ezt meg is tette. De hogy ez meg is történhessen a lap újdonság rovata az akkori zsurnalisztika szemében merész újításokra ragadtatta el magát. Ám ugyanaz a *World*, amely az újdonságok megírásának dolgában a legnagyobb szélsőségekig is elment, a vezércikkei tekintetében egyenest ideális lap maradt mindig. Megközelíthetetlen volt mindig és folytonosan kész arra, hogy a harcot fölvegye valamely igazságtalanság ellen, amiközben nem egyszer egyenest prófétai érzéssel és ösztönnel ítélte és sejtette meg a közeledő eseményeket és fejleményeket. De hogy

Pulitzer ezen a téren is kész volt a legvégsőig is elmenni, bizonyítja a következő eset: az angliával való venezuelai bonyodalom idején a helyzet már-már olyan válságossá vált, hogy a háború kitörése elkerülhetetlennek látszott. Pulitzer kábeltávíratok útján valósággal megrohanta Anglia társadalmi és politikai nagyságait avval a felhívással, hogy lapjaikban lépjenek sorompóba a béke fentartása érdekében. Pulitzer vállalkozása olyan eredményes volt, hogy maga a walesi herceg — a későbbi uralkodó — is személyes nyilatkozatot adott közre, amelyben kifejezte abbeli vágyát és óháját, hogy az egész hirtelen támadt, de annál veszedelmesebbnek ígérkező bonyodalmat békés úton kell megoldani.

Kormánykörökben Pulitzernek ezt a saját felelősségére való, felhatalmazás nélküli diplomáciai közbelépését annyira rossz néven vették — holott csak a vérontás elkerülése volt célja a humánus gondolkozású újságkirálynak — hogy a szenátusnak egyik túlon-túl is buzgó tagja ama indítvány megtevésére ragadtatta el magát, hogy Pulitzert felségárulás miatt pörbe kell vonni, mert e személyes közbelépésével és az angol kiválóságoknak ez ügybe való személyes belevonásával megzavarta egy idegen hatalmassággal folytatott tárgyalások menetét. Természetes, hogy a szenátor indítványából nem lett semmi, legföljebb csak az, hogy . . . a vicclapok alaposan kigúnyolták őt és indítványát is.

Negyvenesztendőskorában Pulitzer már sikereinek tetőpontján állott. Hatalmas vagyón ura volt, tiszteletnek, becsületnek és szinte korlátlan tekintélynek örvendett és hírneve ekkor már Amerika határain is túlterjedt. Valóságos nemzeti erőnek és nagyhatalomnak ösmerték mindenütt, akivel mint baráttal, vagy mint ellenséggel egyaránt számolnia kellett mindenkinek, aki a közéletben bárminő szerepet vitt. De ezért a ritka, szinte mesébe illő sikerért, amely csak emberfölötti munkával volt elérhető, nagy árt kellett fizetnie Pulitzernek, aki mikor sikereinek tetőpontjára jutott, már súlyosan beteg ember is volt.

Az újságkirály

A sok éjszakai munkában szemidegsorvadást kapott és az orvosi tudomány tehetetlenül állt szemben e bajjal. Szétrombolt ideg-zettel még dolgozott ugyan, de egy bíborszínű, csodálatosan szép estén, a Bosporus partjai mentén, amelyet saját yachtján utazott be, arra a rettenetes tudatra kellett ébrednie, hogy teljesen megvakult.

A vakság éppen olyan drámai gyorsasággal tört reá, mint aminő gyors volt sikere. És épen ebből az örökös éjszakából, amely szemére borult, alakult ki e csodálatos életnek legromantikussabb fejezete.

A világtalanná vált Pulitzer fölvette a harcot a végzettel szemben egy multimilliomos minden eszközével és az elpusztíthatatlan életerő minden képességeivel. Az orvosok, titkárok, felolvasók és muzsikuskok egész táborkarával vette körül magát és bejárta velük — legnagyobb részét saját yachtján — a földkerekség minden részét, ahol csak idegzetének ellenállóképességét fokozni remélhette, mert hiszen a teljes gyógyulásnak még csak a reménye is ekkor már ki volt zárva. De bárhol tartózkodott is Pulitzer, lapjával mindig a legszorosabb érintkezést tartotta fenn. Így lett az egész világ az ő számára a saját „*World*“-ja. Ő vezette és irányította a lap politikáját és a *World*-nak legnagyobb súlyát épen ez a politika adta meg.

Húsz esztendőn át volt ez a láthatatlan vak ember egyik legszámottevőbb, vezető alakja új hazájának. Rendszeres, mindennapi szabályos munkáról természetesen nem lehetett szó, épen a rája tört csapás miatt és utóbb már utasításai, irányításai is csak szórványosan érkeztek valahonnan ezer és ezer mérföldnyi távolságokról. De mihelyt komoly eset és jelentős fordulat állott be a politikában vagy a közéletben, Pulitzer telegrammjai elmaradhatatlanul beérkeztek és szerkesztőinek kijelölték azt a helyet és azt az álláspontot, amelyet el kell foglalniok Nyugtalanul lobogó szelleme örökös foglalkozást

követelt és titkárai, felolvasói, zenészei egymást váltották föl, sokszor már kimerülten is, ő azonban mindig fáradhatatlan maradt és óráról-órára nemcsak a napi eseményeket kísérte figyelemmel, hanem elmerült a história, az irodalom és a zene tanulmányozásába.

Az utolsó években már teljesen vak Pulitzer nagyon szerette a zenét s ha Newyorkban tartózkodott, rendszeren ott ült esténként a operában. Vaksága, amint ezt környezete megfigyelte, abban sem gátolta meg, hogy egy-egy drámában vagy színműben teljes lélelekkel és teljes odaadással gyönyörködjön. Olvasmányai között a politika és a történelem volt az, amely legjobban lebilincselte, de nagy örömmel olvasta a német költészet nagyjainak, különösen Heinenek és Goethenek műveit is. Ha egyik vagy másik könyv, akár régi, akár új, megnyerte tetszését, azonnal több száz példányt rendelt belőle és szétosztotta munkatársai között, azzal a rövid utasítással, hogy kötelesek azt elolvasni. Mert Pulitzer azok közé a kevesek közé tartozott már akkor is, aki a modern újságíróban nem érte be a természetes, veleszületett képességekkel, hanem igazi, nagy és általános műveltséggel felfegyverkezve szerette látni munkatársait.

Egészen a legutóbbi évekig Pulitzer a *World* minden egyes munkatársát személyesen ismerte és mindegyikről tudta, hogy milyen munkát végez és hogy milyenek a képességei. Szokása volt, hogy évenként kétszer-háromszor kiválasztatta a lap összes munkatársainak munkáiból azokat, amelyek a szerkesztők véleménye szerint, a legtöbbet értek és azokat gondosan áttanulmányozta. Megegett, hogy néha maguk az illető munkatársak választották ki saját cikkeik közül azokat, amelyeket a leg-sikerültebbeknek tartottak és így Pulitzer azt is meg tudta ítélni, hogy egyik vagy másik munkatársa helyesen értékeli-e a saját képességeit.

Jótékonyága és adakozósága nem ismert határt, ha a köz érdekeiről volt szó. A Columbia egyetemen felállítandó újságírói tanszék céljaira tíz millió koronát, más közcélokra, így a vakok érdekeinek ápolására is milliókat adományozott. Azt aki a köz érdekében dolgozott, minden erejével segítette, de jaj volt annak, aki vétett azok ellen az elvek ellen, amelyeket az ő szíve és esze az ország s a nemzet érdekében megvalósítandónak tartott. Pulitzer hatalma és befolyása, az amerikai közvéleményre való hatása óriási volt így is, de hová fejlődhetett volna ha látását és egészségét el nem veszi? Az bizonyos, hogy az utolsó esztendőben élete már valóságos martirium volt. Örökös harcban állott önmagával. Bántotta helyhez való kötöttsége és főként tehetetlensége, amely mióta szemevilágát elvesztette, amúgy is félig-meddig már élőhalottá bénította. Kínozta az a gondolat is, hogy lapjai csak részben képviselik és viszik előbbre azt az eszmét, melyet ő vérével táplált és amelyet mindenáron megvalósítani szeretett volna. A be nem fejezett dolgok, a maga egészében le nem rótt köteleességek réme sanyargatta ezt a tettvágyó, hatalmas agyvelejű, kiváló embert.

De még néhány év előtt tudott dolgozni. És ekkor még, vizen vagy szárazon tartózkodott Pulitzer, mindég körül volt véve titkárokkal, gyorsírókkal és írókkal s ha megszállta őt az alkotás vágya, bizony kifárasztotta közöttük a legerősebbet és legkitartóbbat is. Az év legnagyobb részét *Liberty* nevű yachtján töltötte és nem egyszer megtörtént, hogy hajnali két vagy három óraker is fölzavarta titkárait és gyorsíróit, hogy egy-egy cikket tollba mondjon nekik. Akárminő politikai harcról is volt szó, amelyet a *World* folytatott, Pulitzer, ha a földkerekség bármelyik részén tartózkodott is, csodálatos intuíciója és a helyzetnek a távolból is pontos felismerése folytán, mindég képes volt arra, hogy együtt éljen és együtt gondolkozzék azokkal, akik távollétében vezetik és irányítják a lapot.

Az újságkirály

Ami magát az írást illeti — mert hiszen nemcsak a lap-tulajdonosról, hanem az újságíróról is szó van — bizony, nem mondhatni, hogy Pulitzer valami játszi könnyűséggel írt volna. Azok a hatalmas, egész oldalakat betöltő vezércikkek, amelyek Joe Pulitzer aláírással jelentek meg a *World* hasábjain, sokszor hetekig tartó olvasásnak és tanulmányozásnak voltak a szülőttei. Titkárai beszélik, hogy fölöttébb nehéz volt vele dolgozni. Tízszer-húszszor is előlről kezdte a cikket, törölt belőle, javított rajta, egy-egy precíz kifejezés keresésére órákat is áldozott, akadékoskodott és valósággal lázasan emésztette magát, amíg egy-egy cikke annyira elkészült, hogy azt nagy-nehezen, de mégis csak kiadta kezéből.

Két fiát, Ralphot és Józsefet szintén erős munkába fogta és a St. Louis-i *Post Dispatch*-ot József, a newyorki *World*-ot Ralph-ra bízta.

Fejedelmi alapítványa a Columbia egyetemen felállítandó újságírói tanszékre, most már csak Pulitzer halála után fog életbe léphetni. Pulitzer életének tragikus epizódjai közé fájdalmasan stílszerűen illik bele ez a tragikus fejezet is, hogy e tanszék fölállítását — amelyet munkássága koronájának tekintett — már nem érhetette meg.

Legutolsó szavai ezek voltak:

— Csak halkan, csendesén . . .

És ezek a szavak hozzájlenek ahoz a nagy műveltségű, erős akaratú, lángeszű emberhez, aki a halál rémének közeledése kor is még XII. Lajos király emlékiratait olvastatta fel magának.

Barnum, a reklám-király.

Volt egyszer, volt, hol nem volt . . . Valójában így kellene kezdeni — így, mint a meséket — a világ egyik leghíresebb és legérdekesebb amerikai emberének történetét. Barnum ez az ember, a „reklám-király“, akiben megtestesült a yankee élelmessége, vállalkozó szelleme, munkaszeretete, gazdagságra való vágyódása. Maga legszívesebben „a világ mulattatójá“-nak nevezte magát és büszke is volt arra, hogy az emberek kíváncsiságát senki sem volt képes annyira fokozni és kielégíteni, mint ő és senki sem halmozott még össze annyi érdekességet, csodabogarat a múzeumában, mint ő. Nem ismert ebben a tekintetben lehetetlenséget s minthogy jól ismerte az emberek kíváncsi természetét, a reklám segítségével érdekessé tudta tenni magát az unalmasságot is. Amire ő kimondta, hogy ez érdekes: az embereknek el kellett hinniök arról, hogy neki van igaza. Egyébként nem igen volt szüksége az ilyenféle világboldondításra, mert eleven eszejárásával, áldozatkészségével és mondjuk, talentumával mindig rátalált arra, ami valóban érdekes. Célja természetesen mindig a pénzszerzés volt s ezért nagyon komo-

lyan szentelte magát népmulattató hivatásának. Üzlet volt számára a csodabogarak kikutatása és mutogatása s nincs az a komoly bankár, aki nagyobb számítással végezné dolgait, mint a hogyan ő cselekedte. Mielőtt valami újabb érdekességgel akarta meglepni a kíváncsi embereket, már jóval előbb kiszámította: mit hoz a konyhára az új csodabogár? Vérébeli yankee volt és nem is csodálkozhatunk azon, hogy mindent megkapart: van-e dollár alatta? Nagy művésze volt a pénzszerzésnek és az ilyen embert már a sors is arra szemeli ki, hogy szegény ördögből milliomossá legyen. A sors jól végezte vele ebbeli számítását; Barnum már gyermekkorában nagy igyekezettel és yankee-ötletességgel, kitartással kezdett dolgozni a dollárok megszorításán.

Feljegyezték róla, hogy már öt esztendőskorában félre rakta a cukorra kapott aprópénzt, s nem nyugodott addig, míg annyi „reze“ össze nem gyűlt, hogy ezüstre válthassa be. Iskolatársai vasárnaponként elköltötték zsebpénzüket, ő azonban ahelyett abban mesterkedett mindég, hogy mi módon szaporítsa meg a vagyonkáját. Ennek az volt a legalkalmasabb és legkényelmesebb módja, hogy elszedte iskolatársai zsebpénzét — spekulációval. A maga pénzén édességeket, kalácsokat vásárolt és ezeket eladta azután a gyermekeknek kétszeres áron. Spekulálni, számolni már gyermekkorában nagyon jól tudott, s egy alkalommal a tanítója fogadást kötött rá, hogy öt perc alatt kiszámított vele egy nehéz számtani példát. „Jó — mondotta akkor a kis Barnum — megnyeretem önnel a fogadást, de amit ezen a réven nyer, annak a fele az enyém!“ Mikor a tanító beleegyezett ebbe, az öklömnyi gyermek két perc alatt megfejtette a számtani példát. Gyűlt a pénzecskeje napról-napra, s tizenkésztendős korában már egy kecskét és egy tehenet is vásárolhatott, hogy nyereszkedjék a tejükön. Már korán megnyilatkozott benne az ellenszenv mindenféle fárasztó, testi munka

iránt, s az apja, aki jól ismerte őt ebben a tekintetben, nem is erőszakolta rá semmiféle mesterségre. A kereskedést választotta számára életpályául. Suhanckorában egy kis pálinkásboltot nyitottak számára, de mikor az apja meghalt, az utána maradt adósság fejében elvették mindenét a hitelezők. Most már úgy segített magán, hogy szülőhelyén, a Connecticut-államban levő Bethel községben (ott született 1810-ben) beállt egy fűszerkereskedőhöz és mint boltossegéd igyekezett zöld ágra vergődni. Utóbb maga is nyitott egy boltocskát, de sehogysem volt képes rájutni a meggazdagodás útjára. A milliók még nagyon messzire voltak tőle és ő még nem fedezte fel magában azt a talentumot, amelynek segítségével később többszörös milliomos lett belőle. Alig volt néhány száz dollárja, mikor megházasodott; egy Charity Holles nevű szegény varrólányt vett feleségül huszonegy esztendőskorában. Néhány esztendő múlva már gyermekeiről is kellett gondoskodnia, s minthogy semmiképpen sem tudott vagyont szerezni: elhatározta, hogy Newyorkba megy és ott próbál szerencsét. Előbb már újságírással is megpróbálkozott, s „Herald of Freedom“ (Szabadság Hírnöke) címmel lapot adott ki, de ebben olyan támadó cikkeket közölt, hogy gyakran meggyűlt a baja a bírósággal; be is csukták háromszor. Sok ellenséget szerzett magának bátor szókimondásával és sok bosszúságot okozott az orvosoknak, mikor odaírta a gyász hírek végére, hogy melyik orvos gyógyította betegségében az elhúnyt embert. Sokan örvendtek, mikor három esztendei folytonos csatározás után megbukott az újság és Barnum elköltözött családjával együtt Newyorkba. Lótott-futott Newyorkban mindenfelé, hogy valami jövedelmező foglalkozást találjon, végre egy kis korcsmát nyitott, de ezzel sem volt képes boldogulni, s már attól kezdett félni, hogy éhen marad a családjával együtt. Mikor a legnagyobb gondba jutott, mikor már elveszítette minden reményességét, egyszerre odalódította a sors az igazi hivatásának útjára, amelyen

ezután dicsőségesen haladt, tömve zsebeibe a milliókká szaporodó dollárokat . . . A régi nyomorgó, küzködő Barnum eltűnt, s helyet adott az igazi Barnumnak, a „reklám-király“-nak, a világ mulattatójának.

Maga sem sejtette kevéssel azelőtt, hogy véletlenül és váratlanul — mint maga mondta — „meg fog jönni az esze“. Megtudta valamelyik újságból, hogy Filadelfiában csodájára járnak az emberek egy száz esztendő szerencsen-asszonynak. Rohant azonnal Filadelfiába és maga is megnézte a vénasszonyt, aki valóban érdekes látnivaló volt. Mozdulni sem volt már képes ez a vénség; régen megvakult már mind a két szemére s ott feküdt mozdulatlanul a pamlagon. Beszélgetni azonban még mindig tudott, habár csak motyogva; szívesen felelgetett bámulóinak kérdéseire. Barnumból kitört most a „reklám-király“, mely eddig szunnyadva várt az ébresztő varázsszóra. Nem habozott egy pillanatig sem, megvásárolta a szerencsenasszonyt a tulajdonosától ezer dolláron. Vagyonkájából megmaradt ötszáz dollárjához kerített még kölcsön ötszázat s kifizette a szerencsenasszony árát. Néhány nap múlva már megtudta az egész Amerika, hogy milyen nagy nemzeti ereklyét fedezett fel Barnum. A vén asszony, a kinek Yocie Heth volt a neve, egyszerre átvedlett nemzeti ereklyévé. Barnum jól ismerte az amerikaiak nagy lelkesedését a dicső Washington tábornok iránt és nem csalódott meg a tervében, mikor a vén szerencsen-asszonyt mint Washington tábornok szoptató-dajkáját mutatta be a világnak. Egész csomó „hiteles“ dokumentum igazolta, hogy „Juczi néni a Washington családnál szolgált s immár százhatvanegyedik esztendejében jár. Ő szoptatta a kis Gyurit, a kiből azután Amerika legnagyobb embere vált.“ Először Newyorkban mutatta be Barnum „Washington dajkájá“-t a yankeeknek, akik az újságokban megjelent lelkesítő reklámcikkek hatása alatt valószínűleg lázas kíváncsisággal tódultak az élő, nagy nemzeti ereklye

megcsodálására. Omlott most már a dollár Barnum feneketlen zsebeibe reggeltől estig. Elvitte azután a vén szerecsen-asszonyt Amerika majdnem valamennyi nagy városába és mindenütt „nagy üzlet“-et csinált vele. Sajnos, a vén asszony rövid idő múlva meghalt és más pénzforrás után kellett néznie az élelmes Barnumnak, aki immár jól tudta, hogy mi módon lehet legkönnyebben kivarázsolni a dollárokat a kíváncsi emberek zsebéből. Hamarosan ráakadt ismét az emberére. Felfedezett egy kisebb cirkuszban egy Vivalla nevű olasz kötél-táncost, aki nagyon ügyesen végezte dolgát, de reklám hiányában sehogysen volt képes boldogulni. Ilyen ember kellett Barnumnak. Szerződte magához, azután az ügyes reklámok segítségével mint a világ legkitűnőbb kötél-táncosát mutatta be Amerikának, majd ráakadt egy másik kötél-táncosra is, egy Roberts nevű amerikaira és nemzeti ügygyé fujta fel a reklámjaiban ezeknek vetélkedését. Tódult a közönség e vetélkedés megszemlélésére s Barnum jól vigyázott arra, hogy mindig ébren tartsa az érdeklődést az eldöntetlenül maradt küzdelem folytatásával. Szép vagyona tett szert ezzel az újabb vállalkozásával s mikor az emberek már beleúntak a kötél-táncosaiba, ismét gondoskodnia kellett más pénzforrásról. Egyelőre nem talált alkalmas „dollárkut“-at, amelyből meríthessen, hozzá szegődött tehát Turner vándorcirkuszához, mint amolyan mindenese, aki a jegyszedéstől kezdve mindenre vállalkozik. Pompás iskola volt számára ez a foglalatosság, mert a vén Turnertől, ettől a viharedzett, tapasztalt komédiástól sokat lehetett tanulni. Furfangos fickó volt ez a Turner. Egy izben meg akart állapodni egy városkában a cirkuszával s már előre megrendelt ott az egyik vendéglősnél három napra szállást és ételmezt a társasága tagjainak számára. Mikor azonban megérkeztek a városkába, Turner mást gondolt és tovább akart menni Richmondba, mert az esős idő miatt nem számíthatott arra, hogy megtarthatja az előadásokat. Ebéd

után azonnal indulni akart, de a vendéglős kijelenlette neki, hogy meg kell fizetnie három napra a szobák és az ételek árát, mert három napra szólt a megállapodásuk. Turner tiltakozott, de a vendéglős kereken kijelentette, hogy bíró elé viszi az ügyet. A vén komédiás ekkor nagyon megharagudott és különös módon állt bosszút a kapzsi vendéglősön.

— Jól van, — mondotta neki — alkalmazkodom tehát a megállapodásunkhoz. Megfizetem a háromnapi ellátásért járó egész összeget, de én is megkövetelem, hogy megkapjam a pénzemért mindazt, amire ön vállalkozott.

Összehívta ezután a társaságának tagjait ozsonnára. Nehány pillanattal azelőtt költötték el az ebédet, de Turner megrendelte számukra az ozsonnát. Azután vártak félóráig s Turner most már a vacsorát is megrendelte. Ettek belőle néhány falatot, azután megparancsolta Turner a társaság tagjainak, hogy vonuljanak be szobáikba aludni s kérjenek egy-egy szál gyertyát a vendéglőstől. Engedelmeskedtek a parancsnak, de negyedóra múltán ismét asztalhoz kellett ülniök; Turner megrendelte számukra a reggelit, félóra múltán az ebédet, majd az ozsonnát, vacsorát, azután ismét kértek egy-egy szál gyertyát és bevonnak hálószobáikba aludni félórára. Azután ismét vissza kellett térniök a fogadószobába és Turner hasonló módon rendelgette meg számukra a reggelit, ebédet, ozsonnát, vacsorát. A vendéglős dühösködött, de engedelmeskednie kellett, mert Turner másnap reggelig „le akarta élni“ a kikötött három napi ellátást a lehető leggyorsabb tempóban. Azután fizetett és elhagyta a fogadót az embereivel együtt, akik nem panaszkodhattak, mert egy nap alatt három napra valót ettek, aludtak. Nem csoda, ha Barnum sokat tanult ettől a furfangos, vén komédiás-direktortól. Mikor elmaradt tőle, maga is hozzálátott egy kis társaság szervezéséhez. Exotikus énekeseket és zenészeket toborozott össze és körútra indult ezzel a furesa daltársulattal. Különösen egy

néger dalossal aratott nagy sikert; ez volt a társulatának „csillaga”. Egyizben, mikor a délamerikai Montgomeryben rendezett előadást a vadtermészetű ültetvényesek számára, a néger énekes nem volt sehol, megszökött a társulattól. A nézőtér tele volt s mindenki kíváncsian várta a híres énekes megjelenését. Barnum ekkor nem tehetett mást, bekormozta arcát, kezeit s kiállt a néger helyett a pódiumra énekelni. Az egyik néző, egy vadképű ültetvényes azonban folyton alkalmatlankodott neki s emiatt rendre utasította. Csak ez kellett a vadtermészetű embernek; nyomban kirántotta hatalmas revolverét és leakarta lőni azt a nyomorult, szerecsen rabszolgát, aki így mer beszélni egy fehérbőrű emberrel. Barnum nem vesztette el lélekjelenletét s hirtelen felgyürte a kabátja ujját és megmutatta az ültetvényesnek a fehér karját, mondván:

— Vagyok én olyan fehér, mint amilyen maga!

A közönség értette a tréfát és nagyot kacagott az elmés csinyen, a fenyegető ültetvényes! pedig hirtelen elpárolgott nagy revolverével együtt.

Barnumnak jól sikerült a daloskörút s jól megbélelt pénzes-tárcával érkezett vissza Newyorkba. Épen jókor. Meghallotta, hogy eladó a Scudder-féle ritkaság-múzeum, Newyork egyetlen ilyen szórakoztató helye. Meghalt Scudder és az örökösök túlakartak adni az örökségül rájuk maradt múzeumon. Barnum azonnal meglátogatta az örökösök képviselőjét, Olmsted urat és ajánlatot tett neki, hogy megvásárolja a múzeumot hitelbe vagy részletfizetésre. Olmsted azzal bocsátotta el őt magától, hogy újból térjen vissza hozzá néhány nap múlva, addig majd információt fog szerezni a megbízhatóságáról. Mikor azután ismét jelentkezett nála Barnum, e szavakkal fogadta őt:

— Nem nyerte meg tetszésemet az információ eredménye.

Barnum sápadtan, mendőbbenve hebegett valamit, hogy ugyan mi rosszat mondhattak róla? Olmsted mosolyogva felelte:

— Mindenki, akit megkérdeztem, a legnagyobb elismeréssel beszélt az Ön becsületességéről és megbízhatóságáról. Olyan egyértelműen kedvezőek voltak ezek a nyilatkozatok, hogy azt kell hinnem: ön összebeszélt az informálóimmal.

A tárgyalás azután azzal végződött, hogy Barnum megvásárolta a múzeumot. A vételár egy részét megfizette, a többi részét pedig részletekben tartozott kiegyenlíteni.

Valójában ettől az időtől kezdődik Barnum „megmilliomosodása“. Egy hét multán nagy reklámmal adták hírül az újságok, hogy Barnum megvette és újjászervezi az „Amerikai Múzeum“-ot, a csodák kincses házát, a soha nem látott ritkaságok leg gazdagabb gyűjteményét. Ritkaság, csodabogár kevés volt ugyan még ebben az ócska múzeumban, de Barnum elhatározta, hogy meg fogja mutatni a világnak: mire képes ő. Kidobálta a múzeumból a megúnt ócskaságokat: a kétfejű borjúkat, az óriás kígyót, melynek hosszúságáról azt hirdette a kikiáltó, hogy fejétől farkáig öt méternyi, farkától fejéig szintén öt méternyi, közepe pedig öt méternyi, tehát tizenöt méternyi hosszú a teste; kidobott sok más ócskaságot is és új ritkaságokkal igyekezett felébreszteni a közönség kíváncsiságát. Mindenekelőtt a reklámot hívta segítségül és ebben mindenféle elmésséget kieszelt. Egy ízben bekopogtatott hozzá egy ember, akinek olyan szomorú volt az arca, hogy majdnem sirva fakadt a szánalomtól az a jószívű ember, aki rá nézett. Alamizsnát kért Barnumtól nehogy éhen kelljen halnia. Azt mondotta, hogy neki semmi sem sikerül az életben; foghat bármihez, mindig kudarcot vall vele s már azt forgatja az eszében, hogy megöli magát. Barnum megsajnálta a szomorú képű embert és munkát adott számára. Különös munka volt ez. A szomorú képű ember kezébe vett néhány téglát s azután elindult az Amerikai Múzeumból és időnkint meg-meg állt az utcán, letette a téglákat, egyiket ide, a másikat oda, majd megállt és gondolkodott egy ideig, azután ismét

Barnum, a reklám-király

tovább ment a téglákkal együtt. Amit előbb cselekedett, még so kszor megismételte. A járókelők csodálkozva nézték a szomorú képű, hosszú embert, aki rettenetes komolysággal végezte munkáját. Ha megkérdezték tőle, hogy mit művel, miért rakosgatja ide-oda azokat a téglákat: rejtelmesen legyintett a kezével és szomorúan haladt tovább. Lassankint nagy néptömeg gyűlt össze körülötte; mindenki kíváncsian leste: mi fog kisülni ebből a rejtelmes téglarakosgatásból. A szomorú képű, halálos komolyságú ember pedig ment, mendegélt tovább, utcáról-utcára és végre oda vezette a kíváncsi néptömeget az Amerikai Múzeum elé.

Barnumnak az volt az első újítása, hogy meghatározott órában felolvasásokkal, ének- és szavaló-művészek felléptével is mulattatta múzeumának közönségét az e célra állított kis színpadon. Egy alkalommal jelentkezett nála szerződöttes végett egy színész, aki mint más, nagy színészek utánzója meglehetősen hírnévre tett szert. Barnum elfogadta az ajánlatát és azonnal megkezdte az „új attrakció“ reklamozását. „Angolország és Amerika legnagyobb színművészeit fogja utánozni Amerika egyik legnagyobb színművésze Barnum Amerikai Múzeumában.“ Az első fellépés napján tömegesen özönlött a közönség az Amerikai Múzeumba. Nagy kíváncsiság és érdeklődés közepette jelent meg azután a pódiumon „Amerika egyik legnagyobb színművésze“ s szavalni kezdett a híres amerikai tragikus színésznek, Boothnak modorában. Alig ejtett ki néhány hebegő szót, a közönség köréből felhangzott a haragos kiabálás:

— Ez az ember részeg!

„Amerika egyik legnagyobb színművésze“ ekkor előre lépett és kijelentette, hogy Booth is mindig részeg volt, mikor a színpadon megjelent, az ő utánzása tehát csak így tökéletes. A közönség most már türelmesen hallgatta végig az utánzó-művészt s végül meg is tapsolta. Rá került most a sor Garrick

utánzására. A közönség kíváncsian fülelt: ni, ni, hát a nagy Garrick is részegen szokott megjelenni a színpadon? Mikor azonban „Amerika egyik legnagyobb színésze“ Macreadyt, a harmadik angol művészt is *így* utánozta, a közönség rájött az igazságra:

— Hiszen ez az ember — önmagát utánozza. Részeg, mint a disznó! Ki vele!

Barnum hirtelen felugrott a pódiumra és galléron ragadta „Amerika egyik legnagyobb művészt“, azután minden teketória nélkül kidobta az Amerikai Múzeumból. Az esetben annyi volt a jóízű humor, hogy az újságok is megírták. Barnum másnap magához hívatta a póruljárt színészt és száz dollárt nyomott a markába.

— Uram — mondta — ön többet használt nekem azzal a botránnyal, mintha a legművésziesebb előadással ragadta volna el a közönségemet. Nézze, az összes újságok megírták az esetet. Ön ingyen reklámhoz jutatta múzeumomat, ezt meg akarom hálálni önnek. Kétszer annyit adok önnek, mint amennyit a fellépteitől kapott volna.

Sokszor megcselekedett ilyesmit az élelmes Barnum, mert semminek sem örvendett annyira, mint a reklámnak, különösen akkor, ha ingyen kapta. Sohasem sajnálta a pénzt, ha reklámcsináláshoz fogott; örömmel szórta szét e célra a dollárokat, mert meg volt győződve arról, hogy megszaporodva fognak visszatérni hozzá. Meglátogatta egyszer az egyik régi barátja, egy newyorki bírósági elnök csodálkozva kérdezte tőle, hogy mit pazarol annyi pénzt reklámra, hiszen, az ő meggyőződése szerint, ami már önmagában érdekes és kíváncsiságot ébresztő, nem kell annak reklám, e nélkül is érdeklődést fog kelteni. Barnum nyugodtan jegyezte meg erre:

— Nem mindenki tudja megítélni, hogy mi az érdekes. Végigvezette ezután a bírót a múzeumán s a különféle

Barnum, a reklám-király

csodabogarak mutogatása közben odavitte egy kis üvegszekrény elé és így szólt:

— Ez a legutóbbi szerzeményem.

A bíró rápillantott az üvegszekrényben lévő „legutóbbi szerzemény“-re, mely valami összeszáradt halhoz hasonlított. Nézte néhány pillanatig, azután otthagya, anélkül, hogy valami megjegyzést tett volna rá; tovább ment a múzeum egyéb csodabogarainak megtekintésére.

Barnum egy szót sem szólt többet az üvegszekrényben lévő „legújabb szerzemény“-ről. Pedig ezt az egyet oda nem adta volna a múzeumának száz meg száz csodabogaráért sem; ettől várta vagyónának megkétszereződését. Ettől az összeszáradt haltól? Ettől, mert ez volt a híres *Hableány*. Egy londoni embertől vásárolta ezt a legújabb csodabogarat, mely valahonnan Kinából került Amerikába. Egy kínai halász fabrikálhatta mulatságból vagy mutogatás céljából. Egy kerek fejű, emberhez hasonló majom felső féltestéhez nagy ügyességgel odavarrta vagy ragasztotta egy hal alsó féltestét és ilyen módon különös kis szörnyeteggé változott át a két fél-állat. Olyan ügyesen volt összeillesztve a két féltest, hogy nagyító üveggel sem lehetett észrevenni: hol volt a varrása vagy ragasztása. Ilyen csodabogár kellett az élelmes Barnumnak. Most már csak a reklámozásról kellett gondoskodnia és ebben ő művész volt. Egy szép napon az összes újságok hírül adták, hogy Barnum felfedezte a teremtés leg-rejtelmesebb csodáját, melyről évezredek óta írnak a tudósok és dalolnak a költők; felfedezte — talán legutolsó és egyetlen egy — példányát a rejtelmes hableányok fájának. Csapjuk össze a kezeinket a bámulattól, uraim, vegyük le kalapunkat a természet legcsodálatosabb alkotása előtt és örvendjünk annak, hogy mi még olyan korban születünk, amikor a magunk két szemével van alkalmunk belepillantani a természet hihetetlenek tartott nagy titkába. Csakugyan éltek, voltak hableányok, akikről

Barnum, a reklám-király

dajkáink annyit meséltek nekünk! Csakugyan ott úszkáltak a tenger habjaiban a félig emberi, félig haltestű gyönyörű leányok és búbajos énekükkel magukhoz csábították a tenger mélységébe a szerelmes szívű hajósokat, akik a szirének dalolásától megfeledkeztek otthon hagyott kedvesükről, feleségükről és kerekre nyílt szemmel, megbabonázva, megbűvölve, elcsábítva bámultak rá a hajóik körül uszkáló habléányokra . . . azután — jaj! még elképzelni is borzalmas! — beleugrottak a tengerbe . . . Szerelmük elvette az eszüket és a habléányok levítették őket magukkal a tenger fenekére. Ott pusztultak el szegények! Ilyenféle reklámokkal izgatta fel Barnum az emberek fantáziáját és a Habléány első bemutatásának napján zsúfolásig megtelt az Amerikai Múzeum. A csoda bemutatójakor Barnumnak egyik legbőbeszédűbb, legügyesebb alkalmazottja ünnepies komolysággal állott a fekete selyemtakaró alá rejtett üvegszekrény előtt, amelyikben bársonypárnára volt fektetve a természet rejtelmes, nagy kincse: a Habléány. A közönség türelmetlenül, kíváncsian várta a nagy pillanatot, melyben majd föllebben az üvegszekrény takarója. Hohó! Ez nem ment olyan símán. A mutogató előbb hosszasan megmagyarázta, hogy mi is az a habléány és mit írtak róla ezredévek óta a költők, tudósok. Most pedig . . . és már nyult az üvegszekrény takarója felé . . . De még nem! Még előbb elmondotta, hogy milyen csodálatos módon került Amerikába a Habléány. A kínai partok mentén kimászott a partra, hogy ott ezüstös csigából készült fésűvel gyönyörű haját fésülgesse és csábító énekkel üdvözölje a leszálló napot. (A nap akkor félórával későbbben szállt le; talán megállította a Habléány csábító éneke.) A forró homokban elaludt és egy hajós megfogta. Szegény Habléány, mikor a hajóra vitték és megtudta, hogy sohasem kerülhet többé vissza a tenger fenekén levő, kagylókból épített, csodálatos virágokkal díszített tündérpalotájába, megrepedt a szíve a fájdalomtól . . .

Ó, milyen megható ez! (Kicsordult a könny az érzékenyebb szívű nézők szeméből; a leányok, asszonyok titkon a szemükhöz emelték a zsebkendőjüket.)

— Most pedig — mondotta emelkedett, ünnepies hangon a mutogató — lássuk a Hableányt, gyönyörködjünk szépségében... Látni fogjuk, hogy még mindig nyitva van a szája. Bánatos dalolása közben repedt meg mély érzésű szívecskéje... Tehát...

A mutogató lehajolt a szekrényke fölé s ünnepiesen megfogta két kezével az aranyrojtokkal díszített fekete selyemtakaró két végét... Az emberek előrenyujtották nyakukat, kimeresztették a szemüket s olyan csönd volt a múzeumban, hogy a légy zúgását is meg lehetett hallani... Most... most... A mutogató azonban hirtelen elvette a kezét a selyemtakaróról és komolyan, tiszteletteljesen mondta:

— Uraim és hölgyeim, de legkivált hölgyeim, mielőtt a maga teljes valóságában megpillantanák a Hableányt, figyelmeztetnem kell önöket arra, hogyha nagyon gyenge a szívük, inkább fosszák meg magukat az érdekes, mindennél érdekesebb látványtól, mert a szegény Hableány arcán még ott van a mélységes fájdalom nyoma... Szívét repesztette meg ez a fájdalom... Talán az önök szíve is megfájdulna ettől a látványtól... Még várok öt percig, ezalatt eltávozhatik innen mindenki, akinek szíve túlságosan érzékeny.

A közönség már majdnem lázt kapott a nagy kíváncsiságtól. A mutogató azonban hideg komolysággal vette ki óráját és rámeresztve szemét, mozdulatlanul várta az öt perc leteltét... Talán megfogadta valaki az ő jóindulatú figyelmeztetését és eltávozott? Kell-e mondanunk, hogy nem? A felizgatott fantáziájú emberek talán még akkor sem távoztak volna el, ha bizonyosan tudják, hogy a szegény Hableány látásán megreped a szívük. Soha még nem volt öt perc olyan hosszú, mint akkor; végre

Barnum, a reklám-király

mégis eltelt és a mutogató nagy hókuszpókuszszal, lassan, méltóságosan, egy csöppet sem hamarkodva, leemelte a fekete takarót az üvegszekrényről... Ah! Ott feküdt bársony párnáján a Hableány!

— Nézzék, nézzék, uraim és hölgyeim, gyönyörű szőke hajának maradványai még mindig látszanak. (Csúnya majomserte volt biz' az!) Nézzék keblét! (Az összeszáradt bőr alól majdnem kiugrottak a csontok.) Nézzék gyönyörű arcát, dalos ajkait! (Rettenetes csúf majomábrázat volt, mely azonban némiképen hasonlított az emberéhez.) Nézzék, nézzék, uraim és hölgyeim, ez a mesebeli csodás Hableány, a maga teljes valóságában!

És az emberek bámultak, csodálkoztak. Senkinek sem jutott eszébe, hogy csúnyának, irtózatossnak lássa a kis szörnyeteget.

— Milyen szép lehetett! — suttogták a nők. A halál sem bírta eltüntetni szépségének nyomait.

Barnum pedig ezalatt boldogan símogatta feneketlen zsebét, mely már türelmetlenül várta a feléje hulló dollárokat. A Hableány jó dollárforrásnak bizonyult; ettől a naptól kezdve mindég zsúfolásig megtelt az Amerikai Múzeum; mindenki látni akarta a természet legrejtelmesebb csodáját, a megrepedt szívű, szépséges Hableányt. Írók novellákat írtak a Hableányról, költők dalokban énekelték meg, csak Barnum nem érzékenykedett: ő csak a sebesen érkező dollárokat számlálgatta. Egy napon ismét beállított hozzá a barátja, a bíró.

Ejnye — mondotta — hadd lássam már én is azt a nagy csodát, azt a Hableányt.

— Hiszen már láttad — felelte Barnum. Te voltál az első, akinek megmutattam.

A bíró azonban erősködött:

— Nem láttam én soha! Tévedsz, barátom, nekem nem mutattad meg soha.

Barnum, a reklám-király

Barnum ekkor odevezette barátját az üveges szekrényhez, amelyikben az összeszáradt halformájú Hableány feküdt. Egy héttel ezelőtt olyan közönyösen távozott el innen a bíró.

— Itt a Hableány — mondotta Barnum. — Úgye igazam volt, már megmutattam neked egy héttel ezelőtt, amikor itt jártál.

A bíró rámeresztette szemét a kis szörnyetegre, nézte, bámulta, majd szemrehányóan jegyezte meg:

— Te, Barnum, miért nem figyelmeztettél akkor engem arra, hogy ez milyen érdekes!

Barnum nagyott kacagott, ráütött a bíró vállára és egész reklám-művészetét nagyon jellemző feleletet adott a kérdésére:

— No, látod, barátom, most már megfeleltem arra, amit te egy héttel ezelőtt olyan nagy csodálkozva kérdeztél tőlem; hogy mire való drága pénzen reklámot csinálni annak, ami már önmagában érdekes. Most már magad is tudod, hogy miért! Nem másért, mint azért, hogy az embereknek meg kell mondanunk: mi az érdekes, mert maguktól nem jönnek rá vagy pedig lusták arra, hogy rájőjjenek. Megkívánják tőlem, hogy a pénzükért olyasvalamit mutassak nekik, amit érdemes megnézni. Az emberek megkívánják tőlem, hogy a csodabogárnak ne csak a pusztá megmutatásáért vegyem el a pénzüket, hanem hangulatot is varázsoljak a lelkükbe a csodabogár megcsodálásához. Igen, hangulatot! Ez kell az embereknek, ez teszi őket képessé arra, hogy elfeledjék a mindennapi gondjukat és hasznossá válhassék számukra a lelket megüditő szórakozás. A csodabogarat ingyen mutatom meg nekik, csak ezért a hangulatkeltésért veszem el tőlük a pénzt. És ebben a hangulatkeltésben, a szórakozásra való képesség e felébresztésében van az én hivatásomnak a nemessége, szépsége. Nemcsak arra van szükség ezen a világon, hogy az emberek dolgozzanak, hanem arra is, hogy szórakozzanak. A munkában elfáradt embernek

Barnum, a reklám-király

hiába mondanád, amikor szórakozásra vágyik: nesze, itt a legújabb gép, ő bizony azt felelné neked: nem gép kell most neki, hanem szórakozás. Büszkén mondhatom, hogy én is olyan hasznos vagyok ezen a világon, mint az orvos, az ügyvéd, a kereskedő vagy bármiféle más foglalkozású ember és az én hivatásom is szép, nemes, lelkesítő. Jóltevője vagyok az embereknek, mert kiszitálom a fejükből a gondokat. Valamennyi foglalkozás megbecsülni való és hasznos, ha jól végzi munkáját a benne dolgozó ember.

Barnum csakugyan büszke volt arra, hogy jól végzi munkáját. Ezért boldogan élvezte nagy hírét és népszerűségét. Élete végéig büszke volt a következő kedves kis jelenetre, amely egy alkalommal az Amerikai Múzeum előcsarnokában játszódott le. Beállított az előcsarnokba egy yankee és azt kérdezte az egyik alkalmazottól, hogy odabent van-e az Amerikai Múzeumban Barnum? Épen ott volt Barnum is az előcsarnokban és újságot olvasott.

Az alkalmazott rámutatott Barnumra:

— Ott van Barnum úr — mondotta.

A yankee hirtelen odalépett Barnum elé, aki már előbb figyelmessé lett rá; azután jól megnézte, valósággal megbámulta, elülről, jobbról, balról — végre megfordult és így szólt:

— Most már meg sem váltom a belépőjegyemet; láttam az Amerikai Múzeum legnagyobb érdekességét: Barnum urat.

Azután hirtelen eltávozott; Barnum pedig fölemelt fővel, büszkén, boldogan mondotta:

— Talán jobb volna, ha most már magam ülnék be a Hableány szekrényébe!

Ambícióját egyre jobban duzzasztotta a hírnévre való vágyakozás, persze csak üzleti szempontból. Úgy gondolkodott, hogy minél jobban terjed a hírneve, annál több ember fogja megváltani a belépő-jegyet az Amerikai Múzeumba.

— Azt akarom — mondotta — hogy ne legyen Amerikában ember, aki nem ismeri a Barnum nevet. Nem, én még többet akarok; azt akarom, hogy a csecsemők ne e szót ejtsék ki legelőször a szájukon: *ma-ma*, hanem ezt: *Bar-num!*

Utóbb már az amerikai hírnév sem elégitette ki az ambícióját; azon törte az eszét: mi módon tegye híressé Európában is a Barnum nevet; másszóval mi módon adóztassa meg Európa kíváncsi embereit is. Hadd vegyüljön az amerikai dollárok közé egy kis európai pénz is. Megtalálta az alkalmat erre is; Barnum nem hiába határozott el valamit, meg is valósította ő mindig a szándékát.

Történt, hogy 1842 novemberében Bridgeportban időzött s véletlenül meghallotta, hogy egy csodálatosan apró gyermeke van ott egy Sherwood F. Stratton nevű polgárnak. Azonnal magához vitette a gyermeket a fogadójába s amikor megpillantotta, olyan érzés szállta meg, mint azt a szerencsés embert, akivel tudatják, hogy megnyerte a főnyereményt. Kimondotta nyomban a törpére a szentenciát: Ez egyenesen az Amerikai Múzeum számára született. Kedves, érdekes teremtés volt, valóban. Magassága alig volt két lábnyi, a súlya pedig tizenhat fontnyi. Ennél kisebb törpét még sohasem látott Barnum, de szebbet sem. Kis testének minden része jól ki volt fejlődve; arca majd kicsattant az egészségtől és kék szemeiből okosság sugárzott ki. Haja szőke volt és selymes. Csinos termetén jól megfeszült a ruhácskája. Barnum persze nem habozott egy pillanatig sem, azonnal rohant Strattonhoz, az apához és lefoglalta a kis Károlykát az Amerikai Múzeum számára. Egyelőre egy hónapra kötött szerződést a törpe mutogatásának „kizárólagos jogára“, heti három dollár fizetésének kötelezettségével. Károlyka az anyjával együtt ment Newyorkba és ott mindjárt az első héten nagy érdeklődést keltett. Ezt akarta kitapasztalni az óvatos Barnum; mikor azután meggyőződött arról, hogy a törpe csakugyan jó dollárforrásnak

bizonyul, megújította a szerződést egy esztendőre, heti hét dollár fizetéssel, azután pedig két esztendőre s most már heti huszonöt dollárra emelte fel a törpe jövedelmét. Később még nagyobb fizetést adott neki, mert maga is sokat keresett vele.

Már az első esztendőben hozzá látott a törpe tanítgatásához. Nevelőt fogadott számára és a kis legény igen jó tanulóknak mutatkozott, gyors felfogása volt és hamarosan bevezette magát az illetan legrejtettebb titkaiba is; valószínűs kis gentleman vált belőle, aki igen illedelmesen viselkedett, okosan beszélt és nagyon kedvessé tette magát jóízű humorával is. Barnum a „Tom Thumb“ nevet adta neki, mely teljesen megfelel a magyar „Hüvelyk Matyi“ nevének, ezért kedvesebb lesz, ha mi is így nevezzük ezentúl. Egyébként nemcsak nevet adott neki, hanem rangot is, még pedig nem ilyenamolyant, hanem egyenesen tábornokit. *Hüvelyk Matyi tábornok* — kell-e ennél imponálóbb név, rangosabb személyiség? Uraim, vegyük le előtte kalapunkat!

Mikor a törpe már eléggé bebizonyította, hogy kedvességével és érdekességével milyen jól ki tudja csalogatni a pénzt a kíváncsi emberek zsebéből — Barnum számára, így szólt a „világ mulattatója“:

— Most már nyuljunk bele európai embertársaink zsebébe is, hadd könnyítsünk rajta, nehogy ki találjon szakadni a fenekére a pénz súlyától.

Megvalósította régi vágyakozását: hadd ismerje meg a Barnum nevet a vén Európa is!

Hajóra szállt 1844 január 18-ikán a törpéjével, ennek anyjával és nevelőjével, a francia Guillaudeu tanárral meg a szolgaszemélyzettel együtt. Liverpoolba szállt partra a „Yorkshire“ hajóról a társaság s Barnum gondoskodott arról, hogy megelőzze Hüvelyk Matyi tábornokot a híre. A hajóállomáson nagy néptömeg várta már „Yorkshire“-t, de nem láthatta meg a

tábornokot, mert az anyja a kendője alatt vitte le a hajóról. Barnum azonban megsajnálta a kíváncsi embereket és nagykegyesen alkalmat adott nekik arra, hogy mégis gyönyörködhessenek Hüvelyk Matyi tábornok látásában — jó pénzért. Három napig mutogatta Liverpoolban a törpét, azután Londonba ment vele. Az újságokban már jó előre hírül adta Barnum, hogy „holnap előkelő idegen érkezik Londonba s reméli, hogy rangjához és hírnevéhez méltó fogadtatásban fog részesülni. Ez az előkelő, rangos idegen nem más, mint Hüvelyk Matyi amerikai tábornok, aki nem rossz szándékkal jött ám Angliába; előre is kijelenti, hogy a szándéka békés: nem óhajtja meghódítani Angliát Amerika számára — nem, a maga számára akarja meghódítani az angolokat a kedvességével, szeretetreméltóságával“.

Barnum, mikor megérkezett Londonba, azonnal kibérelte az Egyptian Hall nagy termét a tábornok „főhadiszállásául“, azután hozzálátott a reklámcsináláshoz. Mindjárt a legnagyobban akarta kezdeni: először az angol királyi családnak akarta bemutatni a tábornokot. Vakmerő terv volt, kemény dió, de Barnum semmitől sem riadt vissza, ha feneketlen zsebének megtöltéséről volt szó. Szerencsére, hamarosan megtalálta az emberét, akinek segítségével megvalósulhatott a terve: a legnagyobb reklám megszerzése Hüvelyk Matyi tábornok számára. Mr. Everett, az Egyesült Államok meghatalmazott minisztere szívesen fogadta őt a törpéjével együtt s ebédre is meghívást kaptak tőle. Kieszközölte azután Barnum nagy öröme, hogy Viktória angol királynő — mint az újságok nyomban hírül adták — „legmagasabb elhatározásával kegyeskedett beleegyezni abba, hogy Hüvelyk Matyi tábornok úr hódolatát személyesen fogadja a Buckingham-palotában“. Erre a hírre, melynek terjedéséről nagy igyekezettel gondoskodott Barnum, azonnal mutatkozni kezdett az angol arisztokráciában a tábornok iránt való érdeklődés. Barnum felhasználta a jó alkalmat a

reklámcsinálásra és külön meghívóval hívta meg a legelőkelőbb társaság tagjait a tábornok főhadiszállására. Csak az léphetett be a tábornokhoz, aki előmutatta a meghívóját; másnak — lett legyen akárki fia — udvariasan mondotta az ajtó elé állított díszruhás szolga:

— A tábornok úr nem fogadhatja önt.

Egyik-másik lord meghívta palotájába a tábornokot és értékes ajándékokkal kedveskedett neki. A milliomos báró Rotschild estéjén is megjelent Barnum a törpével együtt, aki mindenkit meghódított a kedvességével, a táncával és az éneklésével. Az öreg Rotschild nagyokat kacagott és végül, a búcsúzásakor belecsusztatott a Barnum markába egy jól megtömtött pénzeszacskót. Nehéz volt a zacskó, de ennek örült Barnum: annál gyorsabban sülyedt le vele a keze — a zsebébe.

Végre megjött a nagy nap: Barnum megkapta a főudvarmestertől az értesítést a „Hüvelyk Matyi tábornok jelenjen meg estére őfelsége a királynő legfelsőbb parancsára a Buckingham-palotában, kísérelőjével együtt“.

Barnum — kell-e mondanunk! — a legnagyobb engedelmes-séggel teljesítette a legfelsőbb parancsot s idejében ott volt a Buckingham-palotában a tábornokkal együtt. Megérkezése után az udvari emberek kioktatták, hogy mi módon kell viselkedniök a királynővel szemben. Barnumnak erősen a lelkére kötötték, hogy a királynő kérdéseire adott feleleteket nem szabad egyenesen a királynőhöz intéznie, hanem mindig a főudvarmesterhez. Arcát azonban mindig a királynő felé kell fordítania. Távozásakor pedig hátrálva kell majd kimennie a teremből; az udvari etikettnek ehhez a szabályához Hüvelyk Matyi tábornoknak is alkalmazkodnia kell. Barnum mindent megígért; talán azt is megígérte volna, hogy a feje tetejére áll, ha így kívánja az udvari etikett, csak eresszék a királynő elé a törpéjét, mert szüksége volt erre a nagy reklámra.

A nagy teremben már jó előre összegyűlt a kiálynó körül az angol arisztokrácia díszje. Nagy kitüntetésnek tekintették az előkelő urak és hölgyek, hogy a királyné meghívta őket erre az alkalomra a Buckingham-palotába. Ott volt az előkelő társaságban Albert herceg, a királynő férje is, továbbá a kenti hercegnő és Wellington herceg is.

Barnum megkapta a jelt a belépésre s feltárult előtte az ajtó. Belépett a törpéjével a gyönyörű terembe, mely száz meg száz lánggal volt tündériesen megvilágítva.

A díszes társaság valamennyi tagja kíváncsian fordult az ajtó felé s a meglepetés „ah!“ kiáltása hangzott el a díszes társaság tagjainak ajkáról, mert amit láttak, valóban kedves és meglepő volt. A tábornok aranynyal gazdagon himzett udvari ruhát viselt; kurta nadrágja, harisnyája, kis frakkja megfeszült apró termetén, mely karesú és csinos volt. Oldalán apró diploma-kard fityegett s háromszögletű kalapját ügyesen, az udvari etikettnak megfelelő módon tartotta kezében. Olyan volt mint egy viaszbáb, mely valami csodálatos gépezet segítségével emberi mozdulatokat végez.

A tábornok fölemelt fővel, bátran lépkedett a fényes társaság elé, majd illő távolságban megállt a királynő előtt és háromszor meghajlott, azután jobbra, balra hajlongva elmondta ici-pici hangján az üdvözlést:

— Jó estét hölgyeim és uraim!

Etikett ide, etikett oda, a fényes társaság tagjaiból bizony kitért a kacagás. Maga a királynő is jóízűen kacagott.

Hüvelyk Matyi tábornokot egy csöppet sem zavarta meg a kacagás; mosolyogva lépett közelebb a királynőhöz, aki ezután kézen fogta őt és sétálgatni kezdett vele a teremben. Az udvari társaság mindenütt a nyomukban volt.

A királynő beszélgetni kezdett a tábornokkal, aki valamennyi kérdésére bátran megfelelt s nagy hahotát keltett azzal

az amerikai ízü megjegyzésével, hogy a terem festményei valóban „első minőségűek“. Azt mondta azután a királynőnek, hogy nagyon szeretné látni a velszi herceget.

— Majd máskor — jegyezte meg erre a királynő.

A tábornok egy óránál tovább maradt a teremben s énekléssel és tánccal is mulattatta a társaságot.

A királynő eközben bemutatta magának Barnumot és beszélgetni kezdett vele. Barnum, a főudvarmesteri utasításhoz híven, a királynő felé fordult, de a feleleteket a főudvarmesterhez intézte. Így folyt egy ideig a beszélgetés, de Barnumból végre kitört a yankee — egy kissé furcsának találta ezt az udvari etikett-mókát s egyszerre, mintha véletlenül, feledékenységből cselekedte volna: egyenesen magához a királynőhöz kezdett szólni. A főudvarmester arca vörös lett a haragtól, de ime, a nagy vétségre sem dőlt össze a Buckingham-palota és a királynő sem haragudott meg: a legszívélyesebben csevegett tovább Barnummal. Tudta, hogy a yankee nem kedveli a ceremóniát.

Mikor a főudvarmester jelezte, hogy vége a „legfelsőbb kihallgatásnak“, Barnum megkezdte a tábornokkal együtt a retirálást. A főudvarmestert most kissé kibékítette az etikethez való alkalmazkodásával, mert a királynőre függesztve szemeit, tipegve, háttal közeledett az ajtó felé. Így cselekedett maga Hüvelyk Matyi tábornok is, de ő — mint jó tábornokhoz illik — nem nagyon értette a retirálást, többször megbotlott és ilyenkor hirtelen megfordult, szaladt néhány lépésnyire Barnum után, majd ismét hátrálva igyekezett tovább jutni, az udvari társaság nagy hahotája közepette. Mialatt így mendegélt, bukácsolt hátrafelé, egyszerre utána szaladt a királynő pincsi-kutyája és ugatva férközött apró lábszárjai közé. A tábornok hátra ugrott és gyufaszál-botocskájával hősiesen fenyegette meg az alkalmatlankodó pincsi-kutyát, azután végre kijutott az ajtón.

Wellington herceg tréfás komolysággal mondotta a királynőnek:

— Ez a pincsi-kutya még háborúba kever bennünket Amerikával.

A királynő a tábornok után küldötte az egyik udvari embert, hogy megtudakolja tőle: nem lett-e valami baja, nem ijesztette-e meg nagyon a pincsi kutya? A hős tábornok azonban ezt üzente vissza Anglia királynőjének:

— Egy amerikai tábornok sohasem szokott megijedni!

Ezzel az üzenetével alkalmasint egy kissé gondolkodóba ejtette Angliát, hogy jó lesz tartózkodnia az Amerikával való háborútól. Nagyon megváltoztathatta ez az erélyes nyilatkozat a diplomáciai helyzetet!

Barnumnak és törpéjének frissítőket szolgáltak fel azután a palota egyik szobájában. Barnumnak azonban most is csak a reklámon járt az esze és nem nyugodott addig, amíg meg nem találta az udvari újság szerkesztőjét, hogy elbeszélje neki a egfelsőbb kihallgatás részleteit. A szerkesztő készségesen megígérte, hogy részletesen meg fog emlékezni a nevezetes esetről; meg is tartotta a szavát és Barnum pompás ingyen reklámhoz jutott ezzel.

Néhány nap múlva ismét meghívást kapott Hüvelyk Matyi tábornok az udvarhoz. Most az úgynevezett sárga szobában fogadta őt a királynő, Barnummal együtt. Pompás szoba volt, minden sárga volt benne s a tábornok meg is jegyezte:

— Ez sokkal szebb szoba ám, mint az a másik. Ni, az a gyertya-tartó nagyon tetszik nekem!

A királynő mosolyogva fogta meg az apró ember kezét.

— Jól érzi magát? — kérdezte.

— Egészségem első minőségű — felelte tősgyökeres yankee-módra a tábornok.

A királynő azután oda vezette őt a fiacskája elé.

— Ez itt a velszi herceg — mondotta neki.

A tábornok kezét nyujtott Anglia trónörökösének. Férfiasan parolázott vele, azután megkérdezte tőle:

— Hogy' szolgál az egészsége?

Majd megjegyezte kedvező felelet után:

— A princ nagyobb nálam, de azért én épen olyan nagy-nak érzem magamat, mint bárki más, mert amerikai polgár vagyok.

Büszke kakas-lépésekkel haladt ezután tovább egy csinos leányka felé, akire a királynő rámutatott, mondván:

— A királyi hercegnő.

A társaság hahotája közepette fogta meg a tábornok a királynő leányának kezét. Odavezette a kis hercegnőt az elegáns pamlagocskájához, melyet Barnum vitetett oda számára. Udvariasan helyel kínálta meg a hercegnőt s maga is letelepedett melléje. Nehány percig beszélgettek, azután odalépett a tábornokhoz a királynő és gyönyörű ékszer adott át neki emlékül.

— Egész életemben meg fogom ezt őrizni — mondta Matyi.

Ott volt a társaságban Lajos Fülöp francia király leánya, a belga királyné is. Megkérdezte a tábornoktól, hogy Londonból hova megy?

— Párisba — felelte.

— És kivel óhajt ott találkozni?

Mindenki azt várta, hogy a kis generális ezt fogja felelni nagy büszkén:

— A francia királlyal.

Ő azonban e helyett ezt felelte:

— Guillaudeu bácsival.

Az angol királynő és a belga királyné egymásra nézett, mintha azt kérdezték volna egymástól: Ki az a Guillaudeu bácsi? Barnum ezután az angol királynő kérdésére megmagyarázta, hogy ez a monsieur Guillaudeu nem más, mint a kis

Barnum, a reklám-király

tábornok nevelője, aki most Párisba utazott és ott várakozik rájuk. Hüvelyk Matyi nagyon szerette ezt az embert és alig várta már, hogy ismét láthassa.

A második látogatás után az angol királynő nagy összeget küldött Barnumnak.

Néhány nap múlva az özvegy angol királyné is odarendelte magához Hüvelyk Matyi tábornokot és egy egész sereg főúri gyermeket hívott meg palotájába erre az alkalomra. A tábornok dalolással és tánccal mulattatta a gyermekeket s az özvegy királyné gyönyörű, drága kövekkel dúsan kirakott miniatűr órát küldött neki ezért ajándékba.

Londonban egyébről sem beszéltek most, mint Hüvelyk Matyi tábornokról és mindenki látni akarta az Egyptian Hallban, ahol Barnum borsos belépő-díjért kezdte mutogatni. Reggeltől estig tömegesen özönlött a közönség a tábornok látogatására. Többször megjelent az Egyptian Hallban Wellington tábornok, a „vasherceg“ is, Napoleon diadalmas ellenfele s nagy gyönyörűségét lelte a kis bajtársával való csevegésben. Egy alkalommal épen I. Napoleon uniformisába volt felöltöztetve a törpe s amikor megpillantotta a feléje közeledő Wellington herceget, azonnal megállt a pódium közepén, lehajtotta fejét a mellére, mint aki töprenkedik. Megkérdezte tőle Wellington herceg:

— Mi baja, tábornok? Látom nagyon el van merülve gondolataiban? . . .

— A waterlooi vereség jutott eszembe — felelte komoran a kis legény s nagyon megkacagtatta ezzel Wellington herceget.

Érdekes, hogy nemcsak a gyermekek, hanem a felnőtt, komoly emberek is mennyire rajongtak Hüvelyk Matyiért. Őszhajú aggastyánok órák hosszáig álltak a pódiuma előtt és gyönyörködtek táncaiban, énekében, mókáiban, épen olyan igazi odaadással, mint maguk a gyermekek. Nem lehet ezt mással megmagyarázni, mint azzal az igazsággal, hogy az élet gond-

Barnum, a reklám-király

jaitól meggyötört ember vissza-vissza vágyik a boldog gyermekkorba, mikor öröm és vidámság tette napsugarassá a lelkét; belekapaszkodik mindenbe, amitől azt reméli, hogy legalább néhány percre visszavarázsolhatja lelkébe gyermekkorának kedves hangulatait.

Más, szomorúbb tanulságra is alkalmat adott ez a törpe; megrendítő tragédia emléke fűződik az Egyptian Hall e látványosságához. Ugyanekkor állította ki Haydon festőművész az Egyptian Hall másik termében „Arisztidesz száműzetése“ című remek festményét. Egész művészete ott tündökölt ezen a képen és meg volt győződve arról, hogy kiállításával nemcsak nagy dicsőséget szerez, hanem zilált anyagi helyzetét is megjavíthatja. Az emberek azonban nem a remek festmény látására tódultak be az Egyptian Hallba — ők Hüvelyk Matyi tábornokra voltak kíváncsiak. Barnum már az első héten 600 font sterlinget söpört be belépő-díjából, Haydon festőművésznek azonban ez idő alatt csak 7 font sterlinget és 13 shillinget jövedelmezett a remek festmény kiállítása. A törpe mutogatásának kacagtató, vásári komédiája meg a lelket gyönyörködtető hatalmas művészet egymás mellett viaskodtak az emberek érdeklődéséért. S a vetélkedésben az alantas vásári komédia lett a győztes. Haydon festőművész, ez az ideális gondolkodású és lelkületű művészember ekkor annyira szívére vette az emberek alantosságát, háládatlanságát, hogy öngyilkossá lett. A jólelkű Barnumot nagyon meghatotta a tragikus eset s mondotta is, hogy ha ezt előre tudta volna, nem viszi törpéjét az Egyptian Hallba.

— Én nem tehetek arról, hogy ilyenek az emberek! — tette hozzá szomorúan.

Londonból, miután egész vagyont szedett össze a törpe mutogatásával, Párisba ment, hogy az angol shillingeket egy kissé megkeverje a francia frankokkal. Párisban már akkorra nagy reklámot csinált az újságokban Hüvelyk Matyi tábornoknak

Barnum, a reklám-király

s a megérkezésük után való napon meghívást kaptak a Tuileriákba a francia királyhoz.

A Tuileriákban is olyan nagy sikert aratott Hüvelyk Matyi tábornok, mint a Buckinghami-palotában. A királyi pár előkelő társaságot hívott meg ez alkalomra a palotába. Ott volt a többi közt a párisi gróf és az orleansi hercegnő is. Barnum azonban annak örvendett legjobban, hogy a *Journal des Debats* szerkesztőjét is meghívták, aki azután érdekes cikket írt a különös „legfelsőbb kihallgatás“-ról.

A királynak annyira megtetszett Hüvelyk Matyi tábornok, hogy gyémántokkal és drágakövekkel dúsan kirakott melltűt ajándékozott neki. Többet ért azonban Barnumnak az a nagy reklám, amit másnap az újságok csaptak a törpének; egész Páris róla beszélt s a boltok kirakataiban mindenütt ott volt az arcképe. A cukrászok megformálták az alakját cukorból és odaírták alája: „Az ennivaló Hüvelyk Matyi tábornok“.

Tódultak az emberek abba a helyiségbe, amelyikben ki volt állítva. Mindennap más-más uniformisban jelent meg, csak a Napoleon-ruhát nem öltötte magára ilyenkor. Barnum attól félt, hogy a Napoleont imádó franciák megbotránkoznának az „Empereur“-profanizálásán. Egy ízben mégis megjelent Hüvelyk Matyi tábornok az ismeretes Napoleon-uniformisban és pedig a francia király kívánságára az udvarnál való második látogatása alkalmával. St.-Cloudban fogadta másodszor a királyi pár Hüvelyk Matyit, most már „szűk családi körben“. A tábornok a palotában Napoleon-uniformisát öltötte magára és ebben táncolt, énekelt a király előtt. Nagyokat nevetett Lajos Fülöp a *kis* Napoleon furesaságán, mely a *nagy* Napoleon emlékezetét gúnyolta. A komédiázó törpe és gúnyolódó király így álltak egymással szemben. S bizony a király ekkor törpébb volt amannál!

Az előadás után nagy összeg pénzt kapott Barnum. A törpe a palotából való távozás előtt átöltözködött polgári ruhába, s

Barnum, a reklám-király

amikor Barnummal együtt kifelé távozóban volt, el kellett haladniok a királyné szobája mellett. Az ajtó nyitva volt és Hüvelyk Matyi bekukkant a szobába. Ott ült a királynő a hercegnőkkel és az udvarhölgyekkel együtt a hímzőasztal mellett; kézimunkával foglalatoskodtak valamennyien. Hüvelyk Matyi gyermekes örömmel szaladt be hozzájuk és üdvözölte őket. Egy csöppet sem haragudtak meg a bejelentés nélkül való látogatás miatt. A hercegnők közrefogták a kedves legénykét, össze-vissza csókolták és ajándékokkal halmozták el. Azután jó szívvel kívántak neki szerencsés utat, még azt is a lelkére kötötték, hogy meg ne feledkezzék róluk odaát, Amerikában sem.

A királytól való elbúcsúzás előtt vakmerő kéréssel állott elő Barnum. Megkérte a királyt: engedné meg Hüvelyk Matyi tábornoknak, hogy megnézhesse a Longchampson a nagy katonai csapatszemlét, melyen a királyi család is jelen lesz. A ravasz yankee ezzel a kéréssel nem oda ütött, ahova nézett; nem az volt az ő célja, hogy Hüvelyk Matyi a katonai parádét lássa; zseniális reklámra akart ő szert tenni ezzel. A királynak semmi kifogása sem lehetett volna az ellen, hogy Hüvelyk Matyi is kimenjen a Longchampsra, hiszen bárki ott lehetett a nagy katonai parádén. Az ügyes Barnum azonban másképen eszelte ki ezt a reklámot. Abbeli aggodalmát fejezte ki, hogy a kíváncsi nép odatódulna a törpe kocsijához és talán össze is törné, talán szerencsétlenséget is okozhatna. A nagy tolongás miatt alkalmasint emberhalál is történnék. Engedné meg tehát őfelsége, hogy Hüvelyk Matyi tábornok kis fogata az udvari fogatok után haladhasson, a rendőr-kordonnal szabadon hagyott útvonalon. A király mosolyogva teljesítette a kívánságot s a katonai parádé napján egész Páris láthatta Hüvelyk Matyi miniatűr ötösfogatát. Az útvonalon és a Longchampson összegyűlt embertömeg egetverő kiáltással üdvözölte a népszerű törpét:

— Éljen Hüvelyk Matyi tábornok!

Barnum, a reklám-király

Ennél jobb reklámot még Barnum sem kívánhatott volna. Zsákszámba szedte össze ezután a frankokat, mert a kíváncsi emberek talán még a betevő falatukra való pénzt is szívesen odaadták volna neki, csak hogy megláthassák a híres törpét. Az első napon 5500 frank volt Barnum bevétele, a következő napokon még több.

Párisból Brüsszelbe mentek Barnumék s a belga királynál is bemutatkoztak. Ekkorra annyi értékes ajándékot kapott Hüvelyk Matyi, hogy egy jókora ládát tölthetett meg velük. Valami furfangos tolvaj megszímatolta ezt a kincset és ellopta. Nagy volt Barnum rémülete s 2000 frankot tűzött ki jutalmul a tolvaj kézrekerítőjének; a rendőrség hamarosan meg is találta a kincses ládát, melyre azután jobban vigyázott Barnum.

Belgiumból visszatértek Angliába és ott előbb ismét az Egyptian Hallban telepedtek meg, majd körutazásra indultak Anglia vidéki városaiba, utóbb Skóciába is. Egy napon Rugbybe akarta vinni Barnum a törpét, de lekészt a vonatról. Sietős volt az útja és külön vonatot rendelt. Az állomásfőnök csodálkozva kérdezte meg tőle: ki áldoz annyi pénzt azért, hogy ne kelljen megvárnia a néhány óra múlva induló másik vonatot?

— Ki az a *magas személyiség*?

Barnum emelt fővel, büszkén és kellő tisztelettel vágta oda a feleletet:

— Hüvelyk Matyi tábornok úr.

Végre megúnta a sok bolyongást és visszatért a törpéjével Amerikába. Meggazdagodott Hüvelyk Matyi is s miután még évekig volt az Amerikai Múzeum érdekessége, Bridgeportban csinos házat építtetett és úri kényelemben éldegélt miniatűr bútorral díszesen berendezett szobáiban. Pocakot eresztett, yankee-szakállt növesztett és mindig gondja volt arra, hogy megőrizze polgári tekintélyét szolgálai előtt és házon kívül egyaránt. Boldogsága azonban 1857-ben vált teljessé: asszonyt is vitt a

házhöz. Barnum egy Warren nevű amerikai családban felfedezett két törpe leányt s a kettő közül a kisebbiket — háromnegyed méternyinél nem magasabbat — szerződtette múzeumába. Warren Lavinda volt ez a törpe kisasszony, akit természetesen azonnal hercegnői rangra emelt I. Barnum reklámkirály.

Hüvelyk Matyi egy napon meglátogatta Barnumot a múzeumban s találkozott ekkor a törpe hercegnővel, aki igen szép arcú, formás termetű, tizenkilencéves leány volt. Miért húzzuk, halaszszuk az események folyását, mondjuk ki mindjárt, hogy Hüvelyk Matyi szíve nagyot dobbant a hercegnő látásán. Ki is jelentette nyomban Barnumnak a szerelmesek határozottságával: Ő lesz a feleségem, senki más! Vagy nem házasodom meg soha!

Barnum megvakarta a fejét.

— Jó, jó, de nagy baj van! A tengernagy is szerelmes a hercegnőbe!

Ez a tengernagy egy másik törpe volt, akit Barnum Hüvelyk Matyi nyugalomba vonulása után vitt az Amerikai Múzeumba. A kis legényt felöltöztette tengernagyi ruhába s esináltatott számára egy féldió formájú kis hadihajót. Ettől a kis alkalmatlanságtól kapta nevét az új törpe: Dió tengernagynak nevezték.

— Nem akarom — folytatta tréfásan Barnum, — hogy a hercegnő miatt dülő csatát vívjon múzeumomban a szárazföldi és a tengeri haderő! Mondottam, hogy a tengernagy is szerelmes a hercegnőbe . . .

Hüvelyk Matyi tábornok nem esett kétségbe. Gyors elhatározású yankee módjára udvarolni kezdett a hercegnőnek, nem törődve Dió tengernagy féltékeny pillantásaival. Mindjárt azon kezdte:

— Gazdag ember vagyok, kisasszony, van szép házam és van pénzem is. Arról sem feledkeztem meg, hogy jövedelmem is legyen: kölcsön szoktam adni a pénzemet jó kamatra. Magam ugyan kicsi vagyok, de a pénzem után nagy kamatot szedek.

Barnum, a reklám-király

A hercegnő praktikus amerikai leány volt és azonnal lemondott a tengernagyról, akinek semmi egyebe sem volt, csak a dióformájú hajója. Ellenben Hüvelyk Matyit jó pártinak lehetett mondani. Megtörtént a jegyváltás, kevéssel azután az esküvő is. Hüvelyk Matyi boldogan vitte haza a „kis“ feleségét és most már nem cserélt volna a szíriai óriással sem. A törpe házaspárnak egy ici-pici gyermeke is született, aki azonban rövid idő múlva meghalt. A tökéletességre törekvő természet nem kedvez a torzszülötteknek s az a törekvése, hogy pusztuljanak, ne pedig szaporodjanak.

Barnum, miután hazatért fárasztó európai körútjáról, egy kissé pihenni akart. Gyönyörű házat építtetett Bridgeportban s *Iranisztán*-nak nevezte el. Mikor megkérdezték tőle, hogy miért adott ilyen keleti nevet otthonának, megmagyarázta a titkot: ez nem keleti név, hanem angol és a következő két szóból van összeállítva: *I ran* (rohantam), *I stan* (megállok). Azt akarta ezzel kifejezni, hogy eleget fáradt már, pihenni is akar. Pedig ezután sem pihent; nem ismerte ő a pihenést, mindig valami új tervet forgatott a fejében. Bridgeporti magányában különös módon szántotta a földjét a vasút mentén: elefántot fogott az eke elé. Az utasok megbámulták a szántó elefántot és hamarosan elterjedt a híre, hogy mit művel Barnum. Százával érkeztek ezután hozzá a gazdák kérdezősködő levelei: alkalmas-e az elefánt a szántásra? Milyen a „munkabírása“, „teljesítő képessége“, „takarmányszükséglete“? Barnum végre megadta a feleletet a kérdésekre az egyik newyorki újságban, elmondva, hogy az elefánt nem alkalmas a szántásra; komoly gazdasági kifejezésekkel megspékelt „szakvélemény“-ét azután e szavakkal fejezte be: „Az elefánt tehát csak arra alkalmas, hogy reklámot csináljon Barnumnak“. Az emberek csak most jöttek rá Barnum turpisságára és nagyot kacagtak rajta.

A reklámkirály pedig igazában csak ezután mutatta meg

Barnum, a reklám-király

hatalmát teljes nagyságában. Olyasvalamit csinált, ami még a legvakmerőbb és legügyesebb amerikai üzletembereket is arra kényszerítette, hogy bámulattal vegyék le előtte a kalapjukat. Megmutatta Barnum, hogy milyen zseniálisan képes szervezni és lebonyolítani egy olyan nagy üzleti vállalkozást is, amelyben milliók forogtak kockán s amelyhez a legélesebb üzleti előrelátásra volt szükség. Ez a nagykoncepciójú üzlet Jenny Lind, a „svéd csalogány“ szerződésére volt amerikai hangversenykörútra. Ember még nem akadt, aki addig zenével vagy énekkel dollárokat csalt ki a botfűlű yankeek zsebéből; ez ad Barnum vállalkozásának különös érdekességét.

Barnum, mikor 1850-ben a „svéd csalogány“ londoni sikeréről értesült, azonnal hozzálátott tervének megvalósításához. Elhatározta, hogy bármilyen áldozatába kerülne is, szerződtesse Jenny Lindet amerikai hangversenykörútra. A terv valóban vakmerő volt, mert Amerikában még csak nem is ismerték Jenny Lind nevét.

— Majd meg fogom tanítani az amerikaiakat arra, hogy ki ez a csodaszép hangú énekesnő! — mondotta Barnum.

Elküldötte ügynökét a „svéd csalogány“-hoz és megkötötte vele a szerződést. Hamarosan megtörtént a megegyezés, mert Barnum bőkezű volt és egy estére 1000 dollár tiszteletdíjat ajánlott fel a művésznőnek; ezen kívül kötelezte magát arra is, hogy Jenny Lindnek és kíséretének úri módon való ellátásáról is ő gondoskodik az egész hangversenykörút alatt. Mikor az újságokban közzétette reklám gyanánt ezt a szerződést, az emberek csodálkozva mondták:

— Ez a Barnum bizonyosan mebolondult. Most már semmi sem mentheti meg a tönkrejutástól.

Barnumnak a szerződés értelmében 150.000 dollárt kellett deponálnia biztosítékuul Jenny Lind londoni bankárjánál. Senki sem hitte, hogy nem fog odaveszni a pénze.

Barnum ezután hozzálátott a reklámcsináláshoz és olyan ügyesen végezte ezt, hogy mire Jenny Lind megérkezett Newyorkba, a yankeek között már kitört a Lind-láz. Valóságos diadalmenet volt a „svéd csalogány“-nak Newyorkba való bevonulása, óriási néptömeg sorfalai között, diadalkapukon keresztül. Az első hangverseny jegyeit egy nagy kerthelyiségben sorsolás útján adták el. Belépti-díjat kellett fizetni mindenkinek még azért is, hogy bejuthatott a kerthelyiségbe a sorsolásra. Az első hangversenyjegyet *véletlenül* Barnum sógora, Genin kalapos nyerte meg és erről a szerencséről az újságok is megemlékeztek. Jó reklám volt ez s Genin ettől a naptól kezdve annyi kalapot adott el, hogy nemsokára meggazdagodott. Az első hangversenytől kezdve nem volt szükség arra, hogy Barnum reklámot csináljon Jenny Lindnek; maga a művész csinálta meg maga számára a reklámot csodálatosan szép hangjával. Ez teljesen „tisztá munka“ volt és a humbugnak még az árnyéka sem férközhetett hozzá. Barnum Newyorkból körútra vitte a „svéd csalogány“-t s kilencvenöt hangversenyen énekelte. A vállalkozás eredménye még az ő várakozását is fölülmúlta; 712.161 dollár tiszta nyeresége volt s Jenny Lindnek is 176.675 dollár jutott.

Ezután az Amerikai Múzeum gyarapítására fordította a minden igyekezetét a „világ mulattatója“. Elefántokat hozatott Ceylonból és mindenféle új ritkaságokkal, csodabogarakkal tette érdekesebbé a Muzeumát. Közben másféle vállalkozásokkal is gyarapítani igyekezett a jövedelmét; Bridgeportban házakat építtetett, valósággal új városrészt akart teremteni és nagy gyártelepnek lett részese. Ez volt a veszte — olyasmibe fogott, ami „nem az ő kenyere“ volt s egy napon arra ébredt, hogy óriási veszteség érte. Most tűnt ki, hogy milyen erős energiájú ember volt ez a Barnum! Nem eset kétségbe vágyna pusztulásán s nyugodtan kérdezte meg az egyik

barátjától, aki éppen ott volt nála, mikor megkapta a szörnyű hírt:

— Kíváncsi természetűek-e még az emberek?

— Persze . . .

— Hiszen akkor nincs baj! Az emberek kíváncsisága az én aranybányám; majd visszabányászom belőle, amit elveszítettem.

Nagy vesztesége miatt el kellett adnia a múzeumát is, Ez volt a legnagyobb csapás, ami életében érte. Előbb is érték már csapások: leégett a múzeum, de újra építette, leégett a palotája is, de ehelyett is mást építtetett. Most azonban már a teljes tönkrement kezdte fenyegetni. Mégsem csüggedt el, mégsem veszítette el a jó kedvét és energiáját; amerikai és európai körútra indult, hogy felolvasásokkal szerezzen pénzt. Vállalkozása pompásan sikerült; másfél milliónál több ember hallgatta meg felolvasásait, amelyek a többi közt arról szóltak: hogyan lehet meggazdagodni? Addig-addig tanítgatta erre az embereket, míg ő maga gazdagodott meg saját tanításától. Az emberek már csak azért is megváltották belépő-jegyüket a felolvasásra, hogy megláthassák a világhírű Barnumot.

Egy alkalommal e szavakkal vezette be a felolvasását:

— Uraim és hölgyeim! Barnum arról híres, hogy kiállít mindent, ami érdekes. Íme, Barnum még magát Barnumot is kiállította most. Tessék jól megnézni.

Nagy vagyonnal tért vissza Newyorkba, visszavásárolta múzeumát és folytatta a világ mulattatását. Mindenféle új ritkasággal, állatsereglettel, törpékből összeállított „meseország-“gal, cirkusszal és mindenféle más látványossággal körútra indult. Mindig gondoskodott arról, hogy megszerezze, akármilyen drága pénzen is, mindazokat a ritkaságokat, amelyek a világ bármelyik részén magukra vonták az emberek érdeklődését.

— Csak azt sajnálom — mondta egyszer tréfásan —, hogy

múzeumom számára meg nem szerezhetem az egyik fokát annak a létrának, amelyet a bibliai Jákób látott — álmában!

Világmulattató vállalata utóbb „A világ legnagyobb látványossága“ címmel „Barnum, Baley és Hutchinson“, majd „Barnum és Baley“ néven járta a világot és járja még ma is. Mint tudjuk, Budapesten is volt évekkel ezelőtt.

A világ legnagyobb mulattatója, Phineas Taylor Barnum 1891-ben halt meg Bridgeportban, nyolcvanegyesztendőskorában. Nevét sokáig nem fogják elfelejteni. Maga mondta egyszer találóan:

— Olyan reklámot csináltam a Barnum névnek, mint az ezredévek az egyiptomi piramisoknak!

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Carnegie arcképe	7
Carnegie önéletrajza	33
A milliomos	53
Rockefeller	61
Pierpont Morgan	97
Az Astor-dinasztia	113
Hearst	121
Vanderbilték	133
Az újságkirály. Pulitzer József	173
Barnum, a reklámkirály	189